

شناسایی اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان (مورد مطالعه: روستای ده چشمه)

مهرداد صادقی ده چشمه*، عباس قائدامینی هارونی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱/۱۶ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۴/۱۸

چکیده

فراآیند گردشگری، بدون اثرات جانبی نیست و می‌تواند از جنبه‌های مختلف اثراتی را برای گردشگر و مقصد به دنبال داشته باشد. بخشی از این اثرات، اثرات فرهنگی - اجتماعی است. مقصود از اثرات منفی فرهنگی - اجتماعی گردشگری، اثرات افراطی و خارج از اعتدالی است که تجربه سفر بر فرد، خانواده و جامعه (به‌ویژه جامعه میزبان) از خود به‌جا می‌گذارد. از این رو پژوهش حاضر با هدف شناسایی اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان بود. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات کیفی با استفاده از روش پدیدارشناسی بوده است. جامعه آماری پژوهش افراد بومی روستای ده چشمه بود و داده‌های مورد نیاز از طریق مصاحبه عمیق با ۲۵ نفر از افراد بومی که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده بودند گردآوری شد. به منظور روایی پژوهش از رویکردهای روایی سازه لینکلن و گوبا (۲۰۰۷) روایی بیرونی، روایی توصیفی، روایی تفسیری استفاده گردید که نشان‌دهنده قابلیت اعتبار مقوله‌های پژوهش بود. به منظور بررسی پایایی نتایج از رویکرد سه‌گانه رائو و پری (۲۰۰۳) استفاده شد که نتایج نشان‌دهنده ثبات مقوله‌های استخراج شده بود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات روش اصلاح‌شده استیویک - کلازی - کن به کار گرفته شده بود. نتایج به دست آمده نشان داد پیامدها در چهار گروه؛ نندالیسم فرهنگی، تهاجم فرهنگی از بیرون، استحاله فرهنگی از درون و شکل‌گیری نگرش فرهنگی نامطلوب به پدیده گردشگری طبقه‌بندی و دسته‌بندی شدند. لذا شناسایی اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان (روستای ده چشمه)، با برنامه‌ریزی اصولی و مناسب با توجه به ظرفیت‌ها و توان بالقوه و بالفعلی که در روستای ده چشمه وجود دارد، می‌تواند از گردشگری در راستای اعتلای فرهنگ روستا بهره برد. کلیدواژگان: نندالیسم فرهنگی، تهاجم فرهنگی از بیرون، استحاله فرهنگی از درون، نگرش فرهنگی.

* . استادیار، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

(نویسنده مسئول) ag7220500@gmail.com

** . دانشجوی دکتری، مدیریت فرهنگی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب، تهران، ایران

مقدمه

در جهان فرا صنعتی، بشر از زمینه اساسی حیات خویش یعنی طبیعت به دورمانده و در فضاهای ساخته شده شهرهای بزرگ به سر می‌برد. گردشگری و به‌ویژه گردشگری روستایی می‌تواند فرصتی برای آشتی انسان با طبیعت و فضاهای ساده روستایی فراهم کند. از کارکردهای دیگر گردشگری، برقراری ارتباط میان جوامع انسانی و به عبارتی مناسبات فرهنگی است که از سهم ویژه‌ای در توسعه ملل برخوردار است (جلالیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۶). امروزه گردشگری به عنوان یکی از فعالیت‌های اقتصادی گسترده جهان به شمار می‌آید به گونه‌ای که نمی‌توان جامعه‌ای را یافت که نظام برنامه‌ریزی آن تأکید و تلاشی در جهت کسب درآمدهای ناشی از گردشگری نداشته باشد. رشد و ارتقاء جایگاه این صنعت تا حدی بوده که انتظار می‌رود در دهه ۲۰۲۰ صنعت شماره یک جهان محسوب شود و در این سال بیش از ۱/۶ میلیارد نفر اقدام به سفر در عرصه‌های ملی و بین‌المللی خواهند نمود (سازمان جهانی جهانگردی^۱، ۲۰۰۸: ۱۱). یکی از زیرمجموعه‌های رو به گسترش گردشگری، روستاگردی و یا گردشگری روستایی است که از علاقه‌مندان بی‌شمار و رو به افزایشی برخوردار است. گردشگری روستایی به عنوان جزئی از صنعت عظیم گردشگری می‌تواند نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلی و تنوع‌بخشی به رشد اقتصادی و همچنین خلق فرصت‌های شغلی جدید در فضاهای روستایی و در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی ایفا نماید (شریف‌زاده و مراد نژاد، ۱۳۸۱: ۵۲). در واقع همین ویژگی اساسی گردشگری است که توجه جوامع و دولت‌ها را برای برنامه‌ریزی و توسعه آن به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه جلب نموده است. اصولاً توسعه روستایی در کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعددی طی دهه‌های اخیر مواجه بوده است؛ زیرا راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت‌آمیز نبوده است. مسائلی همچون فقر، اشتغال، امنیت غذایی و پایداری محیط‌زیست را تأمین کند. این مسئله باعث شده است که در سال‌های اخیر بار دیگر توسعه روستایی مورد توجه قرار گرفته و نظریه‌پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان حکومتی درصدد برآیند تا با ارائه راهکارها و استراتژی‌های جدید، از معضلات و مسائلی که این نواحی گریبان‌گیر آن می‌باشند، بکاهند (بهرامی، ۱۳۹۵: ۱۰۲). یکی از راهبردهای که اخیراً مورد توجه و به

مورد اجرا گذاشته شده و نتایج مثبتی هم به همراه بوده است، توسعه گردشگری برای نواحی روستایی که دارای توان‌های بالقوه برای گسترش این صنعت دارا می‌باشند مناسب به نظر می‌رسد. از طرفی اگر گردشگری روستایی به نحوی مناسب و برنامه‌ریزی شده و منطبق با معیارهای زیست‌محیطی مدیریت گردند، می‌تواند محرکی در فرایند توسعه یافتگی و حصول به پایداری توسعه در نواحی روستایی و نیز پایداری جوامع محلی در کلیه زیرشاخه‌های اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و همچنین خود فعالیت گردشگری باشد (رضوانی، ۱۳۸۴: ۵۴). توسعه صنعت گردشگری می‌تواند عاملی مهم در رفع فقر رشد اشتغال‌زایی و افزایش درآمد برای مردم مناطق روستایی قلمداد شود (سبل^۱، ۲۰۱۰: ۱۴۳). به بیان دیگر توسعه گردشگری و توسعه روستایی دو عامل مرتبط با یکدیگرند که توسعه هر کدام از این دو، تأثیری مثبت بر دیگری دارد (آرنتزن و همکاران^۲، ۲۰۰۷). با این وجود گردشگری روستایی فعالیت بسیار پیچیده‌ای است که با بخش‌های دیگر جامعه و اقتصاد وجوه مشترکی دارد. در نتیجه دارای آثار و پیامدهای مختلفی است که باید در فرایند برنامه‌ریزی تمامی جوانب آن مورد ملاحظه قرار داد تا از عوامل منفی جلوگیری شود و تأثیرات مثبت عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی مرتبط با آن افزایش پیدا کند (پیرس^۳، ۱۹۹۹). در ایران با وجود موقعیت مناسب و مساعد جغرافیایی و برخورداری از مواهب طبیعی و فرهنگی، مسئله گردشگری تاکنون جایگاه واقعی خود را نیافته است و سهم درآمد ارزی ایران از گردشگری، به‌ویژه گردشگری روستایی در مقایسه با دیگر کشورهای جهان بسیار ناچیز است. گردشگری روستایی می‌تواند یکی از منابع کسب درآمد غیر کشاورزی برای مردم روستایی باشد (وانگ و لی^۴، ۲۰۱۵: ۵۰۲؛ تراخاپو^۵، ۲۰۱۵: ۳۰۵۴). به طوری که گردشگری در کشورهای در حال توسعه، به ابزاری برای کاهش فقیر تبدیل شده است (ژانگ و همکاران^۶، ۲۰۱۵: ۷۶۱). با توسعه گردشگری روستایی، مشارکت روستاییان بیش از پیش اهمیت می‌یابد. شناخت نظرات و دیدگاه آن‌ها می‌تواند درک و فهم مدیریت گردشگری روستایی و توسعه پایدار

1. Sebele
2. Arntzen et al.
3. Pearce
4. Hwang and Lee
5. Trukhachev
6. Zhang and et al.

گردشگری روستایی را بهتر و ساده‌تر نماید (عطائی و همکاران، ۱۳۹۶: ژانگ و همکاران، ۲۰۱۵: ۷۶۱). یکی از شاخص‌های تناسب و توسعه گردشگری، نگرش و دیدگاه ساکنان محلی به گردشگری است. نگرش مثبت به گردشگری می‌تواند به بروز رفتار پیش گردشگری از قبیل مشارکت محلی در توسعه گردشگری و حفاظت از منابعی منجر شود که گردشگری به آن‌ها بستگی دارد (لیپ^۱، ۲۰۰۷). نتایج پژوهش‌های بایوا^۲ (۲۰۰۲)، بایارد و همکاران^۳ (۲۰۰۹)، احمد (۲۰۱۰)، اقبالی و همکاران (۲۰۱۱) و سینگلا^۴ (۲۰۱۴)، بیانگر آن بود که گردشگری روستایی می‌تواند دارای اثرات و پیامدهای منفی از قبیل افزایش جرم و بزهکاری، سبک معماری، تجمل‌گرایی، اختلافات اجتماعی و احساس عقب‌ماندگی فرهنگی و غیره بر فرهنگ جامعه میزبان داشته باشد. همچنین انجام این پژوهش از چندین لحاظ دارای اهمیت است: به بهبود وضعیت صنعت گردشگری در این منطقه کمک می‌کند، پرداختن به این موضوع در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای، حفاظت از توان‌های این منطقه در سطح منطقه و استان توجه ویژه صورت می‌گیرد و پژوهش‌هایی میدانی و گسترده در بررسی این موضوع انجام می‌شود، کنترل آثار منفی (به‌خصوص آثار منفی فرهنگی - اجتماعی) که از نیازهای ضروری برای یک منطقه گردشگری است و شناسایی آثار منفی گردشگری در جهت برطرف کردن آن‌ها برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری. موفقیت صنعت گردشگری بستگی به شناخت و درک و فهم کیفیت حمایت ساکنان محلی و میزبان دارد. باینکه گردشگری یک فعالیت منابع پایه است و به خدمات ارائه شده و جاذبه‌های دیدنی بستگی دارد اما توسعه موفقیت‌آمیز آن تا حد زیادی مستلزم میهمان‌نوازی و استقبال از سوی جامعه محلی و میزبان دارد. به‌طوری‌که بی‌علاقگی و کج‌خلقی‌های جامعه محلی و میزبان نهایتاً به گردشگران منتقل خواهد شد که این امر خود نیز منجر به عدم تمایل گردشگران برای بازدیدهای بعدی و تبلیغات منفی می‌گردد. از این‌رو، درک و فهم واکنش جامعه محلی و میزبان از اثرات گردشگری برای دستیابی به حمایت‌های ایده آل جوامع روستایی برای توسعه پایدار گردشگری امری ضروری است. از طرفی می‌توان اظهار داشت که جامعه میزبان بهترین منبع برای شناخت اثرات مختلف گردشگری روستایی بر محیط

1. Lepp

2. Baiwa

3. Byrd & et al.

4. Singla

روستا و شرایط روستائیان است. چراکه به طور مستقیم و مداوم تغییرات به وجود آمده به وسیله گردشگران را حس می کنند. وجود جاذبه های تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، موقعیت تفریحی و گذران اوقات فراغت ناشی از وجود آبشارها، چشمه ها و زندگی عشایری و... سبب جذب گردشگران محلی و غیر محلی و در نتیجه رونق و توسعه روستا شده است؛ بنابراین هدف پژوهش بر مبنای شناسایی اثرات منفی گردشگری بر فرهنگ جامعه میزبان است. عدم آگاهی جامعه روستایی از اثرات گردشگری خود یکی از موانع توسعه این صنعت است؛ چراکه عدم اطلاع روستاییان از اثرات مثبت و منفی گردشگری، مشارکت آن ها در توسعه گردشگری را کاهش می دهد، در حالی که مشارکت جامعه میزبان یکی از ملزومات اساسی در توسعه گردشگری است. از طرف دیگر، اثرات در ابعاد مختلف بروز می کند که ممکن است جامعه میزبان از ابعاد مختلف آن اطلاع جامعی نداشته باشند. بر این اساس رویکرد پدیدارشناسی از سه جنبه مدنظر قرار گرفت. اول آن که رویکردهای پدیدارشناسی به پژوهشگران کمک می کند تا تجارب زیسته و معنای برآمده از ذهن افراد را استخراج، ساده سازی و تفسیر نماید. در این پژوهش نیز از آنجایی که اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه محلی از فرهنگ به فرهنگ دیگر متفاوت است تلاش شده است تا تجارب زیسته افراد از این مفهوم شناسایی گردد. دوم اینکه در رویکرد پدیدارشناسی پژوهشگران آنچه را که در دنیای واقعی افراد رخ می دهد را شناسایی و احصاء می کند در قلمرو پدیده اثرات منفی گردشگری بر فرهنگ جامعه محلی پژوهش های که تاکنون انجام شده اند بیشتر متکی بر ادبیات و پیشینه پژوهش هستند حال آنکه در این حوزه ممکن است مؤلفه ها و مقوله هایی توسط افراد مورد استفاده قرار گیرند که در ادبیات و پیشینه پژوهش چندان مدنظر قرار نگرفته اند. این پژوهش از آنجایی که از روش پدیدارشناسی استفاده می کند می تواند این مؤلفه ها در میدان عمل و دنیای واقعی بیشتر مدنظر قرار دهند. سوم این که در رویکرد پدیدارشناسی مطرح شده در این پژوهش تلاش می کند در چارچوبی نظام مند، تجارب افراد را از اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه محلی در یک روستای فرهنگی (روستای ده چشمه) مورد بررسی قرار دهد؛ و سپس با رویکرد تجزیه و تحلیل کلایزی با مراحل نظام مند مقوله ها و مضامین را شناسایی و در یک قالب مفهومی ارائه کند. به همین دلیل چارچوب مفهومی اولیه که مانند پیشینه پژوهش های گذشته باشد اساساً در پژوهش های پدیدارشناسی مدنظر قرار نمی گیرند

و پژوهشگران بایستی کلیه مفروضه‌های ذهنی خود را به تعلیق درآمده و کنار بگذارد به همین دلیل تنظیم چارچوب مفهومی اولیه با روح پژوهش‌های پدیدارشناسی در تناقض است. در این پژوهش منظور پژوهشگران از گردشگر، گردشگران داخلی است لذا سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان کدام‌اند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

گردشگری

گردشگری یک مفهوم چندبعدی است و به همین دلیل باید در تعریف آن از نقطه نظرات مختلف دیدگاه‌های اقتصادی، جامعه‌شناختی، جغرافیایی، مدیریتی و... به کنکاش پردازیم و یک تعریف متفق‌القول برای آن نمی‌توان بیان کرد. «صنعت گردشگری»، نظام منسجمی است که عناصر آن لازم و ملزوم یکدیگر هستند به گونه‌ای که جاذبه‌های گردشگری به‌تنهایی موجبات سفر یا رونق صنعت را فراهم نمی‌کنند، بلکه امکانات، زیرساخت‌ها و شرایط برای جابجایی و اقامت گردشگران نیز باید فراهم باشد (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴). مجموعه فعالیت‌هایی که گردشگر به عنوان بخشی از سفر انجام می‌دهد و هرگونه فعالیت و فعل و انفعالی را که در جریان یک سفر سیاحت‌گر اتفاق می‌افتد را می‌توان «گردشگری» تلقی کرد. در این راستا، گردشگری به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها نظیر برنامه‌ریزی سفر، مسافرت به مقصد، اقامت، بازگشت و غیره اطلاق می‌شود که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می‌افتد (میل و موریسون، ۱۹۹۲: ۲۹). ونهوف (۲۰۰۵) نظام گردشگری را به عنوان چارچوبی تعریف می‌کند که برهم کنش بین تقاضای گردشگری (عوامل تعیین‌کننده، انگیزه‌ها و رفتار خریداران)، عناصر اتصالی (حمل و نقل واسطه‌های سفر و واسطه‌های بازاریابی) و عرضه گردشگری در مقصد (جاذبه‌ها، خدمات و تسهیلات و زیرساخت‌ها) را نشان می‌دهد (ونهوف، ۲۰۰۵: ۷۵).

گونه شناسی گردشگری

گردشگری یک امر تخصصی است، یک موسسه یا حتی یک کشور نمی تواند در همه شاخه های گردشگری فعالیت کند. بررسی و مطالعه طبقه بندی انواع سفرهای گردشگری و گونه شناسی آن، یکی از مهم ترین ابعاد صنعت گردشگری است و در این راستا می توان بر اساس عوامل زیر طبقه بندی های مختلفی ارائه کرد:

دلایل و انگیزه سفر، مدت سفر، زمان سفر، نوع جاذبه گردشگری و چگونگی سازمان دهی مسافرت

دکتر علی اصغر رضوانی در کتاب جغرافیا و صنعت توریسم گونه شناسی گردشگری را به شرح زیر تقسیم کرده است: (رضوانی ۱۳۸۷: ۱۸-۲۰)

گردشگری تفریحی، گردشگری درمانی، گردشگری فرهنگی، گردشگری اجتماعی، گردشگری ورزشی، گردشگری مذهبی و زیارتی، گردشگری بازرگانی و تجاری و گردشگری سیاسی.

به طور کلی گردشگری را می توان برحسب عوامل مختلف زیر، گونه شناسی و دسته بندی کرد: اهداف تعیین شده، میزان سرمایه، انگیزه، مقصد، زمان تعطیلات، زمان ماندگاری گردشگر، فعالیت های تفریحی جنبی، توان بالقوه طبیعی و فرهنگی، امکانات سرمایه گذاری، ارزش های فرهنگی، امکانات بهداشتی، ورزشی، علمی و غیره (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۶: ۵۰)

اثرات توسعه صنعت گردشگری

گردشگری مستقیماً زندگی مردمی را که در مناطق سیاحتی زندگی می کنند تحت تأثیر قرار می دهد (داس ویل^۱، ۲۰۰۷: ۲۰۲). پیامدهای اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری از مهم ترین ملاحظات توسعه گردشگری در هر منطقه ای است و این پیامدها در مناطق دارای بافت سنتی بیشتر است. توسعه گردشگری به موازات فواید بسیار می تواند مشکلات عدیده ای را برای ساکنین محلی ایجاد نماید. اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری تغییراتی هستند که در تجربه روزانه، ارزش ها، شیوه زندگی و محصولات هنری و فکری ساکنین محلی اتفاق می افتد (گی^۲، ۲۰۰۳: ۲۹۱) توسعه گردشگری می تواند آثار و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی مثبتی از قبیل بهبود

1. Das Weil

2. Gee

خدمات و امکانات اجتماعی، توجه و حفظ الگوهای فرهنگی در زمینه موسیقی، لباس، هنر و صنایع دستی، ایجاد امکان مبادلات فرهنگی و ایجاد غرور و مباهات نسبت به فرهنگ محلی را به همراه داشته باشد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۹۴) از اثرات منفی اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری می‌توان به تغییر در فعالیت‌های سنتی و هنری به منظور متناسب ساختن آن‌ها برای گردشگران، تقویت کلیشه‌ای منفی، افزایش بازار گری، از بین رفتن زبان، افزایش نابرابری‌های اجتماعی و ... نام برد (گی، ۲۰۰۳: ۲۹۳). گردشگری به خودی خود موجب بروز تعرض بین میهمان و میزبان نخواهد شد و اگر اختلاف فرهنگی بین گردشگران و مردم محلی زیاد باشد به چالشی بزرگ تبدیل می‌شود و اگر گردشگران و مردم محلی در یک زمان در یک مکانی حضور داشته باشند، بنابراین حضورشان محتوم به ایجاد خشم و عصبانیت خواهد شد؛ اما از سوی دیگر، اگر از نظر فرهنگی با مردم محل تفاوت نداشته باشند و اصولاً در فضای اختصاص داده شده به آن‌ها حضور یابند، بنابراین حضورشان به خوبی و گرمی پذیرفته و تحمل خواهد شد (داس ویل، ۲۰۰۷: ۲۰۵). همچنین باید به این نکته اشاره نمود که در توسعه گردشگری از تجاری شدن بیش از حد و در نتیجه از بین رفتن اصالت فرهنگی پرهیز نمود یعنی جامعه میزبان به منظور جذب گردشگر بیشتر و سود اقتصادی زیادتر در ارائه منابع فرهنگی خود زیاده‌روی کرده و آن‌ها را به سلیقه گردشگران تغییر می‌دهد. این امر موجب از بین رفتن اصالت و خلوص هنرهای سنتی، آداب و رسوم و الگوی معیشتی می‌شود که سرانجام به مرگ آن‌ها منجر می‌شود. لذا با توجه به مطالب فوق و نتایج پژوهش‌های پیشین مبنی بر اثرات توسعه گردشگری که بر ۴ بعد کلی (فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی) اشاره داشتند در این بخش به اثرات و پیامدهای حاصل از توسعه گردشگری روستایی پرداخته می‌شود.

اثرات مثبت و منفی فرهنگی-اجتماعی گردشگری

آثار گردشگری از سه زاویه قابل بررسی است: آثار فرهنگی-اجتماعی جهانگردی بر مقصد، مقصد تا چه حد توانایی جذب تعداد معینی جهانگرد را داراست؟، آثار فرهنگی-اجتماعی جهانگردی بر سبک زندگی-اثری که دیدارکنندگان بر ارزش‌ها و سبک زندگی مردم محل می‌گذارند و آثار فرهنگی-اجتماعی جهانگردی بر هنرها-نفوذ و اثر دیدارکنندگان بر هنرهای

نظیر نقاشی، مجسمه‌سازی تئاتر، معماری، صنایع‌دستی و غیره. این سه اثر، پیامدهای مثبت زیر را به همراه دارند: تعداد دیدارکنندگان باعث رونق اقتصادی محلی می‌شود. (برای مثال، موجب ایجاد ثروت و شغل، بهبود تأسیسات زیربنایی محلی، پایه‌گذاری تسهیلات و خدمات جدید می‌شود و دیگر انواع سرمایه‌گذاری را برمی‌انگیزد)، جهانگردی تماس و ارتباط بیشتری با دنیای بیرون ایجاد می‌کند فرایند بین‌المللی شدن را تقویت و جریان دوطرفه اطلاعات را تشویق و تحریک می‌کند. برای مثال تبادل فرهنگی را ارتقا می‌دهد، به واردات کالاها و خدمات بیشتر منجر می‌شود و به‌طور کلی حیطه تجارت و ارتباطات را توسعه می‌دهد و جهانگردی مخاطبان و شیفتگان جدیدی را برای هنرهای محلی (به‌ویژه موسیقی، تئاتر و صنایع‌دستی) ایجاد می‌کند. جهانگردی همچنین اثر غیرمستقیم قابل توجهی بر همه تبلورها و تجلی هنری دارد (از جمله بر ادبیات، نقاشی و معماری). این آثار ممکن است در جهت منفی زیر عمل کنند. ممکن است مردم محلی تمایلی به تقسیم آثار دلپذیر محیط خود با تعداد زیادی از دیدارکنندگان نداشته باشند. ممکن است مقاومت‌هایی در برابر تغییر در ارزش‌ها و سبک زندگی صورت گیرد و در نهایت ممکن است مخالفت‌هایی با اثر نیروهای این بازار بر هنرهای سنتی و معاصر صورت پذیرد. (داس ویل، ۱۳۸۶: ۱۸۹-۱۹۰) مهم‌ترین اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه صنعت گردشگری به‌صورت جدول زیر خلاصه گردیده است.

جدول ۱. اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری (غضنفر پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳)

اثرات مثبت	اثرات منفی
۱- ایجاد امکان آشنایی مردم کشور با نحوه زندگی سایر ملل	۱- امکان افزایش جرم و جنایت
۲- افزایش سطح رفاه و کیفیت زندگی مردم جامعه	۲- تهاجم فرهنگی
۳- ایجاد امکان مبادلات فرهنگی و تعامل‌های اجتماعی	۳- تخریب مبانی اعتقادی و ارزشی
۴- ایجاد وسعت نظر و بسط حوزه دید مردم	۴- امکان گسترش آلودگی‌های رفتاری متعارض با هنجارهای جامعه
۵- غنی شدن تجارب فرهنگی افراد جامعه	۵- امکان بروز رفتارهای غضب‌آلود مردم نسبت به گردشگران
۶- ایجاد امکان انتقال ارزش‌های مثبت فرهنگی به جهانیان	۶- اثر نامطلوب نمایشی گردشگران بر مردم کشور
۷- محافظت از میراث فرهنگی و تاریخی کشور	۷- ورود بی‌رویه لغات خارجی و اصطلاحات بیگانه به زبان رایج کشور
۸- احیای سنت‌های ملی	۸- امکان از بین رفتن اصالت کارهای هنری و صنایع دستی
۹- امکان استفاده از تسهیلات تفریحی و فرهنگی برای مردم جامعه	۹- افزایش ترافیک و بروز مشکلات عصبی و روانی حاصل از آن
۱۰- افزایش فضاها و مکان‌های عمومی	۱۰- تخریب و آسیب‌رسانی به میراث فرهنگی و تاریخی
۱۱- ایجاد احترام متقابل بین مردمی با فرهنگ‌های متنوع	۱۱- تحمیل تغییرات فرهنگی بدون آمادگی جامعه میزبان
۱۲- زدودن افکار نژادپرستانه	۱۲- القا احساس عقب‌ماندگی فرهنگی
۱۳- القای احساس افتخار از داشته‌های فرهنگ خودی	۱۳- از هم گسیختگی ساختار خانواده جامعه میزبان
۱۴- افزایش ظرفیت تحمل	

اثرات مثبت و منفی اقتصادی گردشگری

سازمان جهانی توریسم پنج محور عمده را برای اندازه‌گیری‌های اقتصادی استاندارد پیشنهاد می‌کند: درآمد ایجاد شده و افزوده شده به تولید خالص ملی یا داخلی. این معیار اهمیت نسبی صنعت توریسم در کل اقتصاد را بیان می‌دارد، ارزش خارجی تحصیل شده از توریسم بین‌المللی، اشتغال محلی ایجاد شده به واسطه صنعت توریسم، تأثیر افزایش (ضریب تکاثری)، این معیار به آثار محرکه یک منبع خارجی درآمد بر اقتصاد اشاره دارد. این ضریب نشان می‌دهد، هر مبلغی که

نخست در بخش ترسیم هزینه گردد، در اقتصاد محلی چند بار به گردش درمی آید. این معیار مسیری که مخارج توریسم از آن طریق در اقتصاد نفوذ کرده و به ایجاد فعالیت‌های اقتصادی دیگر منجر می‌گردد را مورد سنجش قرار می‌دهد و در نهایت کمک به درآمدهای دولتی، این معیار مالیات بر درآمد هتل‌ها و دیگر انواع فعالیت‌های مورد استفاده توریسم، عوارض فرودگاهی، عوارض گمرکی بر کالاهای وارداتی مورد مصرف در صنعت توریسم، مالیات بر درآمد مؤسسات و شرکت‌هایی که در زمینه توریسم فعالیت می‌کنند و مالیات بر درآمد کارکنان آن‌ها و مالیات بر دارایی‌های بنگاه‌های توریستی را شامل می‌گردد. (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۷۹: ۶۷-۶۹). در بسیاری از کشورهای جهان، توریسم به عنوان یکی از بخش‌های کلیدی و اصلی برای توسعه و پیشرفت اقتصادی عمل کرده است. مهم‌ترین آثار مثبت و منفی اقتصادی توسعه گردشگری در کشورهای مختلف جهان به صورت جدول ۲ خلاصه گردیده است:

جدول ۲. اثرات اقتصادی توسعه گردشگری (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳)

اثرات مثبت	اثرات منفی
۱- درآمدزایی برای جامعه میزبان	۱- وابستگی به کشورهای بیگانه
۲- ایجاد تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و منابع درآمد	۲- افزایش قیمت زمین خانه و کالاهایی که برای زندگی روزمره مردم لازم هستند (به علت عدم تعادل عرضه و تقاضا و برند شدن یا مورد هدف قرار گرفتن جامعه میزبان در امر گردشگری).
۳- ورود ارزهای خارجی	۳- افزایش تقاضای فصلی برای خدمات عمومی مانند بهداشت امنیت پلیس نیروی انتظامی
۴- بهبود سیستم‌های حمل و نقل و زیرساخت‌های کشور	۴- بهره‌گیری از زمین و فضای شهرها برای هتل‌ها و تأسیسات جهانگردی به جای کاربری آن‌ها در ضروریات شهری مانند مدرسه بیمارستان فضای سبز
۵- کاهش بیماری و ایجاد شغل برای مردم کم درآمد	۵- تحمیل بار اضافی بر سیستم‌های حمل و نقل
۶- کسب درآمد بیشتر برای کشورها	۶- افزایش تقاضا برای زیرساخت‌های اقتصادی
۷- بهبود تراز پرداخت‌ها	۷- چنانچه جهانگردی فقط در یک یا چند ناحیه از کشور یا منطقه متمرکز شود بدون توسعه متناظر در
۸- افزایش تقاضا برای کالاهای داخلی	
۹- افزایش صادرات	
۱۰- تشویق صنایع داخلی	
۱۱- افزایش امکان سرمایه‌گذاری	

<p>۱۲- انتقال درآمد از حوزه پس انداز به حوزه سرمایه گذاری</p> <p>۱۳- افزایش تسهیلات اقامتی مانند هتل ها و رستوران ها</p> <p>۱۴- ارتقای استاندارد زندگی مردم جامعه</p> <p>۱۵- ایجاد اشتغال در بخش توریسم بخش های پشتیبانی کننده مانند مدیریت منابع</p> <p>۱۶- ایجاد فرصت برای کارآفرینان جامعه</p> <p>۱۷- کسب درآمدهای مالیاتی</p> <p>۱۸- ایجاد و برقراری تعادل منطقه ای</p> <p>۱۹- تحرک سرمایه ملی</p> <p>۲۰- توسعه منطقه ای</p>	<p>جایهای دیگر از نظر جغرافیایی انحراف های اقتصادی می تواند رخ دهد</p> <p>۸- گاهی اوقات توسعه توریسم در یک ناحیه، وارد کردن فناوری نیروی کار متخصص خارجی کالاهای تزئینی لوکس و برخی تجهیزات خارجی را در پی دارد این مسئله می تواند به خارج شدن ارز از کشور یا منطقه منجر شود.</p> <p>۹- اشتغالات فصلی و بیکاری</p> <p>۱۰- توسعه بخش خدمات و تحلیل تولید کالایی</p> <p>۱۱- توسعه نامتعادل منطقه ای</p> <p>۱۲- آثار تورمی هزینه های جهانگرد</p>
--	---

اثرات مثبت و منفی سیاسی گردشگری

افزایش توریسم در سطح جهان باعث برقراری تماس های بیشتر بین ملیت ها و قومیت های مختلف شده، به درک و تفاهم بیشتری درباره نظام های اعتقادی و ارزشی نحوه زندگی و الگوی رفتاری مردم مختلف در سطح جهان منتهی می شود. بسیاری از صاحب نظران معتقدند که این ارتباطات و آمدوشدها می تواند در کاهش تشنجات سیاسی نیز مؤثر باشد و راهی برای صلح و دوستی و احترام متقابل بین جوامع مختلف به وجود آورد. نظام های حکومتی و سیاسی به طور مستقیم در صنعت توریسم دخالت می کنند. در کشورهای غربی در موارد زیادی از حربه توریسم برای پژوهش هدف های سیاسی استفاده شده است. به عنوان مثال به علت تیره شدن روابط سیاسی بین ایالات متحده امریکا و کشور کوبا هیچ پرواز مستقیمی بین این دو کشور وجود ندارد و دولت امریکا محدودیت هایی در این زمینه ایجاد کرده است (غضنفر پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳). بنابراین در همین راستا مهم ترین آثار سیاسی توسعه صنعت گردشگری در کشورهای مختلف جهان به صورت جدول ۳ خلاصه گردیده است:

جدول ۳. آثار سیاسی توسعه صنعت گردشگری (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۷)

آثار مثبت	آثار منفی
۱- ایجاد دوستی و برقراری صلح بین ملت‌ها	۱- تهدید امنیت جانی توریست‌ها
۲- اعتلای سطح امنیت جامعه	۲- امکان بروز ناامنی برای توریست‌ها مانند
۳- کاهش کشمکش‌های سیاسی به علت نرخ	گروگان‌گیری و باج‌خواهی و تروریسم
بیکاری در کشور	۳- سوءاستفاده از حربه تروریسم برای رسیدن به
۴- تلاش برای تقلیل آشوب‌ها و تشنج‌های سیاسی	هدف‌های سیاسی
در کشور	۴- امکان بروز جدال سیاسی بین گروه‌های
۵- برقراری تماس بین قومیت‌ها و ملیت‌های	معارض با حکومت
گونگون و ارتقای درک متقابل بین آن‌ها	
۶- افزایش احترام متقابل بین جوامع مختلف	
۷- مردم محبوس در یک گوشه جهان استبداد را	
تحمل می‌کنند: اما ملت گردشگر پذیر خواه‌ناخواه	
به مردم‌سالاری دست می‌یابند (گسترش	
مردم‌سالاری)	
۸- دولت‌هایی که در زمینه گردشگری	
سرمایه‌گذاری کرده‌اند در روابط بین‌المللی خود	
بازنگری کرده‌اند.	

اثرات مثبت و منفی زیست‌محیطی گردشگری

بدیهی است که محیط طبیعی بستر هر نوع توسعه و برنامه‌ریزی محیط طبیعی محسوب می‌شود. از این رو میان صنعت توریسم و محیط‌زیست ارتباط و وابستگی خاصی وجود دارد. محیط‌های طبیعی جاذبه‌های فراوانی برای توریسم فراهم می‌کند و توسعه صنعت توریسم می‌تواند تأثیرات منفی و مثبت عمده‌ای در محیط طبیعی ایجاد می‌کند. (حیدری چپانه، ۱۳۸۳: ۱۰۳) جهانگردی قادر است کانون توجه را به مسائل مهم، زیست‌محیطی، معطوف کند و پایه‌گذار طرح‌هایی باشد که موجب حفظ و حراست از محیط‌زیست شوند. در همین راستا

مهم‌ترین آثار مثبت و منفی توسعه گردشگری بر محیط‌زیست به صورت جدول ۴ خلاصه گردیده است:

جدول ۴. اثرات مثبت و منفی زیست‌محیطی گردشگری (غضنفر پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۳)

اثرات مثبت	اثرات منفی
۱- جهانگردی اغلب در توسعه، نوسازی محیط‌های صنعتی، مناطق معدنی و مکان‌های کنار رودخانه‌ای که سال‌ها پس از بهره‌برداری، بلااستفاده مانده‌اند، اثری نافذ و قوی دارد.	۱- آسیب‌رسانی به اکوسیستم‌ها
۲- جهانگردی توجه عموم مردم را به تنوع گونه‌های حیوانی که در معرض نابودی	۲- توسعه سریع و بی‌رویه تسهیلات رفاهی اکوتوریستی
۳- ترویج حساسیت و آگاهی نسبت به سیستم‌های اکولوژیکی	۳- تغییرات منفی در جایگاه فیزیکی و یکپارچگی منطقه
۴- تأسیسات جهانگردی اغلب می‌تواند، الگوهای جدید مصرف و صرفه‌جویی انرژی را به جامعه محلی معرفی می‌کند.	۴- جنگل‌زدایی و تخریب کوه‌ها برای ایجاد اماکن تفریحی
۵- افزایش گرایش‌های زیباشناختی	۵- کندن گیاهان و آسیب‌رسانی به پوشش نباتی
۶- جهانگردی دریایی، می‌تواند توجه عموم را به مشکلات آلودگی، نابودی آبزیان، خلیج‌ها و مرجان‌ها و... جلب کند و در نهایت سبب حفظ و نگهداری سیستم‌های حمل‌ونقل سنتی شود.	۶- استفاده از چوب درختان برای برافروختن آتش
۷- بهره‌مندی از شگفتی‌های جهان طبیعت	۷- افزایش زباله‌ها در محیط طبیعی
۸- جهانگردی قادر است در بسیاری از جاها از طریق تغییر و بهبود ظاهر مناظر طبیعی و بهره‌گیری از معماری مدرن نیاز به خرید سیستم‌های گران‌قیمت خنک‌کننده، گرمازا و روشنایی را کاهش دهد.	۸- تنزل وضعیت کیفی جذابیت‌های طبیعی
۹- بهبود مدیریت ضایعات	۹- انتقال بیماری‌ها از انسان به جانوران
۱۰- جهانگردی موجب ایجاد صندوق‌های تامین مالی برای ایجاد پارک و مناطق حفاظت‌شده ملی می‌شود.	۱۰- تهدید حیات وحش
۱۱- جهانگردی می‌تواند توجه عموم را به جاذبه‌های تاریخی و باستانی جلب کند و برای حفظ و مرمت آن‌ها با کمک علاقه‌مندان به این جاذبه‌ها صندوقی را ایجاد می‌کند.	۱۱- آلودگی هوا، آب و خاک.
۱۲- محافظت از منابع طبیعی و پارک‌های ملی	۱۲- آلودگی‌های صوتی محل آرامش طبیعت
	۱۳- تنش محیط زیستی، تغییر رفتار جانوری
	۱۴- آسیب به خاک و خاکزیان

پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت یافتن گردشگری روستایی به تدریج مطالعاتی در سال‌های اخیر آغاز شده است؛ بنابراین به خلاصه‌ای از نتایج مطالعات انجام شده در خارج و داخل کشور پیرامون موضوع مورد بحث این پژوهش پرداخته می‌شود. با بررسی انجام شده به‌طور کلی می‌توان گفت تاکنون پژوهش خاصی در زمینه شناسایی اثرات منفی گردشگری بر فرهنگ جامعه میزبان صورت نگرفته است.

یعقوبی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان "نظرسنجی درباره برخی پیامدهای گردشگری روستایی در مناطق روستایی بخش سلطانیه زنجان که به روش توصیفی - تحلیلی انجام داد به این نتیجه رسید که نتایج تحلیل عاملی در زمینه نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه، بهبود صنایع روستایی و بازاریابی عامل اول و توسعه اشتغال و کارآفرینی، توسعه فرهنگی، توسعه اقتصادی و افزایش خدمات رفاهی و حفاظت از منابع طبیعی عوامل بعدی را تشکیل دادند.

سجادی و احمدی (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان "ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی" که به روش توصیفی از نوع همبستگی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که انباشت زباله و آشغال در محیط‌زیست روستایی و افزایش درآمدهای دستگاه‌های دولتی از قبیل دهیاری‌ها، بخشداری‌ها، شهرداری‌ها مهم‌ترین اثرات گردشگری روستایی در شهرستان فومن بود.

جلالیان و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان "اثرات گردشگری روستایی بر توسعه روستای هجیج کرمانشاه" که به روش توصیفی - تحلیلی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که میزان اثرات مثبت گردشگری ۶۵/۸ درصد و اثرات منفی آن در روستای ۳۴/۲ درصد بود.

بهرامی (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان "تحلیلی بر نقش گردشگری و اثرات آن بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی که در شهرستان مریوان به روش توصیفی - تحلیلی انجام داد به این نتیجه رسید که مهم‌ترین نقش‌های مثبت تقویت اقتصاد منطقه از طریق رونق بازارچه پیله‌وری موجب افزایش کیفیت زندگی و حل معضل بیکاری، اما تخریب پوشش گیاهی، افزایش شدید قیمت زمین و مسکن، از بین رفتن فرهنگ سنتی، تضاد اجتماعی بین جامعه میزبان و جامعه میهمان مهم‌ترین پیامدهای منفی گسترش گردشگری روستایی در منطقه بود.

علی آبادی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان "باورهای جامعه روستایی درباره اثرات توسعه گردشگری روستایی که در روستای فش، شهرستان کنگاور که به روش توصیفی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که اثرات توسعه گردشگری روستایی در سه عامل فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی جای گرفتند. همچنین میانگین باور جامعه روستایی نسبت به اثرات اجتماعی و اقتصادی توسعه گردشگری از حد مطلوب بیشتر است. یکی از پیامدهای منفی گردشگری روستایی به باور جامعه روستایی این است که برخی از گردشگران باعث آسیب رساندن به محیط طبیعی شدند.

کیانی سلمی و بسحاق (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان "شناسایی اثرات گردشگری و نقش آن در توسعه شهری کاشان" که به روش توصیفی - تحلیلی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری اثر معناداری بر توسعه شهری کاشان دارد. در شاخص های تبیین کننده توسعه شهری رشد خدمات فرهنگی بیش از سایر ابعاد از توسعه گردشگری اثر پذیرفته بود.

پارک^۱ و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان "درک گردشگران از اثرات اجتماعی - اقتصادی گردشگری" که به روش توصیفی همبستگی انجام داد به این نتیجه رسیدند که اثرات زیست محیطی درک شده توسط روستائیان بر رضایت جوامع محلی از گردشگری تأثیرگذار است و ادراکات گردشگران از اثرات اجتماعی - اقتصادی گردشگری تأثیر حمایتی از گردشگران روستایی را به همراه داشت.

اندرسون^۲ (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان "اثرات گردشگری بر معیشت روستائیان" که در تانزانیا و به روش توصیفی همبستگی انجام داد به این نتیجه رسید که گردشگری باعث بهبود معیشت خانوارهای روستایی می شود. به طوری که خانوارهای روستایی در مقایسه با فروش دام و محصولات فصلی، قادر به تأمین منابع مالی قابل اتکا شده اند و باعث دسترسی به آموزش و بهداشت مناسب گردیده اند.

ژانگ و همکاران^۳ (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی تأثیر گردشگری در توسعه روستایی که در یکی از روستاهای اوگاندا" به روش توصیفی از نوع همبستگی انجام دادند به

1. Park

2. Anderson

3. Zhang and et al.

این نتیجه رسیدند که گردشگری روستایی منافع اقتصادی فراوانی را برای خانواده‌های محل به همراه خواهد داشت از طرق دیگر باعث کاهش مهاجرت نیروی کار به مناطق شهری شد. سگروی و همکاران^۱ (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان " اثرات گردشگری بر روستاهای مورد هدف گردشگری " که به روش توصیفی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که گردشگری روستایی باعث فروش مستقیم محصولات کشاورزی و بهبود عملکرد اقتصادی مشاغل روستایی و افزایش سرمایه‌گذاری و خلق فرصت‌های شغلی جدید می‌شود. منافع اقتصادی فراوانی را برای خانوارهای محل به همراه خواهد داشت.

توسعه گردشگری علاوه بر مزیت‌ها، موجب رسیدن آسیب‌ها و اثرات منفی به مناطق دارای جاذبه‌های گردشگری می‌گردد؛ بنابراین شناخت این اثرات منفی توسعه گردشگری در راستای رفع این مشکلات و آسیب‌ها امری اجتناب‌ناپذیر است. در راستای این موضوع پژوهش حاضر به شناسایی اثرات منفی گردشگری بر فرهنگ جامعه محلی پرداخته، تغییرات فرهنگی بلندمدت‌تر است و در نتیجه رشد و توسعه صنعت گردشگری رخ خواهد داد. از آنجا که نتیجه یا ره‌آورد صنعت گردشگری موجب تغییراتی در زندگی روزانه و فرهنگ جامعه میزبان می‌شود. اصطلاح «اثرات اجتماعی - فرهنگی» را به معنای تغییراتی بکار می‌برند که در تجربه‌های روزانه ارزش‌ها، شیوه زندگی و محصولات هنری و فکری جامعه میزبان رخ می‌دهد؛ بنابراین گردشگری روستایی از میراث فرهنگی منطقه حفاظت می‌کند و همچنین زمینه حفظ و ارتقای الگوهای فرهنگی در زمینه‌های موسیقی، رقص، تئاتر، لباس، هنر و صنایع دستی، آداب و رسوم، سبک زندگی و سبک معماری از جمله جاذبه‌های مهم گردشگری است که به وسیله گسترش گردشگری زمینه حفظ و ارتقای آن‌ها را فراهم می‌سازند. همچنین گردشگری موجب تغییرات منفی در فعالیت‌های سنتی و هنری روستائیان به منظور متناسب ساختن آن‌ها برای گردشگران روستایی و کاهش تدریجی استفاده از گویش محلی در منطقه می‌شود.

مرور مطالعات انجام شده در حوزه اثرات منفی فرهنگی گردشگری در قالب جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. پیشینه تجربی پژوهش در ارتباط با اثرات منفی فرهنگی گردشگری

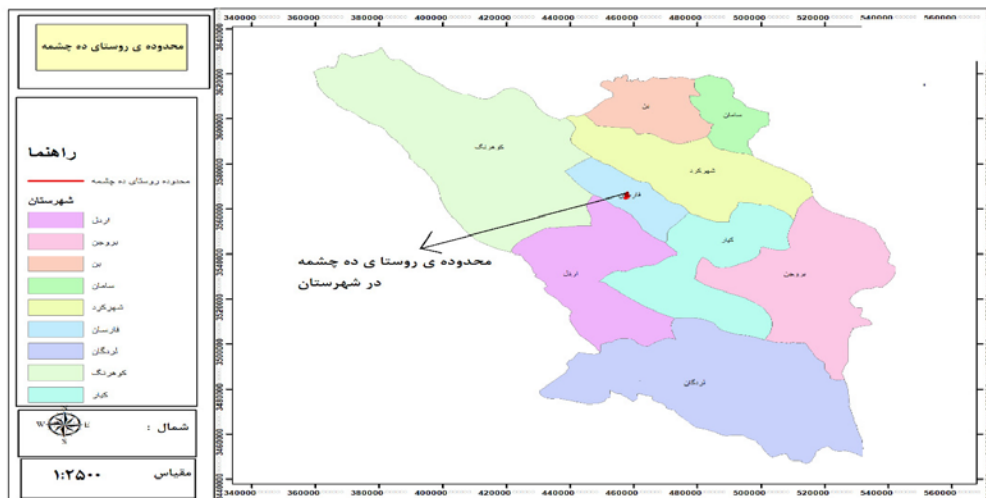
1. Sgroi and et al.

پژوهشگران	نتایج
سجادی و احمدی (۱۳۹۲)	که انباشت زباله و آشغال در محیط زیست روستایی و افزایش درآمدهای دستگاه‌های دولتی از قبیل دهیاری‌ها، بخشداری‌ها، شهرداری‌ها و... مهم‌ترین اثرات گردشگری روستایی در شهرستان فومن می‌باشند
جلالیان و همکاران (۱۳۹۴)	که میزان اثرات مثبت گردشگری ۶۵/۸ درصد و اثرات منفی آن در روستای هجیج ۳۴/۲ درصد بود.
بهرامی (۱۳۹۵)	که مهم‌ترین نقش‌های مثبت تقویت اقتصاد منطقه از طریق رونق بازارچه پیله‌وری موجب افزایش کیفیت زندگی و حل معضل بیکاری، اما تخریب پوشش گیاهی، افزایش شدید قیمت زمین و مسکن، از بین رفتن فرهنگ سنتی، تضاد اجتماعی بین جامعه میزبان و جامعه میهمان مهم‌ترین پیامدهای منفی گسترش گردشگری روستایی در منطقه بود.
علی آبادی و همکاران (۱۳۹۶)	که اثرات توسعه گردشگری روستایی در سه عامل فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی جای گرفتند. همچنین میانگین باور جامعه روستایی نسبت به اثرات اجتماعی و اقتصادی توسعه گردشگری از حد مطلوب بیشتر است. یکی از پیامدهای منفی گردشگری روستایی به باور جامعه روستایی این است که برخی از گردشگران باعث آسیب رساندن به محیط طبیعی شدند.
کیانی سلمی و بسحاق (۱۳۹۶)	که توسعه گردشگری اثر معناداری بر توسعه شهری کاشان دارد. در شاخص‌های تبیین‌کننده توسعه شهری رشد خدمات فرهنگی بیش از سایر ابعاد از توسعه گردشگری اثر پذیرفته بود.
پارک و همکاران (۲۰۱۵)	که اثرات زیست‌محیطی درک شده توسط روستائیان بر رضایت جوامع محلی از گردشگری تأثیرگذار و ادراکات گردشگران از اثرات اجتماعی - اقتصادی گردشگری تأثیر حمایتی از گردشگران روستایی را به همراه داشت.
اندرسون (۲۰۱۵)	که گردشگری باعث بهبود معیشت خانوارهای روستایی می‌شود. به طوری که خانوارهای روستایی در مقایسه با فروش دام و محصولات فصلی، قادر به تأمین منابع مالی قابل اتکا شده‌اند و از طرفی باعث دسترسی به آموزش و بهداشت مناسب گردیده‌اند.
ژانگ و همکاران (۲۰۱۵)	که گردشگری روستایی منافع اقتصادی فراوانی را برای خانواده‌های محل به همراه خواهد داشت از طرق دیگر باعث کاهش مهاجرت نیروی کار به مناطق شهری شد.

که گردشگری روستایی باعث فروش مستقیم محصولات کشاورزی و بهبود عملکرد اقتصادی مشاغل روستایی و افزایش سرمایه‌گذاری و خلق فرصت‌های شغلی جدید می‌شود. منافع اقتصادی فراوانی را برای خانوارهای محل به همراه خواهد داشت.	سگروی و همکاران (۲۰۱۴)
--	---------------------------

محدوده مورد پژوهش

روستای ده چشمه از توابع، بخش مرکزی شهرستان فارسان استان چهارمحال و بختیاری است که با مختصات جغرافیایی ۵۰ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۱۳ دقیقه عرض شمالی، در ۳ کیلومتری جنوب غربی شهر فارسان قرار دارد. این روستا از غرب و جنوب به کوه لاکرسان محدود می‌شود. ارتفاع روستای ده چشمه از سطح دریا ۲۰۰۰ متر است و اقلیمی معتدل و خشک دارد.

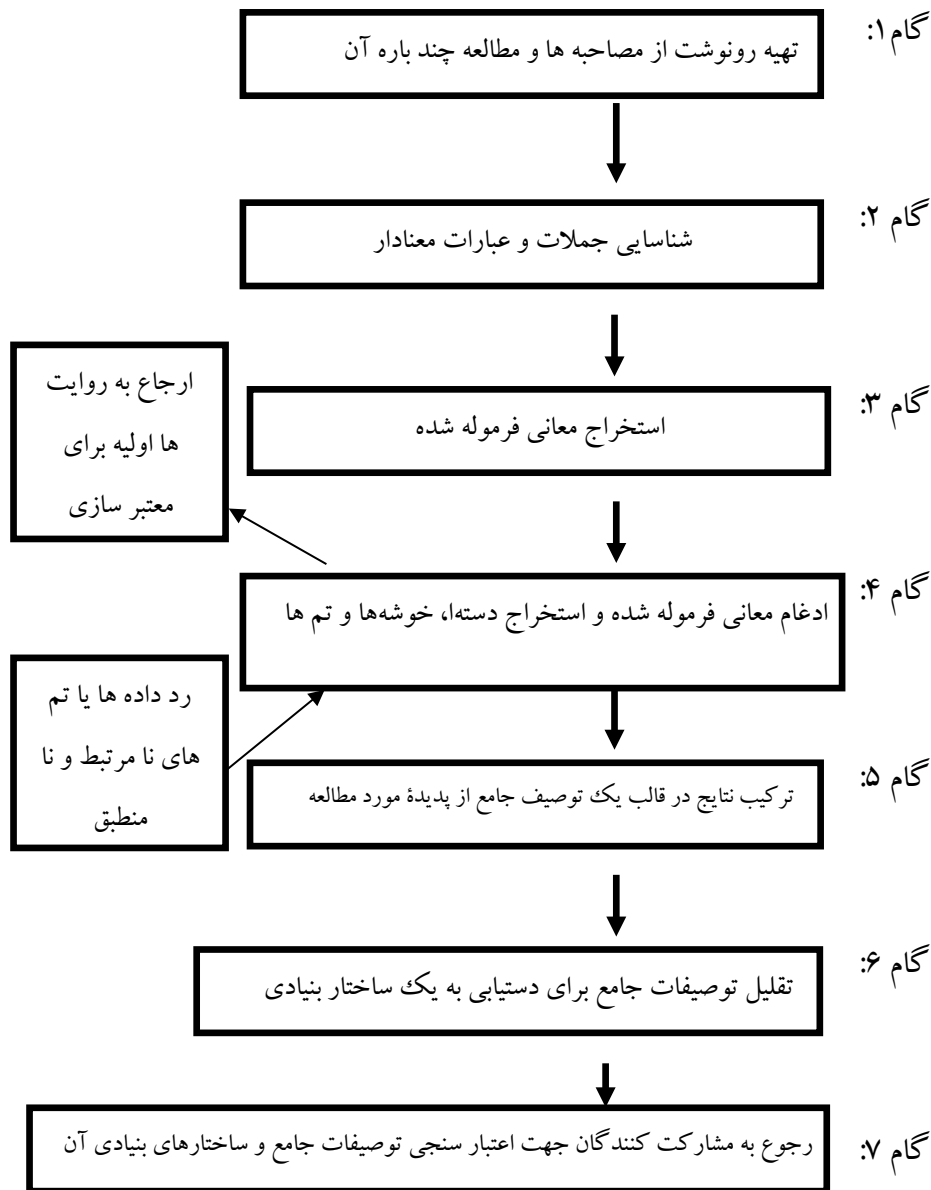

شکل ۱. موقعیت مکانی روستای ده چشمه بر روی نقشه

روش شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر با توجه به هدف اصلی پژوهش، روش پژوهش به کار گرفته شده از نوع کیفی و بر اساس روش پدیدارشناسی مبتنی بر الگوی اصلاح شده استیویک - کولایزی - کن^۱ است. مشارکت کنندگان در پژوهش کلیه افراد بومی روستای ده چشمه استان چهارمحال و بختیاری می باشند روش تعیین مشارکت کنندگان در این پژوهش بر مبنای روش نمونه گیری هدفمند تمایز حداکثری بود به منظور گردآوری اطلاعات پژوهشگران از ابزار مصاحبه استفاده کرده است. برای مصاحبه ابتدا مشارکت کنندگان در پژوهش که افراد بومی روستای ده چشمه استان چهارمحال و بختیاری را تشکیل داده اند به عنوان مشارکت کننده انتخاب شدند. سپس آن قدر مصاحبه ها با رویکرد پدیدارشناسانه انجام گرفت تا به اشباع اطلاعات برسد. به منظور بررسی اشباع اطلاعات از روش نمونه گیری تمایزی استفاده شد، هفت عدد نمونه گرفته شد و بررسی شد که آیا کدهای استخراج شده با کدهای ۲۰ نفر مصاحبه شونده یکسان است یا خیر؟ نتایج نشان داد که اشباع اطلاعات رخ داده و این هفت نفر چیز جدیدی را ارائه ندادند. سپس قابلیت اعتماد و اعتبار را انجام می دهد؛ بنابراین در این مطالعه مصاحبه با اولین مشارکت کننده آغاز و تا رسیدن به حد اشباع اطلاعات، یعنی ۲۰ نفر مشارکت کننده به اتمام رسیده است.

در این پژوهش از روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش بر اساس روش اصلاح شده استیویک - کولایزی - کن، شامل هفت مرحله، به کار رفت.

شکل ۲. روند تجزیه و تحلیل داده‌های پدیدارشناسی توصیفی با روش کولایزی (۱۹۷۸) روایی پژوهش: بر اساس رویکرد لینکلن و گوبا^۱ (۲۰۰۷) روایی سازه در بخش کیفی به روش‌های زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

1. Lincoln and Guba

روش سه سویه نگر: در این رویکرد هر سؤال مصاحبه از طریق دو یا چند سؤال دیگر، از مشارکت کنندگان پرسیده شده است به طوری که از زوایای مختلف به پدیده مورد نظر نگریسته شود. در این پژوهش پژوهشگران سه گروه سؤال مشابه طراحی نمود و سپس در هر مرحله برای دستیابی به صحت و دقت اطلاعات این سؤالات را مطرح نمود که نتایج نشان داد که کلیه زوایای سؤال مشخص شده و از زوایای متفاوت به مسئله نگریسته شده است.

رویکرد انعطاف روش: پژوهشگران کلیه مصاحبه‌ها را پس از پیدا شدن نهایی مفاهیم و طبقه‌بندی، مجدداً ارزیابی کرده، محتوا، طبقه‌بندی و کدگذاری را بازبینی نموده و در این راه دیدگاه چندین نفر از متخصصان حوزه مدیریت و مصاحبه‌شوندگان را در زمینه کدگذاری جویا شده است و بر اساس این دیدگاه این افراد، طبقه‌بندی صورت گرفته، طبقه‌بندی نهایی را انجام داده است.

روایی بیرونی: محقق قبل از آن که مصاحبه‌های انجام شده را با یکدیگر ترکیب کند نتایج حاصل از هر مصاحبه را با نتایج مصاحبه دیگر مقایسه کرده است و میزان تکرارپذیری آن را بر اساس فراوانی تکرارپذیری مورد بررسی قرار داده است در ۵ مصاحبه اولیه میزان تکرارپذیری نظرات افراد حاصل از مصاحبه بر اساس درصد فراوانی و تکرار ۴۰٪ بوده است اما پس از آن و در ۲۰ مورد پایایی میزان تکرارپذیری نظری مفاهیم و مقوله‌ها به نزدیک ۹۸٪ رسیده است. لذا می‌توان نتیجه‌گیری کرد که میزان تکرارپذیری نظری قابل قبول و معیار انتقال‌پذیری مناسب بوده است.

روایی توصیفی: برای دستیابی به نتایج مقبول محقق در مصاحبه‌های خود از چندین مشاهده‌گر برای ثبت و توصیف مفاهیم و اظهارات معنادار استفاده کرده است که در چندین مورد استاد راهنما نیز به عنوان مشاهده‌گر در کنار سایر مشاهده‌کنندگان پژوهش بوده است. به طور متوسط مصاحبه‌کننده در هر مصاحبه با سه مشاهده‌گر نتایج را ثبت کرده و سپس مشاهده آن‌ها را با یکدیگر مقایسه و در کنار یکدیگر قرار داده است. (ج) روایی

تفسیری: کلیه کدگذاری‌ها، مفاهیم و به‌ویژه اظهارات معنادار استخراج شده از مفاهیم خلاصه شده از مصاحبه‌ها و طبقه‌بندی مقوله‌ای آن‌ها را در اختیار مشارکت‌کنندگان پژوهش (۲۵ مصاحبه‌شونده) قرار داده است تا مشخص شود آیا افراد با آنچه در مصاحبه‌ها مطرح کرده‌اند، موافق‌اند، آیا اظهارات معنی‌دار استخراج شده و مقوله‌بندی آن‌ها درست بوده است؟ پس از انجام تغییرها و برگشت نظرات مصاحبه‌شوندگان (۲۵ مورد) کلیه موارد مورد بازبینی مجدد قرار گرفت و بر اساس تغییرهای آن‌ها از پدیده مورد بررسی مجدداً اصلاحات صورت گرفت و پس از تأیید نهایی در پژوهش قرار گرفتند (لینکلن و گوبا، ۲۰۰۷). پایایی پژوهش: به این منظور از رویکرد راثو و پری^۱ (۲۰۰۳) استفاده شده که برای رسیدن به پایایی در این پژوهش اقدامات زیر صورت گرفته است:

استفاده از فرآیندهای ساخت‌یافته و دقیق در تنظیم مصاحبه‌های پژوهش کلیه مصاحبه‌های انجام شده به صورت اصولی، منطقی و منظم تنظیم شوند.

سازمان‌دهی فرآیندهای ساخت‌یافته برای ثبت، نوشتن، کدگذاری و تغییر داده‌ها از رویکرد اصلاح‌شده استیوگ - کن - کلایزی استفاده شود و کلیه موارد به صورت گام‌به‌گام و دقیق بر مبنای رویکرد موجود انجام شود.

وجود هفت مصاحبه‌کننده یا چند مشاهده‌گر برای انجام مصاحبه و اطلاعات حاصل از مصاحبه‌ها برای جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه‌ها، از چند پرسشگر استفاده شده و نتایج حاصل با یکدیگر مقایسه شده است تا سازگاری یا اطمینان مناسب حاصل آید (راثو و پری، ۲۰۰۳).

از دیرباز در خصوص دقت اندازه‌گیری داده‌ها و ابزارهای تحقیق در بین پژوهشگران، مباحث مختلفی وجود داشته است. با توجه به اندازه‌گیری و شاخص‌پذیر ساختن رفتارهای انسانی، اطمینان از دقت و صحت نتایج، به پیدایش انواع و اقسام اعتبار و پایایی در پژوهش‌های انسانی منجر شد. این امر در پژوهش‌های کمی با توجه به مبانی زیربنایی

و معرفت‌شناسانه آن تحت آزمون‌های آماری دقیق رشد و توسعه یافت، اما با پیدایی روش‌های پژوهش کیفی و با توجه به برداشت‌های متفاوت و تأکید آن بر جنبه کیفی رفتار انسانی، اعتبار و پایایی هم از آزمون‌های آماری حوزه کمی به سوی مفاهیمی نسبی گرایانه تر و تفسیری تر تغییر کرد. موارد یاد شده نشان می‌دهد که اگرچه در ارزیابی روش‌های پژوهش کیفی نیز مانند روش‌های کمی، به ابزارهایی خاص، نظیر اعتبار و پایایی نیاز است؛ اما در پژوهش‌های کیفی اعتبار و پایایی مانند روش‌های کمی، بر اصول مشخصی استوار نیست؛ البته، این به زیربنا و منطق درونی پژوهش کیفی و جنبه تفسیری و تأویلی آن برمی‌گردد؛ چنانکه حتی عده‌ای از محققان کیفی احراز اعتبار و پایایی را برای پژوهش کیفی به دلیل برداشت‌های متفاوت رفتارها و گفتارها از سوی مشاهده‌گران بی‌فایده می‌دانند، اما در مقابل، عده‌ای دیگر از پژوهشگران هم با توجه به ویژگی متمایز و متفاوت پژوهش کیفی از کمی به جای اعتبار و پایایی، به ابداع مفاهیمی نو همچون تأیید پذیری و انتقال‌پذیری و غیره اقدام نموده‌اند (وود^۱، ۲۰۰۶). لذا در پژوهش حاضر به منظور روایی پژوهش از رویکردهای روایی سازه لینکلن و گوبا (۲۰۰۷) روایی بیرونی، روایی توصیفی، روایی تفسیری استفاده گردید که نشان‌دهنده قابلیت اعتبار مقوله‌های پژوهش بود؛ و به منظور بررسی پایایی نتایج از رویکرد سه گانه رائو و پری (۲۰۰۳) استفاده شد که نتایج نشان‌دهنده ثبات مقوله‌های استخراج شده بود.

در پژوهش حاضر با توجه به هدف اصلی پژوهش که شناسایی اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان است، روش پژوهش به کار گرفته شده از نوع کیفی و بر اساس روش پدیدارشناسی مبتنی بر الگوی اصلاح‌شده استیویک - کولایزی - کن می‌باشد. با توجه به اینکه پژوهشگران در این پژوهش درصدد شناخت تجارب افراد بومی روستای ده چشمه استان چهارمحال و بختیاری از اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان است. روش تحقیق خود را از نوع کیفی بر اساس روش پدیدارشناسی انتخاب نموده است تا به عمق تجارب افراد بومی وارد شده و مؤلفه‌های آن در این زمینه مورد

شناسایی قرار گیرد. استفاده از روش پدیدارشناسی نیز به این دلیل بود که پدیدارشناسی معنای تجارب زندگی چند فرد در مورد یک مفهوم یا پدیده را توصیف می‌کند. در پدیدارشناسی، هدف اصلی، ساده‌سازی تجربیات شخصی افراد در رابطه با یک پدیده و توصیف جوهره کلی آن است. برای نیل به این هدف، پژوهشگر پدیده‌ای را مشخص می‌کند و در ادامه به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز خود از اشخاصی می‌پردازد که آن پدیده را تجربه کرده‌اند و سپس توصیفی پی‌درپی از ماهیت و جوهره آن تجربه برای کلیه افراد ارائه می‌نماید. این توصیف شامل مواردی از قبیل چه چیزی را تجربه کرده‌اند و چگونه آن را تجربه نموده‌اند، می‌شود (کرس ول^۱، ۲۰۰۷). لذا از آنجایی که پژوهشگران به دنبال استخراج مؤلفه‌های اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر مبنای ذهنیات و تجارب افراد بود تا بتواند جوهره پدیده پژوهش که اثرات منفی فرهنگی گردشگری است پی‌برد و مؤلفه‌های این سازه را در چارچوب نظام ارزشی و فرهنگی مورد بررسی، استخراج نماید، از روش پدیدارشناسی استفاده کرده است.

یافته‌های پژوهش

گام ۱. پس از انجام هر مصاحبه، تمام مطالبی که مصاحبه‌شوندگان بیان کردند، به صورت متن در فایل ورد وارد شدند. حالات و احساسات چهره یا لحن صدا نیز به صورت اموجی در متون ترسیم گردید. فایل صوتی ضبط‌شده نیز به دفعات گوش داده شد و هر یک از متون بارها خوانده شدند. در حین انجام این کار نیز پژوهشگران هرگونه فکر، احساس یا ایده‌ای که بنا به پژوهش‌های قبلی داشت پرائتزگذاری^۲ کرد که این امر به کشف پدیده اثرات منفی فرهنگی گردشگری به عنوان تجربه‌های که افراد جامعه میزبان خود تجربه کرده بودند، کمک کرد. از نظر هوسرل، در پرائتزگذاری (اپوخه^۳، یا براکت کردن)،

1. Creswell
2. Bracketing
3. Epoche

اصلی‌ترین مفهوم پدیدارشناسی است که نیاز است در اجرای پژوهش مدنظر قرار گیرد (توفورد و نیومن، ۲۰۱۲) و در آن همه قضاوت‌ها و دانسته‌های قبلی پژوهشگر در مورد واقعیت کنار گذاشته شود (نگرش خنثی) تا زمانی که در مبنای مشخص تری درک شوند. **گام ۲.** در این مرحله جملات و عبارات‌های معنادار مربوط به چگونگی اثرات منفی فرهنگی گردشگری از هر متن مصاحبه استخراج شدند. این عبارات‌ها در فایل جداگانه‌ای ثبت و بر اساس شماره مصاحبه و شماره پاراگراف کدگذاری شدند. صد و هفت (۱۰۷) عبارت معنادار از ۲۰ متن مصاحبه شناسایی شدند. جدول ۱ چند نمونه از عبارات‌های معنادار شناسایی شده و استخراج شده توسط افراد جامعه میزبان را ارائه می‌کند.

جدول ۱. نمونه‌هایی از عبارات معنادار

شماره پاراگراف	شماره مصاحبه	عبارات معنادار
۵	۱	بعضی‌ها گردشگران به روستایمان آمده بودند با کشیدن کلید بر روی درخت‌ها یادگاری می‌نوشتند.
۶	۲	با توجه به هجوم گردشگران و نامشخص بودن آن‌ها بر روی پل‌ها با مازیک یادگاری می‌نوشتند.
۲	۳	قبلاً عروسی‌ها مومن سنتی برگزار می‌شد ساز و دهل و رقص محلی حالا بچه‌ها می‌کنن بریم تالار و عروسی هم مختلط باشه همش به خاطر همین گردشگرهاست.

گام ۳. معنای عبارات‌های معنادار استخراج و فرموله شده و هر یک از معانی به یک دسته کدگذاری شدند. از صد و هفت (۱۰۷)، صد و هفت (۱۰۷) عبارت معنادار به وجود آمدند. همه عبارات‌ها و معانی آن‌ها برای ایجاد اطمینان از صحیح بودن فرایند و سازگار بودن معانی بارها بررسی شدند. جدول ۲ نمونه‌هایی از چگونگی تبدیل عبارات‌های معنادار به معانی فرموله شده را نشان می‌دهد.

جدول ۷. نمونه‌هایی از معانی فرموله شده

عبارت‌های معنادار	معانی فرموله شده
آسایش رو از ما گرفته‌اند بخصوص تو شش‌ماهه اول سال، من خودم چند بار تصمیم گرفتم که از این روستا بروم چون واقعا اذیت میشیم یه تالار باغی آخر روستا زدند همش جشن عروسی اونجا برگزار میشه کلی ترافیک تو ه ایجاد می‌کنه شب‌ها تا صبح صدای بوق و شلیک اسلحه به گوشم میرسه نمیزارند استراحت کنیم و حتی توی خیابان‌ها هم جای برای پارک اتومبیل‌های خود مون هم نیست. [م ۱۱، پ ۳].	افزایش آلودگی صوتی توسط گردشگران و ایجاد ناراحتی جامعه محلی نبود فضای پارک برای اتومبیل‌های جامعه محلی و احساس ناآرامی و فشار روحی
۷-۸ روز از عید گذشته بود یه پژوی نقره‌ای‌رنگ سر کوچه ما پارک شد و چند تا جوون از تو ماشین دراومدن و شروع کرده بودن به کتک‌کاری همدیگه ما جرئت نمی‌کردیم نزدیکشون بریم و کلی بهم‌دیگه فحش و بدو بیراه میگفتن و همدیگه رو میزدند چند دقیقه بعد متوجه شدیم اینا مست بودند تعادل روحی نداشتند زنگ زدیم به نیروی انتظامی با نیروی انتظامی هم دعوا شد ماشینشون پلاک ۳۱ بود نمیدونم واسه کجا بود اما یه ترس و وحشتی انداخته بودن تو کوچه زن و بچه هامون کلی ترسیده بودند و بعد همون چندتا از بچه‌های روستا تصمیم گرفتند که نمازجماعت مغرب و عشا را به همراه امام جماعت روستا در محل پیرغار بخوانند چندتا از گردشگران در یک آلاچیق نشسته بودند اتفاقا جوان و خوشگل بودند و داشتند دف میزدن و میخواندن که یهویی بین اونا و بچه‌های روستا دعوا شد. اونا گفتند که شما دهاتی‌ها هنوز در خرافات بسر می‌برید	بروز رفتارهای نابهنجار از طرف گردشگران اهانت به اعتقادات مذهبی جامعه محلی

گام ۴. معانی فرموله شده دسته‌بندی و گروه‌بندی شدند. این دسته‌ها بیان‌گر ساختار منحصر به فردی از خوشه‌ها هستند. هر خوشه به صورتی کدگذاری شد که تمامی معانی فرموله شده مربوط به گروه معانی را شامل شود. سپس گروه‌های خوشه‌ها که منعکس‌کننده دیدگاه خاصی هستند، با یکدیگر ادغام شدند تا ساختار متمایزی از تم را شکل دهند. در واقع، همه این مضمون‌ها از نظر درونی همگرا و از نظر بیرونی واگرا هستند، به این معنا که هر یک از «معانی فرموله شده» فقط در یک خوشه مضمونی که از نظر

معنای متمایز از ساختارهای دیگر است قرار می‌گیرد (شوشا، ۲۰۱۲). خوشه پدید آمده در ۴ تم دسته‌بندی شدند. جدول ۸ فرایند ساخت نخستین مضمون «اثرات منفی فرهنگی گردشگری» از ادغام خوشه‌ها را نشان می‌دهد. نقشه تماتیک نهایی نیز در جدول ۹ نمایش داده شده است.

جدول ۸. نمونه پدید آمدن نخستین مضمون «اثرات منفی فرهنگی گردشگری» با استفاده از معانی فرموله شده و خوشه‌ها

تم پدیده آمده	خوشه‌ها	نمونه‌هایی از معانی فرموله شده
وندالیسم فرهنگی	تخریب آثار توریستی و تاریخی و تفریحی	یادگاری نوشتن بر روی درختان توسط گردشگر یادگاری نوشتن بر روی آثار باستانی، مذهبی و تفریحی با ماژیک توسط مسافران یادگاری نوشتن بر اماکن تاریخی توسط گردشگران
عدم امنیت فرهنگی	تغییر در ارزش‌ها	کم توجهی به اعیاد و مناسبت‌های خاص موردحمله قرار دادن اعتقادات جامعه محلی تغییر سبک زندگی جامعه محلی همراه با ارزش‌های جدید

جدول ۹. نقشه تماتیک نهایی

ردیف	مضمون‌ها	خوشه‌ها	معانی فرموله شده	شماره عبارت معنادار	فراوانی
۱	وندالیسم فرهنگی	تخریب آثار و فرهنگی تاریخی و...	یادگاری نوشتن بر روی درختان توسط گردشگر	۷	۱
			یادگاری نوشتن بر روی آثار باستانی، مذهبی و تفریحی با مازیک توسط مسافران	۸	۱
			نوشتن جملات و اصطلاحات زشت و ناپسند بر روی دیوار و درب‌های دستشویی	۹	۱
			یادگاری نوشتن بر اماکن تاریخی توسط گردشگران	۲۹	۱
			استفاده بیش‌ازحد از اماکن توریستی، تفریحی و تخریب آن‌ها	۶۹	۱
۲	توزیع ناعادلانه و تمرکز منافع حاصل از گردشگران در دست سرمایه‌گذاران و نهادهای دولتی	سوءاستفاده افراد سرمایه‌گذار از توریستی بودن روستا	۳۵-۴۴	۲	۱
			عدم رضایت اکثریت جامعه محلی و رضایت اقلیت (سرمایه‌گذار) از حضور گردشگران و منابع در اختیار آن‌ها	۸۰	
۲	تغییر در سبک معماری (از بین رفتن معماری سنتی)	از بین رفتن هویت و بافت روستا	استفاده از سرویس‌های بهداشتی مدرن در برابر سرویس‌های سنتی	۷۲	۱
			تغییر سبک معماری جامعه محلی مطابق با خواسته گردشگران	۳۱-۳۸-۶۳-۹۳	۴

۱	۵۳	کم توجهی به اعیاد و مناسبت‌های خاص	تغییر در ارزش‌ها	استحاله فرهنگی از درون
۱	۲۶	موردحمله قرار دادن اعتقادات جامعه محلی		
۱	۵۳	اهانت به اعتقادات مذهبی جامعه محلی		
۱	۷۵	کمرنگ شدن اعتقادات در بین مردم روستا		
۱	۱۰۳	ایجاد ارزش‌های جدید و تغییر ارزش‌های مذهبی		
۱	۵۷	تغییر سبک زندگی جامعه محلی همراه با ارزش‌های جدید		
۱	۶۶	از دست رفتن هویت و اصالت روستا		
۲	۱۰۵-۷۴	تبدیل شدن فرهنگ روستا به فرهنگ شهرنشینی		
۱	۴۹	رخ دادن ازدواج‌های بین فرهنگی و منجر شدن به طلاق	تغییر در نوع مراسم روستائیان	
۲	۶۰-۶	ایجاد تغییر در نحوه برگزاری مراسم شادی و سوگواری		
۵	۴-۱۳- ۳۰-۴۸- ۵۸	تغییر پوشش جوانان محلی که برگرفته از پوشش گردشگران	تغییر در پوشش افراد بومی	
۲	۲۰-۶۲	مورد تمسخر قرار گرفتن پوشش عشایر توسط گردشگران		
۱	۶۸	عدم استفاده از پوشش محلی		
۲	۸۳-۱۴	آشنایی و استقبال افراد بومی از غذای مصرفی گردشگران	تغییر در سبک غذای مصرفی	
۱	۸۴	از بین رفتن کیفیت غذاهای محلی و مطابق با علاقه گردشگران		
۴	۳۸-۱۰۱- ۲۸-۸۹	کمرنگ شدن یا از بین رفتن گویش محلی	کاهش تدریجی استفاده از	

۱	۳۷	استفاده از زبان‌های بیگانه در مکالمات افراد بومی	گویش محلی و استفاده از لغات بیگانه		
۱	۱۰۷	نام‌گذاری فرزندان به تقلید از نام گردشگران			
۲	۶۸-۵۹	تغییر در زبان و گویش محلی			
۱	۷۳	فاصله گرفتن مردم از همدیگر			۳
۱	۵۵	به وجود آمدن افکار منفی و یا بدبین بودن افراد بومی از حضور گردشگران دانشجوی	تغییر در نگرش		
۱	۵	اشتقاق جامعه محلی برای ادامه زندگی در شهر			
۲	۱۰۴-۷۸ ۸۱	مهاجرت مردم روستایی به شهرها و روستاهای اطراف به خاطر نداشتن آرامش			
۳	۶۵-۳۶ ۹۲	افراد محلی سعی می‌کنند مطابق با خواسته جامعه میهمان رفتار کنند.	تغییر در رفتار (نمایشی شدن فرهنگ)		
۳	۴۳-۳۲ ۷۱	اختلاف و درگیری بین افراد جامعه محلی	افزایش اختلافات و تضادهای محلی بین افراد		
۶	۱۱-۵-۲ ۷۶-۵۱ ۹۱	مغایرت رفتارهای گردشگران با جامعه محلی باعث بروز تضاد و اختلاف رفتاری بین جامعه میزبان و میهمان می‌شود	افزایش اختلافات و تضادهای محلی بین جامعه میزبان و میهمان	تهاجم فرهنگی از بیرون	
۱	۲۳	برهم زدن مراسم جامعه محلی و رخ دادن درگیری و اختلاف بین افراد بومی و گردشگرها			
۲	۵۱-۲۱	استفاده از مشروبات الکلی و ازدیاد و ترویج این مواد در روستا	افزایش استفاده از مشروبات الکلی و مواد مخدر		
۲	۹۶-۹۷	استفاده از مواد افیونی به تقلید از رفتارهای گردشگران			
۱	۷۹	افزایش قاچاق و شغل‌های کاذب در روستا			

۲	۸۶-۶۷	ایجاد شغل‌های کاذب و غیراخلاقی	ایجاد شغل‌های کاذب و قاچاق		
۳	-۸۵-۳۳ ۸۷	ترویج تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی در بین جامعه محلی	تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی جامعه محلی		
۱۳	-۲۰-۱۷ -۲۵-۲۳ -۵۲-۵۰ -۶۴-۵۴ -۹۴-۸۸ -۲۴-۹۸ ۶۱	بروز رفتارهای غیراخلاقی و نابهنجار توسط جامعه میهمان	افزایش نابهنجاری‌های اخلاقی		
۲	۱۶-۱	حجم ترافیک زیاد باعث ایجاد ناآرامی و سلب آسایش جامعه محلی می‌شود.	سلب آسایش از جامعه محلی	شکل‌گیری نگرش فرهنگی نامطلوب به پدیده گردشگری	۴
۲	۱۲-۲	به علت افزایش اجاره و کمبود منازل در روستا برای جامعه محلی باعث ایجاد ناآرامی می‌شود.			
۳	-۱۸-۹۰ ۱۵	ایجاد آلودگی صوتی توسط گردشگران و برهم زدن آرامش جامعه محلی			
۳	-۵۶-۷۰ ۴۱	نبود آرامش جامعه محلی از حضور گردشگران			
۶	-۳۴-۲۷ -۷۰-۴۶ ۴۰-۱۰۶	عدم رضایت محلی از حضور گردشگران	عدم رضایت افراد بومی از حضور گردشگران		
۲	۴۵-۱۰۲	عدم استفاده مردم از مکان‌های توریستی و ناراحتی آن‌ها به خاطر ازدحام گردشگران			
۱	۸۲	عدم رضایت مردم جامعه محلی از صنعت گردشگری و تمایل به کشاورزی			

۲	۹۵-۹۹	عدم کنترل رفتارهای نابهنجار جوانان و ناراحتی افراد بومی			
---	-------	---	--	--	--

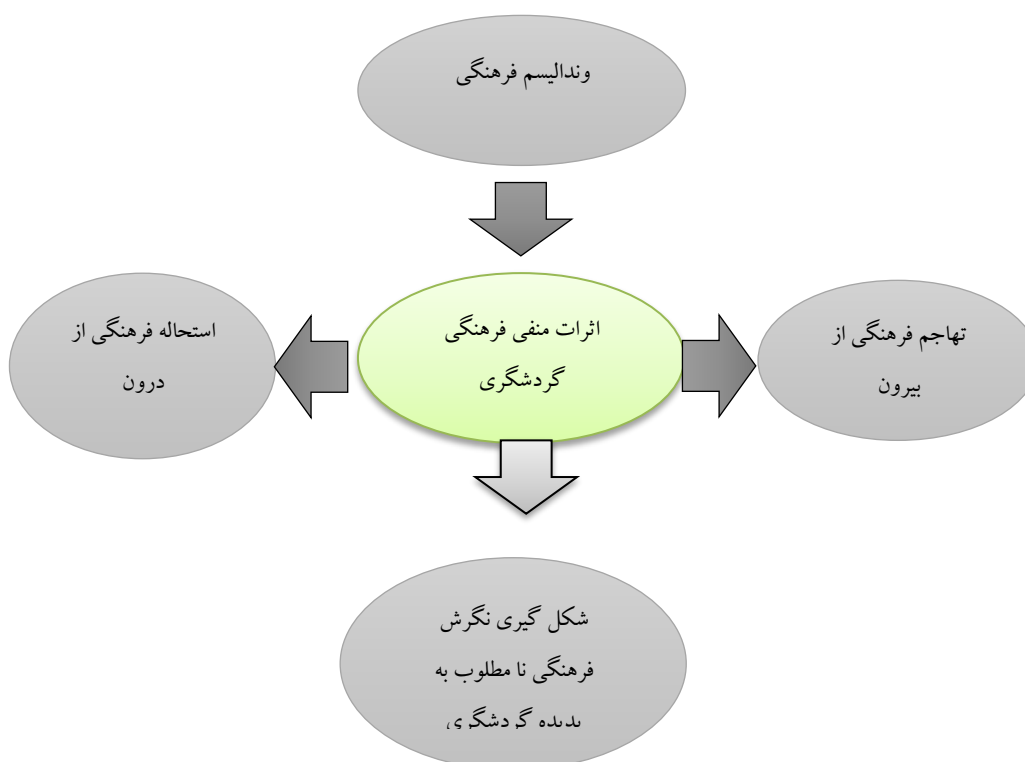
گام ۵. در این مرحله از تجزیه و تحلیل، همه مضمون‌ها به صورت توصیف جامعی تعریف شدند. پس از ادغام همه مضمون‌های مطالعه، فرایند «شناخت، احساس، ارزیابی و تصمیم‌گیری» به عنوان ساختار کلی پدیده استخراج شد.

گام ۶. این مرحله تا حدودی شبیه مرحله پیش است اما به دنبال معانی جامع نبودیم. در این مرحله تقلیل یافته‌ها انجام شد و توصیفات زائد و اشتباه از ساختار کلی حذف شدند. برخی اصلاحات به منظور ایجاد ارتباط شفاف بین خوشه‌ها و مضمون‌های استخراج شده، انجام شد و برخی از عبارات‌های مبهم که توصیف کلی را ضعیف می‌کردند، حذف شدند.

گام ۷: در این مرحله سعی در اعتبارسنجی یافته‌های پژوهش داشتیم. امانت‌داری در پژوهش، روایی و اعتبار یافته‌ها جزء مبانی اولیه پژوهش کیفی هستند که در روش پژوهش پدیدارشناسی نیز دارای اهمیت فراوانی هستند. کولایزی به اعتبار نهایی که با مراجعه به هر یک از افراد مطلع صورت می‌گیرد، اشاره می‌کند و مهم‌ترین معیار ارزیابی یافته‌های پژوهش پدیدار شناختی را از طریق اعتبار یابی توصیف‌های جامع از پدیده مورد مطالعه از سوی خود مشارکت‌کنندگان می‌داند (کرسول^۱، ۲۰۰۳). بنابراین این اعتبارسنجی با رجوع مجدد به مصاحبه‌شوندگان، نشان دادن یافته‌های نتایج و مباحثه با آنها انجام شد. در نهایت همه شرکت‌کنندگان رضایت خود را نسبت به این نتایج، که نشان‌دهنده احساسات و تجارب ایشان بود، اعلام کردند. پژوهشگران نیز به منظور امانت‌داری در پژوهش، کلیه مفروضات قبلی خود در زمینه پدیده خرید احساسی را از قبل یادداشت

کرده و طی فرایند پژوهش نیز سعی بر در پراترگذاری (جیرینگ^۱، ۲۰۰۴) کلیه مفروضات پیشین کرد.

پیامدهای منفی شامل: وندالیسم فرهنگی، تهاجم فرهنگی از بیرون، استحاله فرهنگی از درون و شکل گیری نگرش فرهنگی نامطلوب به پدیده گردشگری بود که در شکل ۳ ترسیم شده است.

شکل ۳. اثرات منفی فرهنگی گردشگری جامعه میزبان

بحث و نتیجه گیری

باید گفت که پدیدارشناسی فلسفه‌ای است که به بررسی ماهیت یا ذات پدیده‌ها می‌پردازد؛ یعنی بررسی و کاوش آن چیزی که چیزها را به آنچه هستند تبدیل می‌کند و بدون آن چیز، آن چیز نمی‌توانست چیزی باشد که اکنون هست. از نقطه نظر پدیدار شناختی، ما به جایگاه موارد خاص علاقه اندکی داریم، خواه چیزی اتفاق بیفتد، یا هرازگاهی رخ دهد یا این که رخداد یک تجربه یا حوادثی دیگر ارتباط پیدا کند. از این رویکرد می‌توان به دو نکته ضمنی روش شناختی اشاره کرد: نکته نخست آن است که آنچه مهم است دانسته شود تجربه انسان‌ها و تفاسیرشان از آن تجربه‌هاست. از این رو تجربه و تفسیر، موضوع و نقطه تمرکز پژوهش پدیدار شناختی است. نکته دوم که صبغه روش شناختی تری دارد آن است که تنها شیوه‌ای که ما از طریق آن می‌توانیم تجربه شخص دیگری را بشناسیم، تجربه کردن آن توسط خود ما به گفته شلر یک رابطه بی‌واسطه شهودی نسبت به اشیاست. در اینجا پدیدارشناسی تنها یک روش یا مجموعه‌ای از عملیات روانی مورد نظر هوسرل نیست بلکه نگرش خاصی یا نوعی شیوه دیدن تلقی می‌شود که به رهیافت‌های دیگر نزدیک‌تر است. این تلقی ما را به سمت مشاهده مشارکتی و مصاحبه‌های عمیق سوق می‌دهد. به عبارت دیگر در گزارش یافته‌های پدیدار شناختی ذات یا ماهیت یک تجربه به طور مناسب در زبان توصیف شده است، اگر این توصیف ما را مجدداً بیدار کند یا کیفیت و معناداری تجربه زیسته را به شکل کامل‌تر و عمیق‌تری به ما نشان دهد. لذا پژوهشگران به دنبال این هستند که پیامدهای منفی گردشگری فرهنگی حاصل از تجارب افراد جامعه محلی کدام‌اند؟

با توجه به هدف اصلی پژوهش که شناسایی اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان بود، یک سؤال مطرح گردید، افراد بومی روستای ده چشمه چه تجاربی از اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر روستا خود دارند؟ نتایج حاصل از جدول بالا خروجی تجارب افراد را نشان می‌دهد. بر اساس این خروجی می‌توان تجارب افراد را به چهار مؤلفه اصلی: وندالیسم فرهنگی، تهاجم فرهنگی از بیرون، استحاله فرهنگی از درون، شکل‌گیری

نگرش فرهنگی نامطلوب به پدیده گردشگری طبقه‌بندی کرد. گردشگری روستایی فعالیتی بسیار پیچیده است که با بخش‌های دیگر جامعه و اقتصاد وجود مشترکی دارد، لذا دارای نتایج و آثار مختلفی است که می‌باید در فرایند برنامه‌ریزی تمامی جوانب آن مورد توجه قرار بگیرد تا از آثار منفی آن جلوگیری و آثار مثبت آن نیز تقویت گردند؛ بنابراین پژوهش حاضر با این نگاه و با هدف کلی شناسایی اثرات منفی فرهنگی گردشگری بر فرهنگ مردم روستای ده چشمه (با توجه به اهمیت این شهر در صنعت گردشگری) از دید اهالی روستایی آن به مرحله طراحی و اجرا گردید. نتایج تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که اثرات گردشگری روستایی در روستای ده چشمه در چهار عامل وندالیسم فرهنگی، تهاجم فرهنگی از بیرون، استحاله فرهنگی از درون، شکل‌گیری نگرش فرهنگی نامطلوب به پدیده گردشگری به دلیل استفاده بیش از حد و خرابکاری‌های گردشگران کم‌اطلاع از جمله مضرات گردشگری فرهنگی شناسایی شدند. ولی مضرات احتمالی نباید مانع توسعه گردشگری فرهنگی گردد. آموزش و کنترل و نظارت و محافظت هم برای جامعه میزبان و هم میهمان، می‌تواند گردشگری فرهنگی را پایدار نماید. به‌طور کلی در بررسی آثار منفی توسعه گردشگری بر فرهنگ جامعه میزبان، برخی نویسندگان به تجاری شدن یا کالایی شدن فرهنگ جامعه میزبان اشاره می‌کنند، بدین معنا که ساکنان محصولات فرهنگی خود را آن‌گونه که مورد پسند گردشگران باشد، عرضه می‌کنند. در این خصوص گردشگری می‌تواند در نظام‌های گوناگون، نمادهای فرهنگی یک جامعه را تبدیل به کالا نماید و تماس سطحی گردشگران با فرهنگ محلی و صرف تفریح و گذران اوقات فراغتی دل‌چسب سبب می‌شود که تمام تأسیسات و خدمات محلی به نحوی سازمان یابد که بتواند رضایت گردشگران را جلب نماید. از این رو فرهنگ محلی به مجموعه‌ای درهم‌پیچیده در چارچوب کالایی شدن تبدیل می‌شود و همه‌چیز در خدمت پول و درآمد ارزی قرار می‌گیرد و این درآمد به بهای گزافی به دست می‌آید. یکی از این موارد، از دست دادن هویت خود برای رضایت غیر از خود است. سطحی بودن تماس نه به ساکنان محلی فرصت

می‌دهد که تماس فرهنگی را برقرار سازند و نه به گردشگران فرصت می‌دهد که بر دانش و معرفت خود نسبت به فرهنگی دیگر، چیزی بیفزایند. مهم‌ترین پیامد منفی در محیط انسان‌ساخت، مشکلات فرهنگی است که بر اثر تلاقی دو فرهنگ جامعه میزبان و میهمان به وجود می‌آید و سبب تغییر الگوهای فرهنگ بومی می‌شود. از این رو، در مطالعه آثار و تبعات فرهنگی منفی گردشگری، باید به فرهنگ‌زدایی و تأثیر فرهنگی منفی گردشگران بر مردم بومی، آثار منفی کالایی شدن فرهنگ و آثار فرهنگی مادی و معنوی که در آن روابط اجتماعی بنا بر قوانین دادوستد بازار شکل می‌گیرد و تحلیل می‌شود یا جهانی‌سازی که در آن ویژگی‌های فرهنگی، شخصی می‌شوند، توجه داشت.

در تفسیر این یافته‌ها باید گفت که از جمله مهم‌ترین آثار و پیامدهای منفی فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان که در این پژوهش شناسایی شدند عبارت‌اند از: وندالیسم فرهنگی تخریب کنترل نشده اشیای و آثار فرهنگی با ارزش یا اموال عمومی است که یک ناهنجاری اجتماعی به حساب می‌آید. وندالیسم در زمره انحرافات و بزهکاری‌های جوامع جدید دسته‌بندی می‌کنند و آن را عکس‌العملی خصمانه و واکنشی کینه‌توزانه نسبت به برخی از فشارها، تحصیلات، ناملایمات و اجحاف‌ها تحلیل می‌شود. وندالیسم فرهنگی که ممکن است دیدار بیش‌ازحد گردشگران از مکان‌های تاریخی و باستانی مهم موجب ویرانی تدریجی آن‌ها شود. این ویرانی ممکن است ناشی از این بی‌توجهی به ظرفیت‌پذیری جامعه میزبان یا حاصل فعالیت‌های سودجویانه گردشگران نافرینخته باشد. موافق با یافته‌های چیو و راین (۲۰۱۱) و شمس‌الدین (۱۳۸۹)، علیقلی زاده و فیروز چایی و همکاران (۱۳۸۹) بوده است.

استحاله فرهنگی که با توجه به شکنندگی خاص میراث فرهنگی ممکن است توسعه گردشگری موجب صدمه دیدن اصالت الگوهای فرهنگی محلی گردد. مردم محلی که به شیوه سنتی زندگی می‌کنند، ممکن است در تماس با گردشگران برای همیشه دچار استحاله شوند. از این منظر، باید به میزان ارزش و اهمیت فرهنگ، برای امنیت ارزش و

اعتبار قائل شد چرا که بذر ارزشمند فرهنگ در زمین شوره‌زار ناامنی هرگز نمی‌روید و به برگ و بار نمی‌نشیند و لذا اگر امنیت برای فرهنگ جنبه مقدمی داشته باشد از مقدمات واجب است که با توجه به شکنندگی خاص میراث فرهنگی ممکن است توسعه گردشگری موجب صدمه دیدن اصالت الگوهای فرهنگی محلی گردد. مردم محلی که به شیوه سنتی زندگی می‌کنند، ممکن است در تماس با گردشگران برای همیشه دچار بدبینی شوند. نتایج ممقانی و همکاران (۱۳۹۴)، چپو وراین (۲۰۱۱) موافق با پژوهش حاضر بوده است.

تهاجم فرهنگی که ممکن است به واسطه افراد در ایجاد جذابیت گردشگری و برخورد بیش از حد تجارت مآبانه با جلوه‌های فرهنگی در مقاصد گردشگری، اعتبار و اصالت مناسک مذهبی، عادات و سنن، جشن‌ها و نمایش‌ها، صنایع دستی و موسیقی و سایر الگوهای فرهنگی از دست برود و به عبارتی ارزش‌های محلی مبدل به کالا شود. بعلاوه ممکن است به واسطه مصرف‌گرایی گردشگران، مردم مقاصد گردشگری به‌ویژه جوانان دچار تشبه به بیگانگان شوند و الگوهای رفتاری گردشگران تقلید کنند، تقلیدی که بدون شناخت تفاوت پیشینه‌های فرهنگی و موقعیت اجتماعی - فرهنگی گردشگران صورت می‌گیرد. همچنین ممکن است به واسطه نامتوازن شدن تبادلات میان گردشگران و مردم محلی رفتارهای ضداجتماعی در جوانان بروز کند. نتایج این بعد از پژوهش با نتایج قربانی و همکاران (۱۳۹۲)، امینی و زیدی (۱۳۹۴) هم‌راستا بوده است.

شکل‌گیری نگرش فرهنگی نامطلوب به پدیده گردشگری، نگرش به آمادگی جامعه محلی، نگاه مسئولین جامعه میزبان برای واکنش ویژه نسبت به حضور گردشگران و نقش آن در پیشرفت و توسعه روستا است. با این منوال و نابرابری‌های اجتماعی و نگاه منفی میزان مشارکت افراد محلی در عرصه گردشگری، کاهش پیدا می‌کند. یکی از عوامل بسیار مهم در افزایش مشارکت جامعه محلی در گردشگری میزان رضایتمندی جامعه محلی از حضور گردشگران است. یافته‌ها نشان داد حجم ترافیک، نبود آرامش جامعه

محلی و عدم رضایت افراد بومی از حضور گردشگران باعث نگرش فرهنگی نامطلوب جامعه میزبان به پدیده گردشگری شده است. این نتایج با پژوهش‌های (ترابیان، ۱۳۸۷؛ رحمانی و ضیایی، ۱۳۹۱؛ آلن و دیگران ۱۹۹۳؛ مرسون، ۱۳۹۶) هم‌راستایی دارد. در یک نتیجه‌گیری کلی می‌توان اظهار داشت که گردشگری روستایی می‌تواند راهبردی برای توسعه همه‌جانبه دولت از نظر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی باشد. از نظر اقتصادی، گردشگری روستایی می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای نواحی روستایی در برداشته باشد. گردشگران روستایی برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات، پول پرداخت می‌کنند. این پول‌ها در فعالیت‌های محلی جریان می‌یابد و موجب تحرک مناطق روستایی در برآورده کردن هرچه بهتر و بیشتر نیازهای بازدیدکنندگان می‌شود و اثرات مهم اقتصادی آن به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی، کاهش مهاجرت به شهرها منتهی می‌شود. در ابعاد اجتماعی نیز ورود گردشگران به مناطق روستایی باعث ارتباطات مردم بومی با این افراد و تأثیرات قابل توجهی در تغییر فرهنگ مردم بومی، افزایش مصرف کالاهای لوکس شهری به واسطه افزایش درآمد و ارتباط مستمر با شهرنشینان و الگوپذیری از آنان می‌شود. از سوی دیگر چنانچه این فعالیت و گسترش آن در مناطق روستایی که برای بسیاری از گردشگران و کسانی که جوایای آرامش و گریز از روزمرگی زندگی شهری و فشارها و استرس‌های ناشی از آن از طریق سپری نمودن بخش‌هایی از اوقات فراغت خود در محیط‌های آرام و دورافتاده غالباً روستایی هستند، بدون برنامه و مدیریت صحیح و اصولی صورت بگیرد، در بلندمدت آسیب‌ها و مخاطراتی را برای مناطق روستایی در ابعاد مختلف محیطی و اجتماعی در پی خواهد داشت و به این ترتیب، با هدف و فلسفه اولیه خود، یعنی کمک به توسعه مناطق روستایی، در تقابل و تضاد قرار خواهد گرفت. اثرهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری، شیوه‌ها و رویه‌هایی هستند که از طریق آن‌ها، گردشگری تغییراتی را در نظام‌های ارزشی، الگوهای رفتار افراد، روابط خانوادگی و اجتماعی جوامع هدف، سبک زندگی جمعی، مراسم و آداب و رسوم سنتی و کارکردهای

نهادهای و سازمان‌های اجتماعی سنتی، به مرور ایجاد می‌کند. شناسایی و آینده‌نگری در رابطه با انواع مختلف و جوانب مثبت و منفی این گونه تغییر و تبدیل‌ها، در راستای جلوگیری از بروز و پیامدهای آثار منفی و نیز تقویت آثار مثبت آن برای جوامع میزبان، به‌ویژه در مناطق روستایی، از اهمیت و ضرورتی غیرقابل‌انکار برخوردار بوده و هرگونه اهمال و کوتاهی در این زمینه چه‌بسا غیرقابل‌جبران خواهد بود. به‌عبارت‌دیگر، همان‌گونه که استفاده یا بهره‌برداری از فرهنگ و داشته‌های فرهنگی جوامع روستایی، ممکن است در شرایطی و با رعایت جوانب لازم، برای پایداری اقتصادی این جوامع مفید واقع شود، توجه به پایداری فرهنگی و مصون و پایدار ماندن بنیان‌های فرهنگی این جوامع، از اولویت و تقدم بیشتری برخوردار است. این امر نیازمند پایش نحوه و میزان گسترش گردشگری‌های روستایی و برنامه‌ریزی‌هایی برای هدایت اصولی و منطقی آن‌ها در آینده برای حمایت از میراث فرهنگی و دستیابی به شرایط لازم برای حفظ و نگهداشت جمعیت‌های محلی است.

در ایران برخلاف کشورهای دیگر پیشرفته به و پیامدهای فرهنگی منفی گردشگری بر جامعه میزبان بخصوص روستاهای کوچک گردشگری توجه زیادی نمی‌شود و این پژوهش چون با روش کیفی از نوع پدیدار شناسایی، می‌تواند تجارب زیسته (واقعی) افراد بومی روستای ده چشمه را استخراج کند و این تجارب زیسته (واقعی) می‌تواند مؤلفه‌ها را استخراج کند که تا به حال در کشور ما انجام نشده و این امر سبب می‌شود که مؤلفه‌های جدید در رابطه با پیامدهای فرهنگی منفی گردشگری بر جامعه میزبان ارائه کند که به‌نوبه خود جدید است لذا این پژوهش می‌تواند به عنوان یک پژوهش آسیب شناسانه نیز مدنظر قرار گیرد و مشخص نماید که پیامدهای حاصل از تجارب زیسته جامعه میزبان از حضور گردشگران کدام‌اند؟ شناسایی این پیامدها می‌تواند به برنامه ریزان و سیاست‌گذاران و مدیران فرهنگی کمک کند تا بتوانند اول‌ازهمه چارچوبی برای ارزیابی نگرش جامعه میزبان از پدیده گردشگری داشته باشند و دوم اینکه بتوانند با توجه به مؤلفه‌ها و ابعاد

احصاء شده از این پژوهش در کاهش پیامدهای فرهنگی منفی گردشگری اقدام کنند و تصمیمات بهتری اتخاذ نمایند؛ بنابراین تحقیق حاضر در حوزه مدیریتی و سیاست گذاری جامعه میزبان می تواند مفید باشد. در همین راستا پژوهشگران برای اجرای پژوهش حاضر با محدودیت‌های روبه‌رو بودند که عبارت‌اند از ۱- از آنجایی که روش پژوهش حاضر با رویکرد پدیدارشناسی است، لذا نتایج آن قابلیت تعمیم به زمان دیگر به هیچ وجه امکان پذیر نخواهد بود، چراکه رویکردهای پدیدارشناسی توصیفی و تفسیری بوده و امکان تغییر نگرش پاسخ‌دهندگان وجود دارد. ۲- از آنجایی که پژوهش حاضر با رویکرد پدیدارشناسی است، لذا نتایج آن قابلیت تعمیم به سایر شهرها و روستاها را نخواهد داشت، چراکه رویکردهای پدیدارشناسی مختص به پاسخ‌دهندگان همان شهر یا روستا یا سازمان است و امکان دارد در دیگر روستا پاسخ‌دهندگان نظرات دیگری در مورد این مسئله داشته باشند.

بنابراین پژوهش حاضر در حوزه مدیریتی و سیاست گذاری جامعه میزبان می تواند مفید باشد. لذا پیشنهادهای زیر ارائه شده است.

توسعه گردشگری در روستای مورد مطالعه تأثیرات عمیقی بر تغییرات فرهنگی - اجتماعی دارد که برای کاهش سطح تغییرات می توان از طریق آموزش به گردشگران و جامعه محلی در رابطه با اهمیت میراث تاریخی و فرهنگی، زمینه‌های حفظ ارزش‌های فرهنگی بومی را در مناطق روستایی دارای میراث و جاذبه‌های فرهنگی حفاظت کرد. آموزش گردشگران با هدف مطلع ساختن گردشگران درباره جامعه محلی، رسوم، رفتار قابل قبول در اماکن مذهبی و غیره.

آموزش گردشگرها در مورد سنت‌ها، عادات و خواسته‌های مردم از طریق اطلاعات و نوشته‌های منتشر شده و پوسترها و منابع شفاهی، به طوری که رفتار، گفتار و پوشش آنها موجب جدایی و اثرات نامطلوب در جامعه محلی نگردد.

آموزش و اطلاع‌رسانی به مردم در مورد ارزش‌های فرهنگی موجود در روستا و نحوه برخورد با گردشگران اقدام شود. بدین ترتیب، زمینه‌های احساس تعلق خاطر بیشتر به میراث فرهنگی در بین روستاییان به وجود آمده و همچنین از ایجاد تنش بین ساکنان محلی منطقه و گردشگران جلوگیری می‌گردد.

تدوین سند ضوابط گردشگری فرهنگ محور در روستاهای با جاذبه‌های فرهنگی می‌تواند از انتشار فرهنگ‌های غیربومی پیشگیری نمود. در این سند به مواردی زیر تأکید بیشتر کرد: الف- نحوه ورود گردشگران به روستاهای دارای ارزش‌های فرهنگی-نحوه ترویج فرهنگ بومی روستا برای گردشگران از طریق افزایش تولید اقلام غذایی محلی، صنایع دستی و غیره؛ و در همین راستا با توجه به این‌که پژوهش حاضر کیفی با رویکرد پدیدارشناسانه است که نمی‌تواند روابط علت و معلولی را به درستی استخراج کند، پیشنهاد می‌گردد همین پژوهش با رویکرد نظریه برخاسته از داده‌ها صورت پذیرد تا بتوان رویکرد دقیق‌تر و جامع‌تر از این پدیده، علل، پیامدها و استراتژی‌های آن ارائه نمود و توصیه می‌شود این پژوهش در سایر روستاها و شهرها و سایر استان‌های کشور انجام پذیرد و نتایج آن با نتایج این پژوهش مقایسه شود. توصیه می‌شود با توجه به این‌که مبحث رضایتمندی جامعه میزبان از میهمان مهم است لذا ضرورت دارد پژوهشی صرفاً در حیطه رضایت دوطرفه به صورت کمی با حجم نمونه زیاد انجام شود.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی؛ ضیائی، محمود و دلشاد، علی. (۱۳۹۱). اصول و فرایند برنامه ریزی راهبردی توسعه توریسم، مدل کاربردی: سیستان و بلوچستان. مشهد: انتشارات صحرا شرق.
- باقرنیا، آذین و احمدیان، رضا. (۱۳۹۳). مبانی گردشگری فرهنگی. تهران: انتشارات تپسا.
- بهرامی، رحمت. (۱۳۹۵). تحلیلی بر نقش گردشگری و اثرات آن بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی: مورد مطالعه شهرستان مریوان. مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۱(۳۴)، ۲۲-۱.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی. (۱۳۸۶). گردشگری (ماهیت و مفاهیم). چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت.
- جلالیان، حمید؛ نامداری، فریوش و پاشازاده، اصغر. (۱۳۹۴). اثرات گردشگری روستایی بر توسعه روستای هجیج کرمانشاه. فصلنامه پژوهشات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۵(۳۶)، ۳۶-۱.
- داس ویل، راجر. (۱۳۸۶). مدیریت جهانگردی: مبانی راهبردها و آثار. ترجمه سید محمد اعرابی و داوود ایزدی، چاپ چهارم، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- دهشیری، محمدرضا. (۱۳۹۳). بررسی نقش عوامل زمینه‌ای بر اهمیت به توسعه گردشگری بین‌المللی. برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۳(۸)، ۱۲۶-۱۰۸.
- رضوانی، علی اصغر. (۱۳۸۷). جغرافیا و صنعت توریسم. انتشارات پیام نور.
- سعیده زرآبادی، زهراسادات و عبدالله، بهار. (۱۳۹۲). ارزیابی عوامل مؤثر در توسعه صنعت گردشگری منطقه آزاد چابهار با بهره‌گیری از روش فرآیند تحلیل شبکه‌ای. معماری و شهرسازی ایران، ۶(۶)، ۴۸-۳۷.
- سازمان جهانی جهانگردی. (۱۳۷۹). برنامه ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای. ترجمه بهرام رنجبریان و محمد زاهدی، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، چاپ اول.
- سجادی، اشرف و احمدی، فاطمه. (۱۳۹۲). ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۸(۲۳)، ۱۷۵-۱۵۵.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم و مراد نژاد، همایون. (۱۳۸۱). توسعه پایدار و توریسم روستایی. ماهنامه اقتصادی جهاد، ۲۵۱، ۶۸-۵۲.

- عطائی، پوریا؛ ایزدی، نسیم و یعقوبی فرانی، احمد. (۱۳۹۵). سازه‌های تعیین‌کننده جذب گردشگران در مناطق روستایی از دیدگاه جامعه‌میزبان (مورد مطالعه: روستای اسفیدان، شهرستان بجنورد). *راهبردهای توسعه روستایی* ۳(۱)، ۱۲۵-۱۱۳.
- غضنفر پور، حسین؛ کانداری، محسن و مصطفی پور، نصرت. (۱۳۹۳). *جغرافیای گردشگری*. چاپ اول، نشر نور علم، تهران.
- فلاح، مهدی؛ زارع، بیژن و بردیافر، نیما. (۱۳۹۳). مطالعه سبک زندگی جوانان در شهر تهران. *فصلنامه پژوهشات فرهنگی ایران*، ۷(۳)، ص ۲۴-۱.
- کاظمی، مهدی. (۱۳۸۵). *مدیریت گردشگری*. چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- کلدی، علیرضا و فلاح مین باشی، فاطمه. (۱۳۸۸). بررسی کارکردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه‌ها از نظر دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه واحد علوم پژوهشات). *پژوهش‌نامه علوم اجتماعی*، ۳(۱)، ۷۱-۸۹.
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۷). *توسعه گردشگری روستایی (رویکرد گردشگری پایدار)*. دانشگاه انتشارات تهران، تهران.
- لومسدون، لس. (۱۳۸۰). *بازاریابی گردشگری*. ترجمه گوهریان، ابراهیم، انتشارات پژوهش‌های فرهنگی.
- منصوری، علی. (۱۳۸۱). *گردشگری و توسعه پایدار*. رشد آموزش جغرافیا، دفتر انتشارات کمک آموزشی.
- میسون، پیترو. (۱۳۸۷). *گردشگری (اثرات، برنامه‌ریزی و مدیریت)*. ترجمه روزبه میرزایی و پونه ترابیان، چاپ اول، انتشارات ترمه.
- واحدپور، غلام عباس و جعفری، مهتاب. (۱۳۹۰). *راهبردهای مدیریت و توسعه زیرساخت‌های گردشگری ایران*. *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱(۱)، ۹۷-۸۳.
- الوانی، سید مهدی و پیروز بخت، معصومه. (۱۳۸۵). *فرایند مدیریت جهانگردی*. دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ اول، تهران.

یعقوبی، جواد. (۱۳۹۱). نظرسنجی درباره برخی پیامدهای گردشگری روستایی در مناطق روستایی بخش سلطانیه، استان زنجان. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۵(۲)، ۱۵۳-۱۳۹.

Anderson, W. (2015). Cultural tourism and poverty alleviation in rural Kilimanjaro, Tanzania. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 13(3), 208-224.

Arntzen, J., Sethlhogile, T. & Barnes, J. (2007). *Rural livelihood, poverty reeducation and food security in southern Africa CBNRM the Answer*. Wshington, DC: international resources Group.

Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Das Weil, R. (2007). *Tourism: How effective management makes the difference*. Translated by S.M. A'rabi & D. Izadi, Cultural Research Bureau, Tehran.

Gee, C.Y., & Fayos-Sola, E. (2003). *International Tourism: A Global Perspective*, Translated by A.Parsayan & S.M. A'rabi, Cultural Research Bureau, Tehran.

Hwang, J., & Lee, S. (2015). The effect of the rural torism policy on non- farm income in South Korea. *Tourism management*, 46, 501- 513.

Leap, A. (2007). Residents attiudes toward tourism in Bigodi village,Uganda. *tourism management*, 28(200),876-885.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2007). *The sage handbook of qualitative research*. Thousands Oaks, CA: Sage.

Mill, R.C., & Morrison, A.M. (.1992) *TheTourism System:an Introductory Text*.2nd ed, Prentice Hall,New Jersey.

Patterson I. R. (2006).Growing older: tourism and leisure behavior of older adults. CABI Raj R, & Morpeth N. D. (2007).*Religious Conference*,6December.

Pearce, D. (1999). *Tourist development*. Longman, Harlow.

Rao. S., & Perry. C. (2003). Convergent interviewing to build a theory inunder-researched areas: principles and anexample investigation of Internet usage ininter-firm relationships. *Qualitative Marke Research: An International Journal*, 6(4), 236-247.

Sebele, L. S. (2010). community- based Tourism Ventures, Benefits and challenges:kkama Rhio sanctuary Trusit. Central District, Botswana. *Journal of Tourism management*,31, 136-146.

Sgroi, F., Di Trapani, A.M., Testa,R., & Tudisca, S.(2014). The ruraltourism as development opportunity or farms. The case of direct sales in sicily. *American Journal of Agricultural and Biological Science*, 9(93), 407-419.

Shosha, G. A. (2012). Employment of Colaizzi's strategy in descriptive phenomenology a reflection of a researcher. *European Scientific Journal*, 8(27), 31-43.

Strauss, A.L. & Corbin, J. (1998). *Basic of Qualitative Research (2nd edn)*. London:SAGE.

Trukhachev, A. (2015). Methodology for evaluating the rural tourism potentials: A tool to ensure sustainable development of rural settlements. *Sustainability (Switzerland)*,7(3), 3052- 3070.

Tufford, L., & Newman, P. (2012). Bracketing in Qualitative Research. *Qualitative Social Work*, 11(1), 80-86.

Wood, P. (2006). *Successful Writing for Qualitative Researchers*. second edition, Routledge.

سیستم توصیه گر گردشگری مبتنی بر اعتماد با استفاده از خوشه‌بندی زمینه-آگاه

علی اکبر نوریان اول*، رضا روانمهر**، علی هارون آبادی***، فاطمه نوری****

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱/۱۹- تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۷/۲۱

چکیده

امروزه در عصر ارتباطات تولید و انتقال اطلاعات با سرعتی روزافزون صورت می‌گیرد. در حوزه گردشگری نیز مقاصد زیادی وجود دارند که ارزش سفر کردن را دارند، اما افزایش تعداد مکان‌های مناسب گردشگری از میان حجم بالای انتخاب‌ها، انتخاب گزینه مطلوب را سخت می‌سازد؛ بنابراین اولویت‌بندی و شخصی‌سازی اطلاعات برای ارائه توصیه مناسب و مؤثر به صورت یک نیاز درآمده است. در این مقاله با در نظر گرفتن موقعیت مکانی کاربر هدف، یک سیستم توصیه گر گردشگری جهت پیشنهاد مکان مناسب برای اقامت گردشگر ارائه می‌گردد که از ترکیب اطلاعات زمینه، معیار اعتماد و خوشه‌بندی گراف، در جهت افزایش دقت پیشنهادها به کاربران استفاده می‌کند. ارزیابی روش پیشنهادی و مقایسه عملکرد آن با سایر روش‌های مورد آزمایش بر روی مجموعه داده Trip Advisor بیانگر آن است که این روش نتایج بهتری نسبت به سایر روش‌های مورد مقایسه نشان می‌دهد.

کلیدواژگان: سیستم توصیه گر گردشگری، خوشه‌بندی گراف، زمینه-آگاه، اعتماد، Advisor Trip

* . دانشجوی دکتری، گروه مهندسی کامپیوتر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

** . استادیار، گروه مهندسی کامپیوتر، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران (نویسنده مسئول)

r.ravanmehr@iauctb.ac.ir

*** . استادیار، گروه مهندسی کامپیوتر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

**** . کارشناس ارشد، گروه مهندسی کامپیوتر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

مقدمه

طبق گزارش سال ۲۰۱۷ مجمع جهانی اقتصاد با ورود ۵,۲ میلیون گردشگر بین‌المللی به ایران و حدود ۳,۵ میلیارد دلار هزینه پرداخت شده توسط آن‌ها متوسط درآمد ایران به ازای هر گردشگر ۶۵۵ دلار بوده است. به‌طور کلی، صنعت گردشگری با ارزش افزوده حدود ۱۰,۱ میلیارد دلاری سهم ۲,۵ درصدی از کل تولید ناخالص داخلی ایران را تشکیل می‌دهد که با ۴۷۶ هزار شغل سهم ۱,۹ درصدی از کل اشتغال را در ایران به خود اختصاص داده است (سازمان جهانی گردشگری و شورای جهانی سفر و گردشگری^۱، ۲۰۱۷). مزیت رقابتی که در مقصدهای مختلف گردشگری در ایران وجود دارد می‌تواند این صنعت را به یکی از پربازده‌ترین صنایع کشور تبدیل کند (فرزین و نادعلی پور، ۱۳۹۰).

بررسی این آمار و ارقام اهمیت صنعت گردشگری را نشان می‌دهد برای توسعه این صنعت تنها داشتن جاذبه‌های گردشگری کافی نیست بلکه باید از الزامات فناوری در دنیای مدرن بهره جست. گردشگری الکترونیکی به کارگیری فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی برای ارائه سرویس‌های موردنیاز به گردشگران است. بدون شک با فراهم شدن این فناوری‌ها در فضاهایی مانند شهر الکترونیک ارائه سرویس‌های موردنیاز به گردشگران ساده‌تر، باکیفیت‌تر و با هزینه کمتری انجام می‌شود. دستگاه‌های موبایل و اینترنت به گردشگران فرصت‌هایی عالی ارائه می‌دهند که به اطلاعات گردشگری دسترسی داشته باشند، اما افزایش عظیم تعداد انتخاب‌های گردشگری انتخاب گزینه موردنظر را سخت می‌سازد.

سیستم‌های توصیه‌گر را می‌توان به‌عنوان برنامه‌هایی توصیف کرد که تلاش دارند آیتم‌های مناسب را به کاربران خاص توصیه کنند و این کار از طریق پیش‌بینی علایق کاربر نسبت به آیتم، بر اساس اطلاعات مربوط به آیتم، کاربر و تراکنش‌های بین آیتم‌ها و کاربران صورت می‌گیرد. لذا، سیستم‌های توصیه‌گر می‌توانند در زمان کاربران جهت جستجوی اطلاعات صرفه‌جویی کنند. یکی از بیشترین کاربردهای سیستم‌های توصیه‌گر نیز در صنعت گردشگری است (کزاز و همکاران^۲، ۲۰۱۸). روش‌های مختلف توصیه در سیستم‌های توصیه‌گر اعمال شده‌اند و این

۱. World Tourism Organization (UNWTO) and World Travel and Tourism Council (WTTC)

۲. Kzaz et al.

کار بر اساس میزان پیچیدگی و نیاز آیت‌های توصیه انجام شده است. در دنیای واقعی، نمونه چنین سیستم‌های کاربردی را می‌توان پیشنهاد کتاب، دیسک فشرده^۱ و سایر محصولات در سایت Amazon.com، سرویس پیشنهاد فیلم در MovieLens (ریچی و همکاران^۲، ۲۰۱۱)، سرویس مرور و پیشنهاد آیت‌های تجاری در سایت Epinion (جینینگ^۳، ۲۰۱۰)، سرویس پیشنهاد اخبار در پروژه VERSIFI (شپیتسن و همکاران^۴، ۲۰۰۸) و سرویس توصیه در خصوص سفر، مکان‌ها و فعالیت‌های کاربران در سایت TripAdvisor (اسچین و همکاران^۵، ۲۰۰۲) دانست. این موارد از نمونه‌های اولیه و کارآمد سیستم‌های توصیه‌گر در حوزه تجاری محسوب می‌شوند که توانسته‌اند با افزودن قابلیت پیشنهادده به سرورهای تجاری خود، میزان فروش و رضایت مشتریان خود را افزایش دهند.

سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری با استفاده از مجموعه داده‌های مختلف و الگوریتم‌های هوشمند می‌توانند در سریع‌ترین زمان ممکن بهترین مکان‌ها را برای بازدید یا اقامت به گردشگران پیشنهاد نمایند. برای اینکه این توصیه‌ها دقت و کاربری لازم را برای گردشگر هدف داشته باشد می‌توان از اطلاعاتی که گردشگران قبلی برای مقاصد مختلف در سایت‌های گردشگری نظیر Tripadvisor ثبت می‌کنند، استفاده کرد. در واقع، این اطلاعات مانند این است که از تجربه صدها و هزاران گردشگر قبلی برای انتخاب بهترین‌ها استفاده نمود و در نتیجه وابستگی‌های انسانی گردشگری نظیر استفاده از راهنمای سفر اندک می‌شود (ضیایی و فرماني، ۱۳۸۹).

از چالش‌های سیستم‌های توصیه‌گر موجود میزان دقت و کارایی این سیستم‌ها در تخمین رتبه‌های کاربران به آیت‌های مختلف است. هر چه میزان دقت یک سیستم توصیه‌گر در تخمین رتبه‌های کاربران بالاتر باشد، سیستم بهتر قادر خواهد بود که پیشنهاد‌های بهتری متناسب با علایق کاربران به آن‌ها ارائه نماید. بر این اساس یکی از مهم‌ترین مسائلی که در سیستم‌های توصیه‌گر بایستی مورد توجه قرار گیرد، مسئله انتخاب همسایگی برای کاربر هدف است. اگر یک روش بتواند

۱. CD

۲. Ricci et al.

۳. Jinning

۴. Shepitsen et al.

۵. Schein et al.

همسایگی‌های خوبی را برای کاربر هدف تعیین کند، قادر خواهد بود رتبه‌های موردنظر را با دقت بالایی تخمین بزند و همچنین درصد رتبه‌هایی که پیش‌بینی می‌شود نیز افزایش می‌یابد. از جمله روش‌هایی که می‌تواند به سیستم‌های توصیه‌گر در فرآیند انتخاب همسایگی کمک کند، روش‌های مبتنی بر خوشه‌بندی می‌باشند.

در این مقاله تلاش شده در جهت افزایش دقت سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری اقدام شود و با در نظر گرفتن موقعیت کاربر (گردشگر) هدف، یک سیستم توصیه‌گر گردشگری جهت پیشنهاد مکان مناسب برای اقامت گردشگر ارائه گردد. استفاده ترکیبی از اطلاعات زمینه‌ای و خوشه‌بندی گراف اعتماد برای دسته‌بندی کاربران و آیتم‌ها از مزایای این تحقیق است. اطلاعات زمینه‌ای موردنظر در این مقاله موقعیت مکانی گردشگر است که نیاز به پیدا کردن مکان مناسب در شهر مقصد گردشگری دارد. معیار اعتماد یک ماتریس مربعی و به‌اندازه تعداد کاربران سیستم است که در واقع نشان می‌دهد هر کاربر به چه کاربرانی اعتماد دارد. در واقع بیان‌کننده این مفهوم است که گردشگران قبلی که از مکان‌های مختلف گردشگری بازدید کرده و به آن‌ها امتیاز داده‌اند تا چه اندازه می‌توانند در انتخاب مکان مناسب برای گردشگران فعلی مورد استفاده واقع شوند. با گسترش روزافزون شبکه‌های اجتماعی و حضور مکان‌های گردشگری مقاصد مختلف در این شبکه‌ها، کاربران به‌سادگی می‌توانند به این رسانه‌ها مراجعه کرده و نظرات خود را در قالب متن، like و unlike ثبت کنند.

روش پیشنهادی از سه فاز کلی تشکیل شده است. ابتدا در فاز اول، پس از پیش‌پردازش و استخراج کاربران و آیتم‌های متفاوت، اطلاعات استخراج‌شده در یک پایگاه داده به‌منظور استفاده‌های بعدی ذخیره می‌گردد، سپس در فاز دوم، بر اساس گراف اعتماد ساخته‌شده از اطلاعات زمینه‌ای، خوشه‌بندی صورت می‌گیرد و در فاز سوم، با جمع‌آوری رتبه‌های مورد نیاز از کاربران مورد اعتماد، مقدار رتبه برای هر یک از هتل‌ها به دست می‌آید و در نهایت بر اساس رتبه‌های پیش‌بینی‌شده برای کاربر هدف، N آیتم با رتبه بالاتر به‌عنوان هتل‌های موردعلاقه کاربر هدف به وی پیشنهاد می‌شوند. روش پیشنهادی به‌سادگی می‌تواند به برنامه‌ای کاربردی تحت موبایل یا وب به‌عنوان یک ابزار کاربردی گردشگری استفاده شود (منصوری مؤید و سلیمانی، ۱۳۹۱).

ساختار مقاله از شش بخش تشکیل شده است. پس از مقدمه که در بخش اول آمده است، در بخش دوم، مفاهیم بنیادین سیستم‌های توصیه‌گر از جمله روش‌های تولید پیشنهاد و همچنین نقاط ضعف و قوت هر کدام بررسی می‌گردد. در بخش سوم کارهای مرتبط مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند و روش‌ها، الگوریتم‌ها، متدها و چارچوب‌های معرفی شده مطرح می‌شوند. در بخش چهارم به معرفی رویکرد پیشنهادی مبتنی بر ارائه یک روش زمینه آگاه جهت افزایش دقت سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری می‌پردازد. در بخش پنجم، مجموعه‌ای از آزمایش‌های مختلف به منظور ارزیابی کارایی روش پیشنهادی و مقایسه آن با سایر روش‌های مورد ارزیابی بیان خواهد شد. بخش ششم به نتیجه‌گیری کلی مقاله و ارائه پیشنهادهایی جهت توسعه و بهبود روش‌های پیشنهادی برای کارهای آینده می‌پردازد.

مبانی نظری

سیستم‌های توصیه‌گر

سیستم‌های توصیه‌گر به‌عنوان نمونه‌ای از سیستم‌های تصمیم‌یار^۱ شناخته می‌شوند که در دهه ۹۰ میلادی به‌عنوان شاخه‌ای مستقل پا به عرصه تحقیق و پژوهش گشودند. از این سیستم‌ها به‌عنوان یکی از راه‌حل‌های رویارویی با مسئله سرباری اطلاعات در تجارت الکترونیک یاد می‌شود (اسچیلیت و همکاران^۲، ۱۹۹۴). در یک سیستم توصیه‌گر با n کاربر و m آئتم، مجموعه کاربران را به صورت $U = [u_1, u_2, \dots, u_n]$ و مجموعه آئتم‌ها را با $I = [i_1, i_2, \dots, i_m]$ نشان می‌دهم. ماتریس کاربر-آئتم از ورودی‌های اصلی یک سیستم توصیه‌گر است. این ماتریس شامل رتبه کاربران به آئتم‌های موجود در سیستم است. به عبارت دیگر، هر سطر نشان‌دهنده یک کاربر و هر ستون یک آئتم است. ممکن است کاربران به تعداد کمی از آئتم‌ها رتبه داده باشند. هر عنصر در فضای مجموعه U ، می‌تواند توسط پروفایل کاربران با مشخصه‌های متفاوتی از قبیل سن، جنسیت، میزان درآمد، وضعیت تأهل و غیره مشخص شود. در ساده‌ترین حالت، پروفایل

۱. Decision Support System

۲. Schilit

کاربران فقط شامل یک عنصر منحصر به فرد به نام شناسه کاربر است. به طور مشابه در فضای مجموعه A، هر آیت می تواند توسط مشخصه های آن تعریف گردد.

از جمله تعاریفی که برای سیستم های پیشنهاددهنده شده به این صورت است که:

- زیر مجموعه ای از سیستم های تصمیم یار و نوعی سیستم اطلاعاتی که توانایی تحلیل رفتارهای گذشته و ارائه توصیه هایی برای مسائل جاری را دارا هستند.
 - شیوه تفکر کاربر را به کمک اطلاعاتی که از نحوه رفتار او یا کاربران مشابهش در اختیار دارد حدس می زند و مناسب ترین آیت به سلیقه اش را شناسایی و پیشنهاد می کند. از یک دیدگاه خاص سیستم های توصیه گر را می توان به دو دسته برخط و برون خط^۱ تقسیم بندی کرد. در فاز برون خط، سیستم، اطلاعات مربوط به کاربران را پردازش و تجزیه و تحلیل کرده و مدلی از علایق هر کاربر را تشکیل می دهد. سپس در فاز برخط با استفاده از این مدل، علایق کاربر را تشخیص داده و با ارائه پیشنهادهای مناسب، از اتلاف وقت او بر روی وب جلوگیری می کند. از طرفی دیگر مدل های پایه در سیستم های توصیه گر بر اساس دو دسته از داده ها، تعریف شده و مورد استفاده قرار می گیرند (کلهر و بریج^۲، ۲۰۰۴): بر اساس تعاملات کاربر و آیت، مانند رتبه ها یا رفتار خرید و اطلاعات در مورد کاربران و آیت ها، مانند کلمات کلیدی مرتبط یا نمایه متنی^۳. روش هایی که از تعاملات کاربران و آیت ها استفاده می کنند به عنوان روش های پالایش گروه شناخته می شوند؛ در حالی که روش هایی که از مدل دوم استفاده می کنند به عنوان روش های مبتنی بر محتوا شناخته می شوند (لوکاس و همکاران^۴، ۲۰۱۳).
- سیستم های پیشنهاددهنده باید پیشنهادهای خود را با در نظر گرفتن موارد زیر به کاربر ارائه دهند: نیاز کاربر و دانش سیستم در مورد وی
- شرایط و محیطی که کاربر در آن قرار دارد^۵.

۱. Offline

۲. Kelleher & Bridge

۳. Textual Profile

۴. Lucas et al.

۵. User Context

یکی از مهم‌ترین روش‌های مورد استفاده در سیستم‌های توصیه‌گر، روش پالایش گروه^۱ است (یوچگیت و کلارک^۲، ۲۰۰۴). این روش به منظور تولید پیشنهادهای مناسب برای کاربر هدف، از نظرات کاربران مشابه با کاربر هدف (به‌عنوان کاربران همسایه) در فرآیند تولید پیشنهاد استفاده می‌کند. کاربر هدف، کاربری است که سیستم، پیشنهادهایی را به او ارائه می‌دهد. برای این منظور، روش پالایش گروه از رتبه‌هایی که قبلاً توسط کاربر هدف به آیتم‌های مختلف داده شده است، برای محاسبه شباهت بین کاربران استفاده می‌کند. معیار شباهت^۳، میزان شباهت بین دو کاربر را مشخص می‌کند و بر اساس آن همسایگان کاربر هدف تعیین می‌شوند. روش پالایش گروه به دو دسته مبتنی بر حافظه^۴ و مبتنی بر مدل^۵ تقسیم می‌شود (وانگ و همکاران^۶، ۲۰۱۰).

سیستم‌های توصیه‌گر زمینه آگاه^۷

اخیراً در برخی سیستم‌های توصیه‌گر اطلاعات زمینه‌ای در نظر گرفته شده است. از اطلاعات زمینه‌ای مانند زمان، مکان، یا افرادی که کاربر هم‌اکنون با آن‌ها (دوستان، خانواده یا همکاران) همراه است می‌توان اشاره کرد (هارونا و همکاران^۸، ۲۰۱۷).

اطلاعات زمینه‌ای اطلاعاتی کامل‌تری برای ایجاد توصیه فراهم می‌آورند به‌ویژه برای برخی برنامه‌های کاربردی که در آن‌ها، در نظر گرفتن کاربر و آیتم‌ها به‌تنهایی کافی نیست، مانند توصیه کردن یک پکیج تعطیلات، یا محتوای شخصی‌سازی شده در یک وب‌سایت. در اینجا بسیار اهمیت دارد که اطلاعات متنی را در پروسه توصیه بگنجانیم تا در شرایط خاص بتواند آیتم‌های مناسبی را به کاربر توصیه کند. به‌عنوان مثال، با استفاده از زمینه زمانی، سیستم توصیه‌کننده، سفر بسیار متفاوتی در زمستان نسبت به تابستان به کاربر پیشنهاد می‌دهد. هدف سیستم‌های

۱. Collaborative Filtering

۲. Uchyigit & Clark

۳. Similarity Measure

۴. Memory-Based Methods

۵. Model-Based Methods

۶. Wang

۷. Context Awareness-Based

۸. Haruna

پیشنهاددهنده زمینه آگاه ارائه سیستم‌های پیشنهاددهنده با کیفیت بهتری به کمک مشارکت دادن اطلاعات در دسترس زمینه‌ای کاربر است. در حقیقت زمینه به‌عنوان یک بعد به سیستم افزوده می‌شود (ویکتوراس و همکاران^۱، ۲۰۱۸).

با وجود پیشرفت‌های که در فناوری حسگرها پدید آمده است، ترکیب آن‌ها با فناوری‌ها و وسایل سیار، برای کاربردهای آگاه از زمینه بسیار سودمند است. از این فناوری به‌طور گسترده در علمی چون رباتیک و بینایی ماشین استفاده شده و با کاهش هزینه و اندازه این حسگرها، امکان به‌کارگیری آن‌ها در وسایل سیار، بیشتر از قبل ممکن شده است. با وجود انواع زیاد آن‌ها، پارامترهای زمینه‌ای زیادی چون دمای هوا، فشار هوا، میزان رطوبت، شدت نور، طول موج، تشخیص حرکت و لرزش، پارامترهای مرتبط با مکان مثل افراد و اشیاء واقع در یک محدوده مکانی، جهت، سرعت و پارامترهای فردی چون فعالیت‌های روزانه یا مسیر تردد که با کمک آن‌ها می‌توان به وضعیت و شرایط او پی برد، قابل در نظر گرفته شدن در سیستم‌های پیشنهاددهنده می‌باشند.

فرایند توصیه به‌طور معمول با تعیین مجموعه اولیه رأی‌ها که به‌طور صریح یا به‌طور ضمنی از سیستم جمع‌آوری شده، آغاز می‌شود. هنگامی که این رأی‌های اولیه مشخص شدند، سیستم پیشنهاددهنده شروع به تخمین تابع رأی‌دهنده برای جفت (کاربر، آیتم) ای که هنوز توسط کاربر رأی نگرفته است، می‌کند. زمانی که تابع برای کل فضای تخمین زده شد، سیستم پیشنهاددهنده می‌تواند آیتم‌های با بیشترین مقدار رأی را به هر کاربر پیشنهاد کند. چنین سیستم‌های راستی یا دوبعدی نامیده می‌شود زیرا آن‌ها دو بعد کاربر و آیتم را در فرآیند توصیه در نظر می‌گیرند. به‌عبارت دیگر، در متداول‌ترین فرم مدل‌سازی، مسئله توصیه به مسئله تخمین رأی، برای آیتم‌های که توسط کاربر دیده نشده‌اند، تقلیل می‌یابد. این تخمین‌ها به‌طور معمول مبتنی بر رأی‌های همین کاربر به سایر آیتم‌ها (روش‌های مبتنی بر محتوا) یا رأی‌های داده شده توسط سایر کاربرها به این آیتم‌ها (روش‌های پالایش گروهی) است.

با وجود اینکه مطالعه‌های زیادی در زمینه سیستم‌های پیشنهاددهنده انجام گرفته است، اغلب رویکردهای موجود این سیستم‌ها، اطلاعات زمینه‌ای از جمله مکان، زمان و... را در نظر نمی‌گیرند

۱. Viktoratos

ولی در سیستم‌های پیشنهاددهنده زمینه آگاه، از اطلاعات زمینه‌ای در فرآیند توصیه استفاده می‌شود. در این حالت رأی‌های کاربرها، به‌عنوان تابعی از کاربرها، آیت‌ها و زمینه مدل‌سازی می‌شوند.

مشخص است که زمینه‌های کاربر بر ترجیحات او اثر می‌گذارند. هدف سیستم‌های پیشنهاددهنده زمینه آگاه ارائه سیستم‌های پیشنهاددهنده با کیفیت بهتری به کمک مشارکت دادن اطلاعات در دسترس زمینه‌ای کاربر است. در حقیقت زمینه به‌عنوان یک بعد به سیستم افزوده می‌شود. در ابتدا سیستم‌های پیشنهاددهنده زمینه آگاه از فاکتور مکان به‌عنوان زمینه استفاده می‌کردند بعدها سایر زمینه‌ها مانند تاریخ، فصل، دما و وضعیت روحی نیز به‌عنوان زمینه مورد بررسی قرار گرفت. فقط در بحث مکان، دسته مهمی از سیستم‌های زمینه آگاه را سیستم‌های آگاه از مکان تشکیل می‌دهند. کم‌کم استفاده از سایر اطلاعات زمینه‌ای علاوه بر مکان نیز مورد توجه توسعه‌دهندگان این نوع سیستم‌ها قرار گرفته است. به‌طور مثال یکی از حوزه‌های جذاب برای پیاده‌سازی سیستم‌های پیشنهاددهنده زمینه آگاه، گردشگری است. امروزه گردشگران انتظار دارند که دسترسی شخصی به اطلاعات گردشگری در هر زمان، مکان و هر شرایطی را داشته باشند. سیستم‌های پیشنهاددهنده گردشگری سیار، چنین اطلاعاتی را در اختیار کاربران قرار می‌دهند.

سیستم‌های توصیه‌گر مبتنی بر خوشه‌بندی

یکی از مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های موجود در سیستم‌های توصیه‌گر، انتخاب همسایگی برای کاربر هدف به منظور پیش‌بینی رتبه‌های این کاربر است. سیستم‌های توصیه‌گر پالایش‌گروه که بر اساس کاربران همسایه کاربر هدف، رتبه‌ها را پیش‌بینی می‌کنند، باید قادر باشند که کاربران همسایه کاربر هدف را به‌خوبی شناسایی نمایند. در این گونه سیستم‌ها، با انتخاب درست همسایگی کاربران، می‌توان برای کاربر هدف رتبه‌هایی با دقت بالا را پیش‌بینی نمود. انتخاب و تعیین کاربران همسایه در سیستم‌های توصیه‌گر با چالش‌هایی روبه‌رو است. یکی از مشکلاتی که در این زمینه وجود دارد، مشکل تنگی داده^۱ و کاربران سرد^۲ است. در صورتی که یک کاربر هدف به تعداد کمی از آیت‌ها رتبه داده باشد، محاسبه شباهت بین این کاربر و سایر کاربران

۱. Data Sparsity

۲. Cold Start Users

موجود در سیستم با مشکل روبه‌رو خواهد شد. در نتیجه، انتخاب همسایگی مناسب برای کاربر هدف کار راحتی نخواهد بود. یکی از روش‌هایی که به منظور رفع مشکل انتخاب همسایگی در سیستم‌های توصیه‌گر مورد استفاده قرار گرفته است، روش خوشه‌بندی است (هراندو و همکاران، ۲۰۰۷). خوشه‌بندی باعث می‌شود که کاربران و یا آیتم‌های مشابه در یک خوشه قرار بگیرند؛ بنابراین، می‌توان از کاربران موجود در خوشه کاربر هدف برای پیش‌بینی رتبه مورد نظر استفاده کرد.

پیشینه پژوهش

حجم اطلاعات مربوط به سیستم‌های گردشگری و جهانگردی در اینترنت روزبه‌روز در حال افزایش است. سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری می‌توانند اطلاعات را برای هر فرد، شخصی‌سازی کنند. برخی از این سیستم‌ها بر جاذبه‌ها و مقصدها تمرکز دارند، درحالی‌که سایرین برنامه‌های سفر که شامل حمل‌ونقل، رستوران‌ها و محل اقامت است، پیشنهاد می‌دهند. روش‌های مختلف توصیه‌ای در سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری اعمال شده‌اند و این کار بر اساس میزان پیچیدگی و نیاز آیتم‌های توصیه‌شده می‌باشند.

در مقاله (لیال^۲ و همکاران، ۲۰۱۷) مدل‌سازی مبتنی بر اعتماد از رتبه‌بندی چندمعیاره برای ایجاد توصیه‌های آنلاین مبتنی بر کاربر با استفاده از پالایش گروه انجام گرفته است. نمایه‌سازی، رتبه‌بندی‌های چندمعیاره را به منظور به دست آوردن بهترین و پالایش‌شده‌ترین پروفایل بررسی می‌نماید. در این مقاله بهترین نمونه‌های رتبه‌بندی که معنی‌دارترین رتبه‌بندی‌های چندگانه است بعد از تحلیل همبستگی^۳ برای شناسایی رابطه بین رتبه‌بندی‌های مختلف با استفاده از رگرسیون خطی چندگانه^۴ تحلیل می‌شوند. بر طبق مجموعه داده استفاده شده در این تحقیق، کاربران مهمان‌های هتل و آیتم‌ها، هتل‌ها هستند.

۱. Hernando

۲. Leal

۳. Correlation Analysis

۴. Multiple Linear Regression

سیستم‌های توصیه گر گردشگری تحت موبایل در حال حاضر کاربرد زیادی دارند چون اطلاعات زمینه‌ای مانند موقعیت مکانی و زمانی در اختیار سیستم‌ها می‌گذارند. در مقاله (گاوالاس و همکاران^۱، ۲۰۱۵) یک سیستم توصیه گر زمینه آگاه بنام eCOMPASS ارائه شده است. این سیستم یک برنامه کاربردی زمینه آگاه موبایل برای ارائه برنامه سفر روزانه است که به گردشگران توصیه‌های مربوط به استفاده از وسایل نقلیه عمومی با در نظر گرفتن تأخیرهای وارده در ایستگاه‌های حمل و نقل ارائه می‌دهد. زمینه مدنظر در این مقاله زمان و مکان بوده که سیستم از این اطلاعات همراه با اخذ ترجیحات صریح کاربر برای زمان در اختیار بهره می‌برد.

در پژوهش (تیواری و کواشیک^۲، ۲۰۱۴) غنی‌سازی مکان‌های گردشگری با استفاده از رویکرد سنجش جمعیت که توسط سیستم توصیه گر نقاط گردشگری برای کاربران تلفن همراه استفاده می‌شود، بررسی شده است. در این پژوهش توصیه‌های زمینه آگاه و نقاط جذاب گردشگری برای کاربران تلفن همراه با توجه به نزدیکی مکان جاری فراهم می‌کند.

در مقاله (هوانگ^۳، ۲۰۱۶) بررسی روش‌های زمینه آگاه برای تهیه یک سیستم پیشنهاددهنده مکانی با توجه به زمینه‌های مثل آب و هوا، فصل، ساعت و روز برای مراکز گردشگری شبکه‌های اجتماعی است. در اینجا تاریخچه سفر هر کاربر توسط سیستم ایجاد می‌شود. پژوهشگر دو جنبه مهم را لحاظ کرده است: یک اینکه بجای انتخاب زمینه‌های دقیقاً مشابه کاربر جاری مجموعه انتخاب‌های کاربران مشابه را بر اساس معیار شباهت پالایش گروهی بین زمینه‌ها برمی‌گزیند. دوم اینکه پس از انتخاب زمینه‌های مشابه بر اساس پالایش گروهی، نسبت به پیشنهاد معیار شباهت جدیدی بین زمینه‌ها اقدام کرده و سیستم را بر اساس سه روش پیشنهاددهنده زمینه آگاه یعنی پیش پایش زمینه‌ای، پس پایش زمینه‌ای و مدل‌سازی زمینه می‌سازد

یکی از ضعف‌های سیستم‌های توصیه گر گردشگری مبتنی بر پالایش گروه این است که معمولاً این سیستم‌ها فقط از اطلاعات رتبه‌های پیشین کاربران استفاده نموده و از یک جنبه تلاش می‌کنند سیستم را پیش‌بینی نمایند. برای حل این مشکل در مقاله (آزادجلال و همکاران^۴، ۲۰۱۷) تلاش

۱. Gavalas

۲. Tiwari & Kaushik

۳. Huang

۴. Azadjalal

شده است تا با در نظر گرفتن جنبه‌های مختلف و اطلاعات اجتماعی و آنلاین کاربران دقت پیش‌بینی را بهبود بخشد. در این مقاله یک سیستم توصیه‌گر جهت توسعه سیستم‌های پالایش گروه چندمعیاره^۱ جهت پیشنهاد هتل ارائه شده است و برای بهبود پیش‌بینی از مدل ترکیبی گوسی^۲ با ترکیب الگوریتم **بیشینه‌سازی انتظار**^۳ و سیستم استنتاج عصبی-فازی تطبیقی^۴ استفاده شده است تا بر اساس این دو الگوریتم رتبه‌های نهایی با دقت بالاتری پیش‌بینی شود. برای کاهش ابعاد نیز از تجزیه و تحلیل مؤلفه اصلی^۵ برای پاسخگویی به چندین خطای ناشی از وابستگی متقابل بین معیارها در مجموعه داده‌های چند معیاره استفاده شده است.

هدف اصلی در پژوهش (محمدنژاد و مهدوی، ۲۰۱۲) تولید پیشنهادها با کیفیت بالا است حتی زمانی که داده‌های در دسترس کافی نباشند. مدل ارائه شده در این مقاله از ترکیب روش‌های توصیه (به‌عنوان مثال ترکیب روش‌های توصیه پالایش گروه و مبتنی بر محتوا) با روش‌های دیگر مانند خوشه‌بندی و قوانین انجمنی استفاده کرده است. مدل مربوطه شامل چهار مرحله است، در مرحله اول گردشگران بر اساس مکان خود خوشه‌بندی می‌شوند و خوشه گردشگر هدف به مرحله بعدی فرستاده می‌شود. در مرحله دوم یک گراف دوسطحی بر اساس شباهت بین علائق گردشگر و شباهت مسیرها ساخته می‌شود. با توجه به این گراف، رابطه‌های تعدی بین گردشگران و تعداد k از آیتم‌ها که دارای بالاترین وزن از روابط می‌باشند به گردشگران هدف پیشنهاد می‌گردد. با توجه به آزمایش‌ها، آزمون استاندارد اندازه‌گیری F نشان داد که کیفیت توصیه‌ها در این روش از روش‌های سنتی که قابلیت کشف روابط تعدی را ندارند بالاتر است.

در مقاله ژندینگ و همکاران^۶ (۲۰۱۵)، مکان‌های گردشگران با استفاده از نزدیکی فضایی عکس‌های برجسب‌گذاری شده جغرافیایی کشف می‌شوند. مکان‌های گردشگری که عکاسی شده‌اند به‌صورت یک مسئله خوشه‌بندی تلقی شده است و از الگوریتم‌های مانند k -means

۱ Multi-criteria

۲ Gaussian Mixture Model(GMM)

۳ Expectation Maximization(EM)

۴ Adaptive Neuro-Fuzzy Inference System (ANFIS)

۵ Principal Components Analysis (PCA)

۶ Zhenxing

استفاده از برجسب‌های عکس‌های مکان‌ها در این مقاله بهره برده شده است. پروفایل مکان‌ها برای توصیف اطلاعات زمینه‌ای فصل و آب‌وهوا ایجاد شده و برای پیدا کردن کاربران با اولویت‌های مشابه، تشابه کاربر-کاربر میان کاربران بر اساس توزیع موضوع تاریخچه‌های سطح کاربر محاسبه می‌شود. برای ایجاد توصیه برای یک کاربر در شهر مورد هدف نیز، ابتدا N کاربری که بیش از همه به هم شباهت دارند را پیدا می‌کند و سپس مکان‌های گردشگری را با استفاده از فیلترینگ مشارکتی پیدا کرده و این مکان‌ها بر اساس محدودیت‌های زمینه فیلتر می‌شود. در نهایت m مکان برتر را به‌عنوان نتیجه جستجوی کاربر هدف در شهر هدف برمی‌گرداند.

در پژوهش کاظمی و همکاران (۱۳۸۴)، مدلی مفهومی ارائه شده است که نشان می‌دهد چگونه می‌توان از سیستم‌های تصمیم‌یار در بخش اسکان صنعت گردشگری، جهت ارائه خدمات بهتر به گردشگران استفاده نمود. این سیستم از بخش‌هایی همچون پایگاه مدیریت مدل، پایگاه مدیریت داده و رابط - کاربر تشکیل شده که کاربر می‌تواند به‌راحتی شرایط خود را از طریق رابط - کاربر به سیستم منتقل کند و با استفاده از مدل، از بین گزینه‌های موجود در پایگاه داده‌های خود، با توجه به شرایط کاربر مناسب‌ترین گزینه‌ها که رضایت و مطلوبیت بیشتری را برای او فراهم می‌نماید به وی، پیشنهاد کند. گردشگر می‌تواند از میان گزینه‌های پیشنهادشده، موردی را که بیشتر برایش جذاب بوده، انتخاب نماید و به‌راحتی امکان دسترسی به مشخصات کامل و ذخیره اتاق در اقامتگاه مطلوب خود را خواهد داشت.

در مقاله سهرابی و همکاران (۱۳۹۲)، به چگونگی طراحی و استفاده از سیستم خبره فازی برای انتخاب هتل محل اقامت پرداخته شده است. از هفت مرحله تعیین معیارهای تصمیم‌گیری، طراحی مجموعه‌های فازی معیارها، تبیین قواعد سیستم خبره، فازی سازی ورودی‌ها، استنتاج فازی، فازی زدایی و رتبه‌بندی گزینه‌ها تشکیل شده است. استفاده از منطق فازی، این امکان را می‌دهد که چنانچه یک هتل در یک زیرمعیار بدون انطباق لازم با شرایط مطلوب گردشگر بود، وضعیت زیرمعیار متناظر دیگری بررسی شده تا بخت انتخاب هتل مناسب به آسانی از دست نرود. از سوی دیگر، قواعد سیستم خبره فازی، شرایط هتل‌ها را با توجه به وضعیت مطلوب گردشگر بررسی می‌کند و بدین ترتیب است که رتبه‌بندی هتل‌ها بدون مقایسه مستقیم گزینه‌ها، بلکه با مقایسه هر

هتل با شرایط مطلوب گردشگر انجام می‌گیرد. وجود چنین سیستمی علاوه بر کمک به گردشگران و افزایش رضایت‌مندی آنان، به توسعه صنعت هتلداری تهران نیز کمک خواهد کرد. در تحقیق بهاری سجه‌رود و طالعی (۱۳۹۴)، گردشگری به‌عنوان یکی از منابع اقتصادی، به‌خصوص در کشورهای دارای سابقه فرهنگی و جاذبه‌های متعدد گردشگری مورد تأکید قرار گرفته و یک سامانه برنامه‌ریزی گردشگری مبتنی بر وب جهت کمک به گردشگران برای بازدید از جاذبه‌های موردعلاقه در حداقل زمان ممکن، طراحی و پیاده‌سازی شده است. در این سامانه پیشنهادی از تلفیق روش‌های مبتنی بر سامانه حامی تصمیم‌گیری مکانی و توابع تحلیل مکانی استفاده شده است. سامانه طراحی شده از طریق اطلاعاتی از قبیل علایق، تعداد روزها و مکان شروع حرکت گردشگر، برای هرروز به‌صورت جداگانه، برنامه‌ریزی گردشگری را انجام داده و همراه با ارائه طرح روزانه گردشگر، بهترین مسیر بین مکان‌های منتخب را تعیین می‌نماید و مدیریت زمانی و مکانی به‌صورت هم‌زمان انجام می‌دهد.

در مقاله ابوالحسینی و آل شیخ (۱۳۹۷)، یک سامانه همراه طراحی، توسعه، اجرا و ارزیابی شده که امکان توصیه گردشگرهای مشابه به یکدیگر و برنامه‌ریزی گشت‌های تفریحی مشترک بر اساس موقعیت‌های جغرافیایی آن‌ها را میسر می‌کند. همراه بودن این سامانه تأثیر بسزایی در عملکرد آن می‌گذارد. این سامانه از یک سیستم توصیه‌گر مبتنی بر فیلتر جمعیت‌شناسی به‌منظور توصیه گردشگرهای مشابه به یکدیگر استفاده می‌کند. همچنین الگوریتم مورچه که یکی از الگوریتم‌های مشهور هوش مصنوعی است به‌منظور برنامه‌ریزی مسیر در این سامانه مورد استفاده قرار گرفته است.

روش‌شناسی پژوهش

هدف اصلی روش پیشنهادی، استفاده از معیار اعتماد، اطلاعات زمینه و خوشه‌بندی گراف به منظور افزایش دقت پیش‌بینی رتبه‌ها در سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری است. با توجه به شکل (۱)، روش پیشنهادی از سه فاز کلی تشکیل شده است.

شکل ۱. ساختار روش پیشنهادی به منظور پیش‌بینی رتبه‌ها

پیش‌پردازش داده‌ها

همان‌طور که در شکل (۱) دیده می‌شود در فاز اول به ساخت سه ماتریس رتبه، اعتماد و زمینه از مجموعه داده اصلی خواهیم پرداخت:

- **ماتریس رتبه‌ها:** این ماتریس بر اساس اطلاعات ثبت شده از رتبه‌های پیشین کاربران، ارائه شده است، در واقع ماتریس رتبه‌ها قسمتی از مجموعه داده اصلی است که بر اساس نوع مجموعه داده از سایت مربوطه استخراج می‌شود. در سیستم توصیه‌گر گردشگری TripAdvisor از کاربران خواسته می‌شود به مکان‌هایی که قبلاً دیده‌اند و موردپسند آن‌ها قرار گرفته‌اند امتیاز

دهند، بنابراین استفاده از داده این سایت می‌تواند برای ارزیابی روش پیشنهادی مناسب باشد. وانگ و همکاران در مجموعه داده^۱ مربوط به TripAdvisor را که شامل ۱۲۷۷۳ هتل و ۱۶۲۱۵۲۷ نظر درباره هتل‌ها است فراهم کرده است. در روش پیشنهادی از نسخه خلاصه شده این مجموعه داده در قالب JSON استفاده و ماتریس رتبه استخراج شده از آن با ابعاد $۱۲۳ * ۶۴۸$ را جهت ارزیابی استفاده نموده‌ایم.

ماتریس اعتماد: ماتریس اعتماد یک ماتریس مربعی و به اندازه تعداد کاربران سیستم است که در واقع نشان می‌دهد هر کاربر به چه کاربرانی اعتماد دارد. اعتماد هر کاربر به کاربر دیگر بر اساس یک عدد مشخص می‌شود. در صورت وجود ارتباط، مقدار اعتماد برابر با ۱ و در غیر این صورت مقدار اعتماد برابر با ۰ خواهد بود. ماتریس اعتماد در برخی از مجموعه داده‌ها همراه با ماتریس رتبه‌ها ارائه می‌شود اما در بیشتر مجموعه داده‌ها مانند مجموعه داده مورد استفاده ما مقدار اعتماد کاربران در آن‌ها به طور صریح مشخص نگردیده است لذا با توجه به معیار شباهت پیرسون (رابطه ۱)، از میان تمامی کاربران، کاربرانی که مقدار شباهت آن‌ها با توجه به رابطه (۲) از یک آستانه^۲ از پیش تعیین شده بیشتر باشد، به عنوان کاربران مورد اعتماد در نظر گرفته خواهند شد.

$$S_{\text{Pearson}}(\mathbf{a}, \mathbf{u}) = \frac{\sum_{i=1}^n (r_{a,i} - \bar{r}_a)(r_{u,i} - \bar{r}_u)}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (r_{a,i} - \bar{r}_a)^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (r_{u,i} - \bar{r}_u)^2}} \quad (1)$$

که در این رابطه $S_{\text{Pearson}}(\mathbf{a}, \mathbf{u})$ شباهت بین دو کاربر \mathbf{a} و \mathbf{u} را مشخص می‌کند. $r_{a,i}$ رتبه داده شده به آیت i توسط کاربر \mathbf{a} است. \bar{r}_a میانگین رتبه‌های کاربر \mathbf{a} است و n تعداد کل آیت‌ها در فضای کاربر-آیت است.

$$TF_u = \{v | S_{u,v} > \theta_t, v \in U\} \quad (2)$$

در رابطه فوق، TF_u مجموعه‌ای از دوستان مورد اعتماد v کاربر فعال u است. در واقع، این افراد از میان تمامی کاربران U موجود که مقدار شباهت $S_{u,v}$ آن‌ها از مقدار آستانه θ_t بیشتر است انتخاب می‌شوند؛ بنابراین، چنین کاربرانی به عنوان دوستان مورد اعتماد کاربر فعال u در

۱. <http://times.cs.uiuc.edu/~wang296/Data/>

۲. Threshold

نظر گرفته خواهند شد. در روش پیشنهادی مقدار پیش فرض آستانه (θ_t) صفر در نظر گرفته شده است.

لازم به ذکر است که معیار شباهت پیرسون دو کاربر (گردشگر) یا دو کالا (هتل) را از منظری بررسی می‌نماید که آن‌ها چقدر از لحاظ خطی به یکدیگر مرتبط می‌باشند. از این رو ضریب همبستگی پیرسون، همبستگی هتل‌هایی که به طور مشترک توسط گردشگر u و v امتیاز داده شده باشند را محاسبه می‌نماید.

-ماتریس زمینه: این ماتریس بر اساس اطلاعات زمینه سیستم استخراج می‌شود. زمینه به صورت عواملی که در توصیف اطلاعات زمینه‌ای وجود دارند در ۵ دسته قرار می‌گیرند: فردی، فعالیت، روابط، زمان و مکان. در یک تعریف معمول، زمینه عبارت است از "مجموعه‌ای از متغیرها که ممکن است موردعلاقه یک عامل باشد و در فعالیت‌هایش تأثیر بگذارد." در مجموعه داده TripAdvisor که یک مجموعه داده اطلاعات هتل‌ها و رتبه‌های کاربران مختلف به آن‌هاست، هر هتل به عنوان یک آیتم در نظر گرفته می‌شود و هر کاربر به معیارهای مختلف آن هتل اعم از موقعیت مکانی، تمیزی، اتاق‌ها، سرویس‌دهی و ... به عنوان اطلاعات زمینه یک امتیاز بین ۰ تا ۵ می‌دهد. در جدول (۱) قسمتی از مجموعه داده نشان داده شده است. در شکل (۲) نیز الگوریتم شبه کد فاز پیش‌پردازش داده‌های روش پیشنهادی نمایش داده شده است.

جدول ۱. نمایی از اطلاعات زمینه در مجموعه داده خلاصه شده

User ID	Overall Rating	Value Aspect	Rooms Aspect	Location Aspect	Cleanliness Aspect	Hotel ID
۱۱	۵	۱-	۵	۵	۵	Hotel_572859
۱۴	۵	۵	۵	۵	۵	Hotel_566077
۱۸	۵	۵	۴	۱-	۵	Hotel_565550
۲۰	۳	۳	۴	۲	۵	Hotel_566077
۲۲	۴	۳	۳	۳	۴	Hotel_570888
۴۵	۵	۵	۵	۵	۵	Hotel_570888

Algorithm 1. The pseudo-code of Preprocessing Data of the proposed Approach

Input: Parameters *TripAdvisor Dataset*

Output: Rate Matrix, Similarity Matrix, Trust Matrix, Context Matrix

Algorithm:

- :۱ Read The dataset;
- :۲ Create a Matrix with n Row and m Column;
- :۳ Fill the Rate Matrix
- :۴ Calculate similarity matrix for all user
- :۵ Calculate Trust matrix using similarity matrix
- :۶ Read The Context data
- :۷ Create a Matrix with n Row and m Column;
- :۸ Fill the Context Matrix
- :۹ End;

شکل ۲. شبه کد فاز پیش پردازش داده‌های روش پیشنهادی

خوشه‌بندی کاربران یا هتل‌ها

در این قسمت با استفاده از اطلاعات زمینه تلاش می‌شود که کاربران (گردشگران) و آیتم‌های (هتل‌های) سیستم به تعدادی خوشه تقسیم‌بندی شده و سپس بر اساس این خوشه‌ها به کاربران پیشنهاد گردد.

در این مرحله، یک روش خوشه‌بندی جدید و مبتنی بر تئوری گراف به منظور دسته‌بندی کاربران و یا آیتم‌های موجود در سیستم ارائه شده است. روش خوشه‌بندی ارائه شده در واقع مهم‌ترین فاز روش پیشنهادی را تشکیل می‌دهد که شامل سه مرحله است.

اولین قدم در خوشه‌بندی، ارائه گراف سیستم است. در این مرحله، مجموعه کاربران و یا آیتم‌ها به صورت یک گراف $G = (V, E, W)$ با استفاده از اطلاعات زمینه نگاشت می‌شوند که V مجموعه کاربران و یا آیتم‌ها را به عنوان رئوس گراف نشان می‌دهد، E و W به ترتیب مجموعه یال‌ها و وزن‌های شباهت بین هر جفت کاربر و یا آیتم می‌باشند.

گراف مورد نظر می‌تواند بر اساس اطلاعات کاربران و یا آیتم‌های موجود در سیستم ساخته شود. در روش پیشنهادی مبتنی بر کاربر، ترکیبی از معیار شباهت پیرسون، اطلاعات زمینه و روابط اعتماد به عنوان مقادیر شباهت نهایی بین کاربران مورد استفاده قرار می‌گیرد. مقدار وزن نهایی بین هر جفت کاربر با استفاده از رابطه (۳) قابل محاسبه است.

$$w_{u,v} = \sigma \cdot \text{trust}(u, v) + (1 - \sigma) \cdot \text{sim}(u, v) \quad (3)$$

پارامتر σ وزن مقادیر شباهت و اعتماد را کنترل می‌کند. در روش پیشنهادی بر اساس تکنیک‌های سعی و تکرار برای این پارامتر مقدار $\sigma = 0.5$ در نظر می‌گیریم تا وزن یکسانی به شباهت و اعتماد داده باشیم. $\text{trust}(u, v)$ مقدار اعتماد بین کاربر u و کاربر v است و با استفاده از رابطه (۴) محاسبه می‌نماییم (فرمال و لکرون، ۲۰۱۷):

$$t_{u,v} = \left(\frac{d_{\max} - d_{u,v} + 1}{d_{\max}} \right) \quad (4)$$

در این رابطه، $t_{u,v}$ نشان‌دهنده مقدار اعتماد بین کاربر u و v است. این مقدار اعتماد با توجه به فاصله کاربر u از v مشخص خواهد شد. d_{\max} حداکثر عمق انتشار و $d_{u,v}$ فاصله کاربر فعال u از هر یک از کاربران مورد اعتماد v است. در رابطه (۴) مقدار d_{\max} بهینه را می‌توان از رابطه (۵) به دست آورد، که در آن میانگین طول مسیرهای شبکه بوده و n تعداد گره‌های موجود در شبکه و k نشان‌دهنده میانگین درجه گره‌ها در شبکه اعتماد است (یوآن^۱ و همکاران، ۲۰۱۰).

در واقع میزان اعتماد بین دو کاربر (گردشگر) بیان‌کننده این مفهوم است که گردشگران قبلی که از مکان‌های مختلف گردشگری بازدید کرده و به آن‌ها امتیاز داده‌اند تا چه اندازه می‌توانند در انتخاب مکان مناسب برای گردشگران فعلی مورد استفاده واقع شوند.

$$d_{\max} = [L^R] = \left\lfloor \frac{\ln(n)}{\ln(k)} \right\rfloor \quad (5)$$

و در نهایت $\text{sim}(u, v)$ مقدار شباهت بین کاربر u و کاربر v را نشان می‌دهد که با استفاده از اطلاعات زمینه و از رابطه (۶) قابل محاسبه است.

$$\begin{aligned} \text{sim}(u, v) & \quad (6) \\ &= (1 - \gamma) \frac{\sum_{i \in A_{u,v}} (r_i(u) - \bar{r}(u))(r_i(v) - \bar{r}(v))}{\sqrt{\sum_{i \in A_{u,v}} (r_i(u) - \bar{r}(u))^2} \sqrt{\sum_{i \in A_{u,v}} (r_i(v) - \bar{r}(v))^2}} \\ & \quad + \gamma \frac{1}{(G_u - G_v) + (M_u - M_v)} \end{aligned}$$

که $r_i(u)$ ، رتبه داده شده به آیت i توسط کاربر u است، $\bar{r}(u)$ میانگین رتبه‌های داده شده توسط کاربر u است و $A_{u,v}$ مجموعه آیت‌هایی است که توسط هر دو کاربر u و v رتبه داده شده‌اند.

دو متغیر G و M اطلاعات مربوط به زمینه افراد است که موقعیت و وضعیت روحی فرد را نشان می‌دهد.

در رابطه (۶) γ یک پارامتر ثابت است که میزان تأثیر اطلاعات زمینه را نشان می‌دهد. اگر میزان پارامتر γ برابر ۱ باشد در محاسبه شباهت فقط اطلاعات زمینه افراد لحاظ می‌گردد و اگر مقدار پارامتر γ برابر صفر در نظر گرفته شود اطلاعات زمینه در نظر گرفته نمی‌شود.

در اینجا اطلاعات زمینه‌ای گردشگر که همان موقعیت مکانی اش است مدنظر بوده که توسط این پارامتر بر میزان شباهت بین دو گردشگر تأثیر خود را نشان می‌دهد.

در روش پیشنهادی نیز از ترکیب معیار شباهت پیرسون و اطلاعات زمینه برای محاسبه مقادیر شباهت بین کاربران استفاده می‌شود. به عنوان مثال در مجموعه داده‌ای مورد استفاده، هر هتل به عنوان یک آیتم در نظر گرفته می‌شود که هر کاربر به معیارهای مختلف آن هتل اعم از موقعیت مکانی^۱، تمیزی^۲، اتاق‌ها^۳، سرویس‌دهی^۴ و ... یک امتیاز بین ۰ تا ۵ می‌دهد، بنابراین مقادیر شباهت بین کاربر u و کاربر v را با استفاده از رابطه (۷) می‌توان به دست آورد.

$$\begin{aligned} \text{sim}(u, v) & \quad (7) \\ &= (1 - \gamma) \frac{\sum_{i \in A_{u,v}} (r_i(u) - \bar{r}(u))(r_i(v) - \bar{r}(v))}{\sqrt{\sum_{i \in A_{u,v}} (r_i(u) - \bar{r}(u))^2} \sqrt{\sum_{i \in A_{u,v}} (r_i(v) - \bar{r}(v))^2}} \\ & \quad + \gamma \frac{1}{(L_i - L_j) + (C_i - C_j) + (R_i - R_j) + (S_i - S_j)} \end{aligned}$$

[[

۱. Location

۲. Cleaness

۳. Rooms

۴. Services

در اینجا پارامترهای زمینه شامل L_i جهت موقعیت مکانی هتل، G_i تمیزی، R_i اتاق‌های هتل و S_i سرویس‌دهی هتل می‌باشند.

در روش پیشنهادی مبتنی بر آیتم، فقط از معیار شباهت پیرسون برای محاسبه مقادیر شباهت بین آیتم‌ها استفاده می‌شود. تابع شباهت پیرسون مقادیر شباهت بین آیتم i و آیتم j را با استفاده از رابطه (۸) به دست می‌آورد.

$$\text{sim}(i, j) = (1 - \gamma) \frac{\sum_{u \in U_i \cap U_j} (r_i(u) - \bar{r}_i)(r_j(u) - \bar{r}_j)}{\sqrt{\sum_{v \in U_i} (r_i(v) - \bar{r}_i)^2} \sqrt{\sum_{w \in U_j} (r_j(w) - \bar{r}_j)^2}} \quad (8)$$

که $r_i(u)$ رتبه داده شده به آیتم i توسط کاربر u است، U_i مجموعه کاربران است که به آیتم i رتبه داده‌اند، و \bar{r}_i میانگین رتبه‌های داده شده به آیتم i است که با استفاده از رابطه زیر قابل محاسبه است:

m ، تعداد کل کاربران موجود در سیستم است.

$$\bar{r}_i = \frac{1}{m} \cdot \sum_{l=1}^m r_{l,i} \quad (9)$$

در روش پیشنهادی از الگوریتم مبتنی بر محدودیت معرفی شده در (بهمنی و همکاران، ۲۰۱۲) برای یافتن چگالی‌ترین زیرگراف استفاده شده است. از زیرگراف به دست آمده به عنوان مجموعه مراکز اولیه الگوریتم خوشه‌بندی ارائه شده استفاده می‌شود. هدف اصلی این مرحله، یافتن یک زیرمجموعه از رئوس $\tilde{S} \subseteq V$ با حداقل تعداد رئوس k است که میانگین چگالی آن‌ها مینیمم باشد. در روش پیشنهادی، الگوریتم (بهمنی و همکاران، ۲۰۱۲) برای یافتن چگالی‌ترین زیرگراف، به گونه‌ای تغییر داده شده که یک زیرگراف با کمترین چگالی به دست آورد.

شبه کد الگوریتم تغییر یافته مبتنی بر محدودیت برای یافتن چگال‌ترین زیرگراف در شکل (۳) آورده شده است. که بر روی گراف ورودی G اجرا شده و چگالی آن را محاسبه می‌کند. رئوسی که درجه آن‌ها بیشتر از یک حد آستانه θ باشد، به عنوان رئوس کاندید تشخیص داده می‌شوند که می‌توانند از گراف ورودی حذف شوند.

Algorithm2 . The modified dense subgraph finding

Require : $G = (V, E), k > 0, \text{ and } r > 0$

Algorithm:

1: $S, \tilde{S} \leftarrow V;$

2: while $S \neq \emptyset$ do

3: $\tilde{A}(S) \leftarrow \{i \in S \mid \text{deg}_S(i) \geq 2 * \rho(S)\};$

4: Let $A(S) \subseteq \tilde{A}(S)$, with $|A(S)| = r * |\tilde{A}(S)|$;

5: $S \leftarrow S \setminus A(S);$

6: if $|S| \geq k$ and $\rho(S) < \rho(\tilde{S})$ then

7: $\tilde{S} \leftarrow S;$

8: end if

9: end while

10: return $\tilde{S};$

شکل ۳. شبه کد محاسبه چگالی زیرگراف (بهمنی و همکاران، ۲۰۱۲)

رئوس کاندید با $\tilde{A}(S)$ نشان داده می‌شوند و مقدار آستانه به صورت $\theta = 2 * \rho(S)$ تعریف می‌گردد. سپس تعدادی از رئوس موجود در مجموعه کاندید که با $A(S)$ نشان داده می‌شوند، از مجموعه کاندید حذف می‌شوند. در صورتی که زیرگراف به دست آمده غیر تهی باشد، الگوریتم بر روی گراف باقیمانده اجرا می‌شود. در نهایت، مجموعه رئوس به مجموعه $S \setminus A(S)$

کاهش می‌یابد و الگوریتم تضمین می‌کند که زیرگراف به دست آمده حداقل دارای k رأس است.

مراکز اولیه خوشه‌ها که در مرحله قبل به دست آمده‌اند، ممکن است مراکز بهینه نهایی نباشند. برای رفع این مشکل، یک روش جدید برای یافتن مراکز خوشه بهتر ارائه شده است. بدین منظور، ابتدا مجموع مقادیر شباهت بین یک مرکز خوشه $v_i \in C_j$ و دیگر اعضای موجود در خوشه، $(\text{sum}(v_i) = \sum_{v_t \in C_j, v_t \neq v_i} \text{sim}(v_i, v_t))$ محاسبه می‌شود. این مقدار برای تمامی اعضای موجود در خوشه‌ها محاسبه می‌گردد. در نهایت، برای هر خوشه، یک رأس با بیشترین مقدار محاسبه‌شده به‌عنوان مرکز خوشه جدید بر اساس رابطه (۱۰) انتخاب می‌شود.

$$\text{newcenter} = \underset{v_i \in C_j}{\text{argmax}} \text{sum}(v_i) \quad (10)$$

پس از انتخاب مراکز خوشه جدید برای تمامی خوشه‌ها، سایر رئوس گراف به نزدیک‌ترین خوشه تعلق می‌گیرند. این فرایند تا زمانی که هیچ کدام از مراکز خوشه‌ها تغییر نکنند، به‌صورت تکراری اجرا می‌گردد. در پایان، پس از به دست آمدن مراکز خوشه جدید، تمامی رئوسی که به‌عنوان مرکز خوشه انتخاب نشده‌اند، به نزدیک‌ترین مرکز خوشه موجود تعلق خواهند گرفت. در واقع با استفاده از تکنیک خوشه‌بندی ارائه شده در این مقاله می‌توان گردشگران را بر اساس سلايق مشترکشان به خوشه‌های مختلفی تقسیم کرده و از این طریق امکان محاسبه دقیق‌تر شباهت بین گردشگر هدف و گردشگران مشابهش را فراهم کرد.

در پایان مرحله دوم فاز خوشه‌بندی، برخی از خوشه‌های تشکیل شده ممکن است دارای تعداد کافی اعضا برای استفاده در مرحله پیش‌بینی رتبه نباشند. این نکته را باید در نظر داشت که خوشه‌های تشکیل شده با تعداد کم اعضای موجود در آن‌ها، باعث می‌شوند که برای یک کاربر هدف موجود در این خوشه‌ها، تعداد کمی کاربر به‌عنوان کاربران همسایه در نظر گرفته شود؛ بنابراین، تعداد کم همسایه‌های موجود برای کاربر هدف علاوه بر اینکه باعث ایجاد پیش‌بینی‌های با دقت پایین برای این کاربر می‌شود، باعث کاهش نرخ پوشش رتبه‌ها نیز می‌گردد.

برای غلبه بر این مشکل، در مرحله سوم فاز خوشه‌بندی، یعنی مرحله ادغام خوشه‌ها، خوشه‌هایی که دارای تعداد اعضای کمتر از یک حد آستانه باشند با سایر خوشه‌های موجود ادغام می‌شوند. اعضای موجود در خوشه‌های ادغام‌شده، به نزدیک‌ترین خوشه بعدی تعلق خواهند گرفت و خوشه قبلی حذف می‌گردد.

پیش‌بینی رتبه

در این بخش، یک مجموعه از هتل‌های موردعلاقه گردشگر هدف که رتبه آن‌ها بر اساس خوشه‌های به دست آمده از فاز خوشه‌بندی پیش‌بینی شده‌اند، به وی پیشنهاد می‌شود. در مرحله پیش‌بینی رتبه برای روش پیشنهادی مبتنی بر آیتام، رتبه داده شده به هتل i توسط گردشگر u با استفاده از رابطه (۱۱) قابل محاسبه است.

$$p_i(u) = \bar{r}_i + \frac{\sum_{j \in C_i} \text{sim}(i, j) \cdot (r_j(u) - \bar{r}_j)}{\sum_{j \in C_i} |\text{sim}(i, j)|} \quad (11)$$

که $r_j(u)$ ، رتبه داده شده به هتل j توسط گردشگر u است، \bar{r}_i میانگین رتبه‌های داده شده به هتل i است، $\text{sim}(i, j)$ یک تابع شباهت بین هتل i و هتل j است که با استفاده از رابطه (۸) قابل محاسبه است، و C_i مجموعه هتل‌های موجود در خوشه مربوط به هتل i است.

در روش پیشنهادی مبتنی بر کاربرد، رتبه داده شده به هتل i توسط گردشگر u با استفاده از رابطه (۱۲) قابل محاسبه است.

$$p_i(u) = \bar{r}(u) + \frac{\sum_{v \in C_u} w_{u,v} \cdot (r_i(v) - \bar{r}(v))}{\sum_{v \in C_u} |w_{u,v}|} \quad (12)$$

که $r_i(v)$ ، رتبه داده شده به هتل i توسط گردشگر v است، $\bar{r}(u)$ میانگین رتبه‌های داده شده توسط گردشگر u است، $w_{u,v}$ تابع شباهت بین گردشگر u و گردشگر v است (رابطه ۳)، و C_u مجموعه گردشگران موجود در خوشه مربوط به گردشگر u را نشان می‌دهد. در نهایت، بر اساس

رتبه‌های پیش‌بینی شده، N هتل با بیشترین رتبه (Top-N) به‌عنوان هتل‌های موردعلاقه گردشگر هدف به وی پیشنهاد می‌شوند.

شبه کد فاز دوم و سوم روش پیشنهادی در شکل (۴) نشان داده شده است. ورودی‌های الگوریتم پیشنهادی شامل پارامترهای k, r, m و top_N می‌باشند که به ترتیب، مینیمم اندازه مجموعه رئوس کاهش یافته، نسبت تعداد گردشگران و یا هتل‌هایی که در هر تکرار از الگوریتم باید حذف شوند، مقدار آستانه برای اعضای خوشه‌ها در مرحله ادغام خوشه‌ها و اندازه لیست توصیه را نشان می‌دهند.

Algorithm 3. The pseudo-code of the proposed methods

Input: Parameters k, r, m , and top_N .

Output: Top-N recommendation list.

Algorithm:

1: Split dataset into train set Tr and test set Te ;

2: Map all users/items to a graph $G = (V, E, W)$ using the train set Tr ;

3: Apply modified dense subgraph finding algorithm with constraint

k) i.e. Algorithm 1) to obtain \tilde{S} as initial center set;

4: $k' = |\tilde{S}|$;

5: Set $p_j = \tilde{S}_j, \forall j = 1, \dots, k'$;

6: Let $p_j, \forall j = 1, \dots, k'$ be initial center corresponding to j -th cluster C_j ;

7: Associate each non-selected user/item to nearest cluster;

8: Select new centers $p'_j = \arg \max_{v_i \in C_j} \sum_{v_t \in C_j} sim(v_i, v_t), j = 1, \dots, k'$, where

$$sum(v_i) = \sum_{v_t \in C_j, v_t \neq v_i} sim(v_i, v_t);$$

9: if $p_j = p'_j, \forall j = 1, \dots, k'$ then goto line 10, else $p_j = p'_j, \forall j = 1, \dots, k'$ and

```

goto line 7;

:۱۰ for all  $C_j, j = 1. \dots k'$  do
:۱۱ if  $|C_j| < m$  then
:۱۲ Merge  $C_j$  to other clusters;
:۱۳ end if
:۱۴ end for
:۱۵ for all  $r_i(\mathbf{u}) \in Te$  do
:۱۶ Predict the rate  $p_i(\mathbf{u})$  of the item  $i$  for the user  $\mathbf{u}$ ;
:۱۷ end for
:۱۸ Recommend  $top\_N$  of items as the recommendation list to the user  $\mathbf{u}$ ;

```

شکل ۴. شبه کد فاز دوم و سوم روش پیشنهادی

تجزیه و تحلیل نتایج

سایت TripAdvisor از بزرگ‌ترین شبکه‌های اجتماعی گردشگران در اینترنت است که در آن بیش از ۵۷۰ میلیون نظر^۱ و راهنما درباره ۷,۳ میلیون مقصد اقامتی، گردشگری، رستوران‌ها، کافه‌ها ارائه شده است. ماهانه نیم میلیارد کاربر اینترنت از این سایت و مجموعه سایت‌های آن بازدید می‌کنند. جدول (۲) نمایی از این مجموعه داده را نشان می‌دهد.

جدول ۲. مجموعه داده TripAdvisor

File	Features
Hotels	Name, hotel URL, price, hotel ID, img URL
Users and reviews	authorLocation, title, author, reviewID, reviewText, date, overall, value, rooms, location, cleanness, service, sleep Quality

۱. Review

این مجموعه داده شامل اطلاعات هتل‌ها و رتبه‌های کاربران مختلف به این هتل‌ها است. در این مجموعه داده‌ای هر هتل به عنوان یک آیتم در نظر گرفته می‌شود که هر کاربر به معیارهای مختلف آن هتل اعم از موقعیت مکانی، تمیزی، اتاق‌ها، سرویس ده و ... یک امتیاز بین ۰ تا ۵ می‌دهد و البته رتبه ۱- نیز نشان‌دهنده گم‌شدن رتبه در فایل `html` اصلی است. به منظور استفاده از اطلاعات مجموعه داده قطعه کدی به زبان `C#` نوشته شد و اطلاعات هتل‌ها و نظرات کاربران به `XML` تبدیل گردید، سپس از مجموعه داده جدید خلاصه شده به منظور تولید ماتریس رتبه استفاده گردید.

معیارهای متفاوتی را می‌توان به منظور ارزیابی سیستم‌های توصیه‌گر ارائه نمود که در تمامی آن‌ها مهم‌ترین معیارها بررسی میزان خطا و پوشش هستند. از جمله این معیارها، می‌توان به معیار میانگین خطای مطلق^۱ و میانگین خطای مطلق کاربر^۲ برای اندازه‌گیری دقت پیش‌بینی رتبه‌ها اشاره نمود که در ادامه روابط مربوط به هر یک را نشان خواهیم داد.

$$MAE = \frac{\sum_u \sum_i |r_{u,i} - p_{u,i}|}{N} \quad (13)$$

در رابطه فوق، N نشان‌دهنده تعداد رتبه‌های موجود در ماتریس کاربر-آیتم، $r_{u,i}$ مقدار رتبه واقعی کاربر u به آیتم i و $p_{u,i}$ مقدار رتبه پیش‌بینی شده برای آیتم i توسط سیستم توصیه‌گر است.

$$MAUE = \frac{\sum_{u \in U} MAE_u}{N} \quad (14)$$

در این رابطه N نشان‌دهنده تعداد کاربران و MAE_u میانگین خطای مطلق برای کاربر u است.

۱. Mean Absolute Error (MAE)

۲. Mean Absolute User Error (MAUE)

در معیار پوشش، میزان پوشش کاربران^۱ و آیت‌ها^۲ با توجه به رتبه‌بندی انجام شده مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتیجه این معیارها، مقداری بین ۰ و ۱ بوده و هر چه مقدار به ۱ نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده پوشش مناسب برای هر یک از معیارهای پوشش کاربران و آیت‌ها خواهد بود. در ادامه روابط این معیارها را ارائه می‌کنیم.

$$UC = \frac{N_i}{N_t} \quad (15)$$

در این رابطه، UC مقدار پوشش کاربران، N_i نشان‌دهنده تعداد کل کاربران فعالی است که سیستم توصیه‌گر توانسته حداقل یک رتبه را برای آن‌ها پیش‌بینی کند و N_t تعداد کل کاربران فعال را نشان می‌دهد.

$$RC = \frac{N_r}{N_c} \quad (16)$$

در رابطه فوق، RC مقدار پوشش آیت‌ها، N_r نشان‌دهنده تعداد کل آیت‌هایی است که سیستم توصیه‌گر توانسته مقداری به‌عنوان رتبه را برای آن‌ها پیش‌بینی کند و N_c تعداد کل آیت‌هایی است که قصد پیش‌بینی رتبه را برای آن‌ها داشته‌ایم.

در روش پیشنهادی از اطلاعات زمینه، اعتماد و خوشه‌بندی زیرگراف متراکم جهت کاهش خطا استفاده شده است. نتایج حاصل از روش پیشنهادی با توجه به تعداد ۵ خوشه به دست آمده از الگوریتم زیرگراف متراکم ارائه می‌گردد. در این بخش عملکرد روش پیشنهادی با روش‌های پالایش گروه (CF)، مبتنی بر اعتماد (MT) (ماسا و آوسانی^۳، ۲۰۰۷)، مقاله (آزادجلال و همکاران، ۲۰۱۷) به‌عنوان مقاله پایه و مقاله‌های (ژانگ و موریموتو^۴، ۲۰۱۷؛ عبادی و کرزیزاک^۵، ۲۰۱۶) مقایسه شده است.

۱. User Coverage (UC)

۲. Rate Coverage (RC)

۳. Massa & Avesani

۴. Zhang & Morimoto

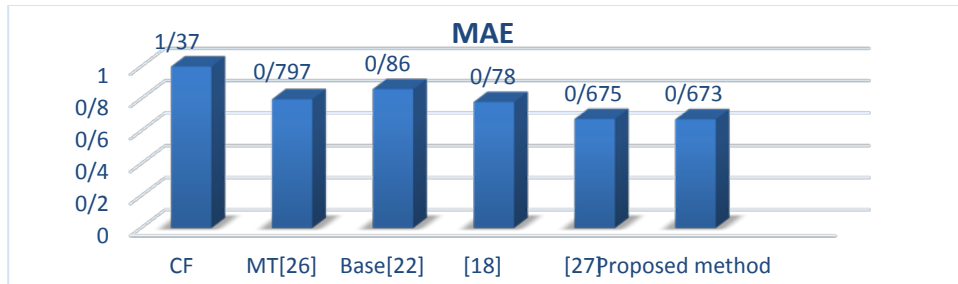
۵. Krzyzak

با توجه به نتایج به دست آمده برای روش‌ها و معیارهای متفاوت، روش CF در مقایسه با سایر روش‌ها، دارای مقدار پوشش پایینی برای کاربران و آیتم‌ها در کاربران شروع سرد است که این موضوع به دلیل استفاده از معیار شباهت در روش مورد نظر است. چراکه به دلیل شباهت کم این نوع از کاربران با سایر کاربران موجود، مقدار شباهت معمولاً صفر شده و منجر به عدم پیش‌بینی رتبه‌ها برای آیتم‌ها و کاربران خواهد شد. در نتیجه میزان پوشش برای کاربران شروع سرد کاهش خواهد یافت.

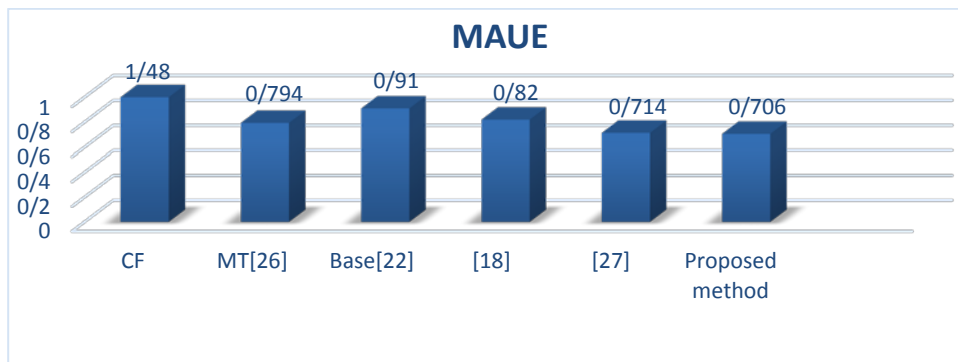
در روش MT و روش پیشنهادی به دلیل استفاده از معیار اعتماد و انتشار اعتمادی که در شبکه اعتماد دارند مشکل موجود را رفع کرده‌اند. علاوه بر این، می‌بینیم که روش پیشنهادی در مقایسه با سایر روش‌ها از MAE و MAUE کمتری برخوردار است. این مسئله نشان‌دهنده این موضوع است که روش ارائه شده دارای خطای کمتری در پیش‌بینی رتبه‌ها بوده و توانسته رتبه‌ها را با دقت بیشتری نسبت به سایر روش‌ها پیش‌بینی کند.

روش ارائه شده، در کنار افزایش دقت برای سیستم‌های توصیه‌گر مبتنی بر اعتماد، مقدار RC و UC را که به ترتیب نشان‌دهنده پوشش کاربران و آیتم‌ها است، در سیستم‌های توصیه‌گر مبتنی بر اعتماد حفظ کرده است. همچنین، روش پیشنهادی در کنار حفظ مقدار پوشش روش MT، میزان دقت را در پیش‌بینی رتبه‌ها نسبت به این روش بهبود داده است.

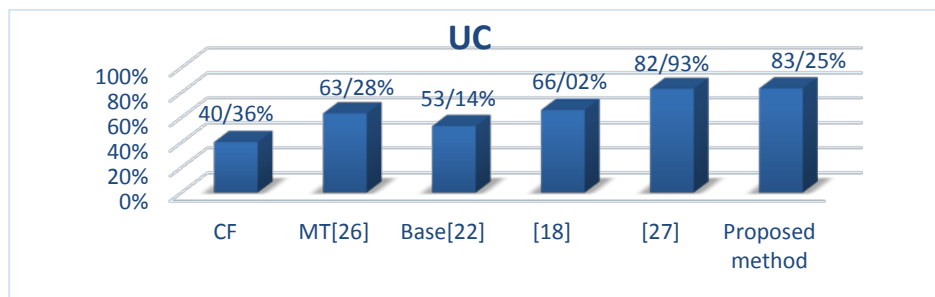
به‌منظور نمایش بصری نتایج به دست آمده، میزان خطا و پوشش آیتم‌ها و کاربران بر روی مجموعه داده TripAdvisor، برای تمامی کاربران و کاربران شروع سرد نشان داده شده است. بنابراین، برای تمامی کاربران در این مجموعه داده، نتایج به دست آمده برای معیارهای MAE و MAUE در شکل ۵ و ۶، نتایج به دست آمده برای معیارهای RC و UC در شکل ۷ و ۸ نشان داده شده است.

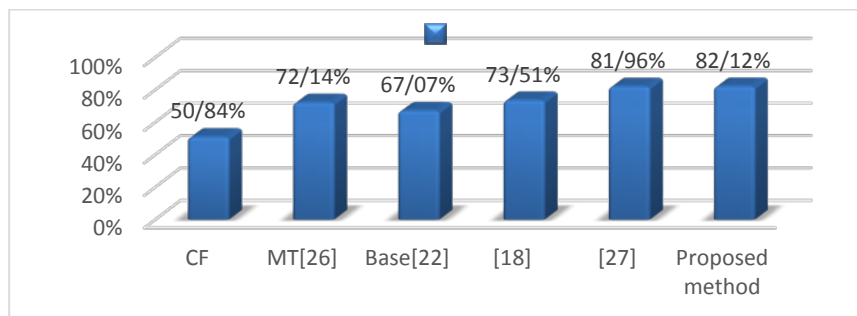
شکل ۵. مقایسه روش پیشنهادی با سایر روش‌ها برحسب معیارهای MAE برای تمامی کاربران

شکل ۶. مقایسه روش پیشنهادی با سایر روش‌ها برحسب معیارهای MAUE برای تمامی کاربران

شکل ۷. مقایسه روش پیشنهادی با سایر روش‌ها برحسب معیار UC

شکل ۸. مقایسه روش پیشنهادی با سایر روش‌ها بر حسب معیار RC

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

گردشگری الکترونیک یکی از فعالیت‌هایی است که امروزه با استفاده از شبکه گسترده اینترنت توسعه یافته است. وقتی مقصدی برای سفر انتخاب می‌شود، می‌توان سایت‌های زیادی را برای دریافت اطلاعات در مورد مکان‌های دیدنی شهر، رستوران‌ها و هتل‌ها مشاهده کرد، از طرفی انتخاب محل اقامتی متناسب با علایق گردشگر یکی از ملزومات سفر است. هرچقدر سیستم‌های توصیه‌گر بتوانند توصیه‌های بهتر و مطابق با میل و علاقه کاربران را ارائه دهند، استقبال کاربران از این گونه سیستم‌ها نیز افزایش پیدا خواهد کرد.

سیستم‌های توصیه‌گر گردشگری می‌تواند به‌طور خودکار بسیاری از فرآیندهای که نیاز به دخالت انسان دارد را به شکل بسیار مؤثری جایگزین نماید. به‌طور مثال سیستم طراحی شده در این مقاله می‌تواند به‌جای استفاده از آژانس‌های مسافرتی یا راهنمای سفر، مکان‌های مناسب اقامتی را در شهر مقصد به گردشگر معرفی نماید به‌گونه‌ای که بیشترین سنجیت را با علایق و دل‌بستگی‌های گردشگر داشته باشد.

در این مقاله با ترکیب اطلاعات زمینه، اعتماد بین کاربران و بسط آن و درنهایت خوشه‌بندی کاربران و جمع‌آوری رتبه‌های موردنیاز از کاربران مورد اعتماد، مقدار رتبه هر یک از هتل‌ها به دست آمده و بر اساس رتبه‌های پیش‌بینی شده برای کاربر هدف، N آیتم (هتل) مرتب شده بر اساس رتبه بالاتر به‌عنوان هتل‌های موردعلاقه به وی پیشنهاد می‌شود. ارزیابی روش پیشنهادی و مقایسه عملکرد آن با سایر روش‌های مورد آزمایش بر روی مجموعه داده TripAdvisor بیانگر آن است که روش پیشنهادی نتایج بهتری نسبت به سایر روش‌های مورد مقایسه دارد.

مدل ارائه شده در این مقاله به‌گونه‌ای طراحی شده است که می‌تواند از مجموعه داده‌های مختلف به‌غیر از TripAdvisor نظیر Lonleyplanet یا Expedia نیز استفاده کند بدین منظور کافی است که فاز یک فرآیند اجرایی روش پیشنهادی که برای پیش‌پردازش داده‌ها است، متناسب با مجموعه داده جدید تغییر کند.

جهت کارهای آتی در راستای این تحقیق می‌توان به استفاده از روابط فازی به منظور خوشه‌بندی کاربران و یا آیتم‌های موجود در سیستم اشاره کرد. استفاده از تکنیک‌های تشخیص جوامع مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی یا استفاده از روابط عدم اعتماد در کنار روابط اعتماد نیز می‌تواند از جمله

پژوهش‌های آتی در خوشه‌بندی کاربران باشد. استفاده از سایر تئوری‌های گراف به منظور یافتن کاربران و یا آیتم‌های مهم در سیستم همچنین می‌تواند باعث ایجاد کاربردهای دیگری در سیستم‌های توصیه‌گر نظیر شود. مجموعه داده‌هایی که از سایت‌های اینترنتی گردشگری مختلف نظیر Tripadvisor یا Booking به دست می‌آید می‌تواند مکمل یکدیگر باشد و شکاف‌های اطلاعاتی را موجود تکمیل کند. بدین منظور استفاده ترکیبی از این مجموعه اطلاعات و ارائه یک سیستم جامع توصیه گردشگری می‌تواند یکی دیگر از پتانسیل‌های تحقیقات آینده باشد. همچنین رویکرد ارائه شده در این مقاله برای پیشنهاد مکان‌های مناسب در مقاصد گردشگری می‌تواند به عنوان نرم‌افزاری کاربردی که بر روی موبایل و یا بر بستر وب قابل اجرا باشد در اختیار گردشگران قرار گیرد.

منابع

- ضیایی، محمود و فرمانی، لیلا. (۱۳۸۹). ارزیابی گردشگران اروپایی از عملکرد راهنمایان تور در ایران، *فصلنامه مطالعات گردشگری*، ۱۵، ۲۹-۵۲.
- فرزین، محمدرضا و نادعلی پور، زهرا. (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر مزیت رقابتی مقصدهای گردشگری در ایران (مورد مطالعه: منطقه چابهار). *فصلنامه مطالعات گردشگری*، ۱۴، ۴۱-۶۷.
- منصوری موید، فرشته و سلیمانی، سمیرا. (۱۳۹۱). ابزارهای بازاریابی و تصویر ذهنی گردشگران از مقصد، *فصلنامه مطالعات گردشگری*، ۱۸، ۹۳-۱۱۰.
- کاظمی، مهدی؛ نیک‌نفس، علی‌اکبر و احمد عمویی، مهدیه. (۱۳۸۴). طراحی سیستم تصمیم‌یار برای بخش اسکان صنعت گردشگری. *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، ۳(۹)، ۹۱-۱۱۶.
- سهرابی، بابک؛ فضل‌ی، صفر؛ طهماسبی پور، کاوه و رئیسی وانانی، ایمان. (۱۳۹۲). تصمیم‌گیری به‌وسیله سیستم خبره فازی برای انتخاب محل اقامت مطلوب گردشگران. *مهندسی صنایع*، ۴۷(۲)، ۲۰۱-۲۱۳.
- بهراری سجهرود، زهرا و طالعی، محمد. (۱۳۹۴). توسعه یک سامانه برنامه‌ریزی گردشگری بر پایه مدیریت زمانی و مکانی. *فصلنامه علمی- پژوهشی اطلاعات جغرافیایی «سپهر»*، ۲۴(۹۳)، ۴۲-۵۲.
- ابوالحسینی، سینا و آل‌شیخ، علی‌اصغر. (۱۳۹۷). توسعه یک سامانه همراه توصیه‌گر و برنامه‌ریزی مسیر برای گردشگرهای انفرادی. *نشریه علمی پژوهشی علوم و فنون نقشه‌برداری*، ۷(۴)، ۱۰۱-۸۹.

World Tourism Organization (UNWTO) and World Travel and Tourism Council (WTTC). (2017). "The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017", http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf . [Accessed 15/04/2019].

L. Kzaz, D. Dakhchoune, D. Dahab, (2018), "Tourism recommender systems: an overview of recommendation approaches", *International Journal of Computer Applications*, 180(20), 9-13.

Ricci, F., Rokach L., Shapira, B. and Kantor, P. B. (2011). *Recommender Systems Handbook*. Springer.

Jinming, H. (2010). Application and research of collaborative filtering in e-commerce recommendation system. *Computer Science and Information Technology (ICCSIT)*, 3rd IEEE International Conference, 686-689.

Shepitsen, A. (2008). Personalized recommendation in social tagging systems using hierarchical clustering. *in Proceedings of the ACM conference on Recommender systems RecSys*, 259-266.

Schein, A. I. (2002). Methods and metrics for cold-start recommendation. *in Proceedings of the 25th annual international ACM SIGIR conference on Research and development in information retrieval*, 253-260.

Schilit, B. Adams, N. and Want, R. (1994). Context-aware computing applications. *Mobile Computing Systems and Applications. Proceedings of the First Workshop on Mobile Computing Systems and Applications*, 85 – 90.

Kelleher, J. and Bridge, D. (2004). An accurate, scalable collaborative recommender. *Artificial Intelligence Review*, 21,193-213.

Lucas, J. (2013). A hybrid recommendation approach for a tourism system. *Expert Systems with Applications*, 40, 3532-3550.

Uchyigit, G. and Clark, K. (2004). Hierarchical agglomerative clustering for agent-based dynamic collaborative filtering. *Intelligent Data Engineering and Automated Learning – IDEAL*, 827-833.

Wang, J. Zhang, N. Y. & Yin, J. (2010). Collaborative filtering recommendation based on fuzzy clustering of user preferences. *in Seventh international conference on fuzzy systems and knowledge discovery (FSKD)*,1946–1950.

Haruna, K., Ismail, M., Suhendroyono, A. S., Damiasih, D., Pierewan, A., Chiroma, Herawan, C. H. T. (2017). Context-Aware Recommender System: A Review of Recent Developmental Process and Future Research Direction. *Applied Sciences*, 7(12),1211-1221.

Viktoratos, I., Tsadiras, A., & Bassiliades, N. (2018).Combining Community-Based Knowledge with Association Rule Mining to Alleviate the Cold Start Problem in Context-Aware Recommender Systems. *Expert Systems With Applications*, 101, 78-90.

Hernando, A. Bobadilla, J. Ortega, F., & Tejedor, J. (2013), “Incorporating reliability measurements into the predictions of a recommender system. *Information Sciences.*, 218, 1-16.

Puntheeranurak, S. & Tsuji, H. (2007). A multi-clustering hybrid recommender system. *in Proceedings of the 7th IEEE International Conference on Computer and Information Technology*.

Leal, F. (2017). Trust-based Modelling of Multi-criteria Crowdsourced Data. *Data Science and Engineering*, 2,199-209.

Gavalas, D., Kasapakis, V., Konstantopoulos, C., Pantziou, G., Vathis, N., & Zaroliagis, C. (2015). The eCOMPASS multimodal tourist tour planner. *Expert Systems with Applications*,42, 7303-7316.

Tiwari, S., & Kaushik, S. (2014). Information Enrichment for Tourist Spot Recommender System Using Location Aware Crowdsourcing. *IEEE 15th International Conference on Mobile Data Management*, 2, 11-14.

Huang, H. (2016). Context-Aware Location Recommendation Using Geotagged Photos in Social Media. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 5(11), 195-206.

Azadjalal, M.M. (2017). A trust-aware recommendation method based on Pareto dominance and confidence concepts. *Knowledge-Based Systems*, 116, 130-139.

Mohammadnezhad, M. & Mahdavi, M. (2012). An effective model for improving the quality of recommender systems in mobile e-tourism. *International Journal of Computer Science & Information Technology (IJCSIT)*, 4(1), 83-92.

Zhenxing, X., Chen, L. and Chen, G. (2015). Topic based context-aware travel recommendation method exploiting geotagged photos. *Neurocomputing*, 155, 99-107.

Frémal, S. and Lecron, F. (2017). Weighting strategies for a recommender system using item clustering based on genres. *Expert Systems with Applications*, 77, 105-113.

Yuan, W. (2010). Improved trust-aware recommender system using small-worldness of trust networks. *Knowledge-Based Systems*, 23, 232-238.

Bahmani, B. Kumar, R. and Vassilvitskii, S. (2012). Densest subgraph in streaming and mapreduce. in *Proceedings of VLDB Endowment*, 5(5), 454-465.

Massa, P., & Avesani, P. (2007). Trust-aware recommender systems. *The Proceedings of the ACM conference on Recommender systems*, 17-24.

Zhang, Z. & Morimoto, Y. (2017). Collaborative Hotel Recommendation based on Topic and Sentiment of Review Comments. *Proceedings of the DEIM*, 2-6.

Ebadi, A. & Krzyzak, A. (2016). A Hybrid Multi-Criteria Hotel Recommender System Using Explicit and Implicit Feedbacks. *Proceedings of the 18th International Conference on Applied Science in Information Systems and Technology (ICASIST)*, 10(8), 1377-1385.

ارزیابی ریسک‌های زیست‌محیطی فعالیت‌های گردشگری به روش تجزیه و تحلیل حالات شکست زیست‌محیطی و اثرات آن (EFMEA) به منظور مدیریت پایدار گردشگری (مورد مطالعه: جزیره هرمز)

الهه ناصر نصیر*، حسین پرورش**

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۰/۱۴ - تاریخ پذیرش: ۹۸/۹/۳۰

چکیده:

در این تحقیق به بررسی ریسک‌ها و پیامدهای زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های گردشگری در جزیره هرمز پرداخته شده است. جهت انجام تحقیق با استفاده از روش تجزیه و تحلیل حالات شکست زیست‌محیطی، ریسک‌ها بر اساس مشاهدات میدانی و نظرات متخصصان محیط‌زیست و گردشگری مورد شناسایی قرار گرفته و بر اساس گستره آلودگی، احتمال وقوع و شدت ریسک، عدد اولویت ریسک محاسبه شد، جهت امتیازدهی عدد اولویت ریسک‌ها از جداول مربوطه و نظرات ۱۵ نفر از متخصصان استفاده شد. نهایتاً ۱۸ ریسک زیست‌محیطی مورد شناسایی قرار گرفت که از این بین، ۱۴ ریسک در محدوده ریسک متوسط، ۲ ریسک در محدوده ریسک پایین و ۲ ریسک در محدوده ریسک بالا قرار گرفتند که ریسک‌های بالا شامل ریسک ناشی از ریختن زباله توسط گردشگران با پیامد آلودگی آب و خاک و محل دپو زباله‌های جمع‌آوری شده با پیامد آلودگی آب، خاک و هوا می‌باشند.

کلیدواژگان: ریسک زیست‌محیطی، جزیره هرمز، روش تجزیه و تحلیل حالات شکست زیست‌محیطی و اثرات آن، گردشگری، مدیریت پایدار.

* کارشناس ارشد، مدیریت محیط‌زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس، بندرعباس. ایران

** استادیار، گروه محیط‌زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، بندرعباس. ایران

(نویسنده مسئول) parvaresh161@yahoo.com

مقدمه

گردشگری صنعتی است که آثار اقتصادی و اجتماعی قابل توجهی دارد. ایجاد اشتغال و دستیابی به درآمد ارزی پایدار و مناسب و همچنین شناخت متقابل فرهنگی در راستای صلح و وفاق بین‌المللی از آثار اقتصادی و اجتماعی این صنعت است (جان پرور و قربانی سپهر، ۱۳۹۵: ۱۱۷). با این حال، توسعه گردشگری همانند توسعه جهانی توجهی به عناصر و بسترهای ایجادکننده این صنعت نداشته و با هدف سودآوری و افزایش رفاه اجتماعی آثار مخربی را به همراه داشته، به همین دلیل تصویر نادرست و نامناسبی از رابطه گردشگری و محیط به جا گذاشته است (صدر موسوی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۷). با این حال، مناطق طبیعی نقش مهمی را در فعالیت‌های گردشگری ایفا می‌کنند (ریرافونت^۱، ۲۰۰۰: ۹۷) و می‌توانند در افزایش تعداد گردشگران و بالا رفتن جذابیت مقاصد گردشگری تأثیرگذار باشند (ریچی و کراچ^۲، ۲۰۰۰: ۲)؛ اما در این زمینه، بسیاری از مقاصد گردشگری بایستی علاوه بر رقابتی بودن در جذب گردشگر، پایداری محیط را نیز در نظر بگیرند (ریچی و کراچ، ۲۰۰۰: ۲). علیرغم این موضوع، بحث‌های زیست‌محیطی نشان می‌دهد که بسیاری از کشمکش‌ها در خصوص حفاظت از محیط‌زیست، در نتیجه صنعت گردشگری ایجاد گردیده است (می‌هالیکی^۳، ۲۰۰۰: ۶۵). از لحاظ اکولوژیکی، گسترش فعالیت‌های تفریحی می‌تواند تهدیدکننده مناظر بکر و دست‌نخورده به بهای به دست آمدن فواید اقتصادی کوتاه‌مدت باشد (وانهیل و بو‌هالیس^۴، ۱۹۹۹: ۲۹۷؛ هوهل و تیسدل^۵، ۱۹۹۵: ۵۱۹). مدیریت فعالیت‌های تفریحی، شامل ایجاد امکانات مناسب در کنار حفظ و بالا بردن سطح منابع است (گلیپتیس^۶، ۱۹۹۱: ۵۲۵). توسعه طبیعت‌گردی باید در راستای حفاظت از مناطق طبیعی از طریق کسب درآمد، آموزش و مشارکت مردم محلی باشد (روز و وال^۷، ۱۹۹۹: ۱۲۵؛ داس و چاترجی^۸، ۲۰۱۵: ۷). با این وجود، متأسفانه امروزه افزایش شمار گردشگران از مناطق طبیعی

1 Rierafont

۲ Ritchie and Crouch

۳ Mihalic

۴. Wanhill and Buhalis

۵. Hohl and Tisdell

۶. Glyptis

۷. Ross and Wall

۸. Das and Chatterjee

مشکلات زیست محیطی فراوانی از جمله افزایش سروصدا، آلودگی هوا و آب، کاهش تنوع زیستی و... را به همراه داشته است (او کامپو و همکاران^۱، ۲۰۱۸: ۸۷۵). به همین دلیل برخی از سازمان‌ها مانند اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت، طبیعت گردی را جزو تهدیدهای طبیعت ذکر کرده‌اند. لذا به دلیل این اثرات منفی، نیاز به توسعه پایدار در گردشگری بسیار حیاتی است (وانگ و همکاران^۲، ۲۰۱۶: ۶۷۹۰). برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، باید اثرات اقتصادی-اجتماعی و زیست محیطی گردشگری مورد بررسی و ملاحظه قرار گیرد (داس و چاترجی، ۲۰۱۵: ۸). در این راستا ارزیابی ریسک‌های زیست محیطی فعالیت‌های گردشگری می‌تواند نقش مهمی در شناسایی آسیب‌های زیست محیطی ناشی از حضور گردشگران در مناطق بکر و جاذبه‌های طبیعی باشد. تاکنون مطالعات مختلفی در خصوص اثرات منفی گردشگری بر محیط‌های طبیعی انجام گرفته است اما تمامی این مطالعات بر اساس نتایج کیفی، اثرات را بررسی نموده‌اند (سجادی و احمدی، ۱۳۹۲؛ فنی و همکاران، ۱۳۹۳؛ باباخانزاده و لطفی، ۱۳۹۱؛ رضایی و همکاران، ۱۳۹۰). لذا دسته‌بندی شدت هر کدام از اثرات منفی و مقایسه این اثرات با یکدیگر مغفول مانده است، مسلماً کمی نمودن اثرات منفی و محاسبه شدت اثرات می‌تواند با توجه به محدودیت‌های مالی و مدیریتی نقش مهمی در کاهش اثرات داشته باشد و به مدیران گردشگری کمک نماید تا بتوانند بر روی آن دسته از اثرات منفی که دارای شدت بالاتری هستند تمرکز نمایند. در این تحقیق برای اولین بار به‌طور کمی با استفاده از روش تجزیه و تحلیل زیست محیطی حالات شکست و اثرات آن^۳ به بررسی ریسک‌های زیست محیطی گردشگری در جزیره هرمز پرداخته شده است و درجه هر ریسک مورد بررسی قرار گرفته و شدت ریسک‌ها طبقه بندی شده است. جزیره هرمز از جزایر بکر کشور محسوب می‌گردد که از جاذبه‌های فراوان طبیعی برخوردار بوده و پذیرای خیل زیادی از گردشگران از سراسر کشور است و متأسفانه آسیب‌های مختلف زیست محیطی نیز در نتیجه گردشگری در این جزیره رخ می‌دهد.

۱. Ocampo et al.

۲. Wang et al.

۳. Environmental Failure and Mode Effects Analysis

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

رابطه بین گردشگری و محیط زیست رابطه پیچیده‌ای است این پدیده دربردارنده فعالیت‌های زیادی است که می‌تواند اثرات زیانباری بر محیط زیست داشته باشد. مواردی همچون آلودگی آب توسط فاضلاب‌ها، تولید زباله توسط گردشگران، زیان‌های زیست محیطی حاصل از تخریب زمین‌ها و آلودگی هوا و صدا ناشی از حرکت هواپیماها و خودروها از جمله این اثرات می‌باشند. سفر به مناطق مختلف بیش از هر چیز نیازمند توسعه زیربنایی همچون راه‌سازی، ایجاد هتل و امکانات مشابه است که اجرای این برنامه‌ها موجب بهره‌برداری بیشتر از منابع طبیعی و نیز آلودگی آب، هوا و در کل، محیط زیست خواهد شد. همچنین رشد گردشگری باعث افزایش میزان تقاضای انرژی شده و معمولاً تخریب محیط زیست را در بر دارد. به هم خوردن تعادل اکولوژیکی محیط، تغییر کاربری اراضی بخصوص اراضی کشاورزی، کاهش ارزش‌های زیبایی و معماری، از بین رفتن چشم‌اندازها و توسعه شهری نیز از دیگر عوارض گسترش گردشگری است (هاشمی و همکاران ۱۳۸۲: ۱۷۶).

آنچه امروزه از پیکار انسان با طبیعت به‌جای مانده همچون کاهش تنوع زیستی، آلودگی محیط زیست، دخالت‌های انسانی در محیط طبیعت و بهره‌برداری مداوم از منابع محیط زیست که به تدریج توان جذب و ترمیم محیط زیست را اشباع کرده است، ریشه در استفاده نادرست انسان از سرزمین و مدیریت غلط یا روش بهره‌برداری نادرست دارد و در مجموع مبین استفاده غیرمنطقی انسان از سرزمین است. لازم به ذکر است که گردشگری یک پدیده دو سویه است، یعنی از یک سو عامل بالقوه‌ای برای پیشرفت فرهنگی و اجتماعی-اقتصادی قلمداد می‌شود و از سوی دیگر به نابودی محیط و هویت محلی کمک می‌کند (سینها، ۱۳۹۰: ۱۵۴). صنعت گردشگری به‌خودی‌خود مخرب و آسیب‌زا نیست. آثار منفی و پیامدهای گردشگری ناشی از مدیریت غیرکارا و عدم استفاده بهینه از علوم، فناوری، پتانسیل‌ها و منابع انسانی است. به موازات پیامدهای مثبت، بدون شک اثرات منفی زیست محیطی نیز متوجه فعالیت‌های گردشگری است این اثرات منفی عبارت‌اند از: تخریب محیط طبیعی در اثر پیاده‌روی در بیشه‌زارها و مراتع، آتش‌سوزی در جنگل‌ها، بوته‌کشی، نابودی گیاهان، پراکندگی زباله‌ها در سواحل آبی، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، چشمه‌ها، پارک‌ها و فضاهای باز، بروز ساخت‌وسازهای بی‌رویه در حوالی مراکز گردشگری،

افزایش آلودگی صوتی و آلودگی هوا در اثر تردد وسایل نقلیه و شلوغی مردم، نابودی حیات وحش و گونه‌های گیاهی (حسن‌زاده، ۱۳۹۴: ۴۳). توسعه پایدار گردشگری به‌عنوان راهکاری برای مدیریت کلیه منابع قلمداد می‌شود. به طریقی که بتوان نیازهای اقتصادی و اجتماعی را برآورده ساخت و همگنی فرهنگی و سیستم‌های حفاظت زندگی را همراه با افزایش عدالت و مساوات در توسعه، بهبود کیفیت زندگی جوامع و به وجود آوردن کیفیت برتر محیط‌زیست ایجاد کرد (عزیزپور فرد و قبادی علی آبادی، ۱۳۹۲: ۱۵).

در حقیقت، گردشگری پایدار نوعی از گردشگری است که از تعادل در محیط بوم‌شناختی و به حداقل رساندن تأثیر بازار گردشگری بر آن حمایت می‌کند (سینها، ۱۳۹۰: ۵۹). سازمان جهانی گردشگری برای اولین بار در سال ۱۹۸۸ اصطلاح گردشگری پایدار را طبق معیارهای گزارش برانتلند این‌گونه تعریف کرد: گردشگری پایدار، نیازهای گردشگران حاضر و جوامع میزبان را با محافظت و ارتقای فرصت‌های آیندگان برآورده می‌کند (علی پور و بایندور نصرالله بگلو، ۱۳۹۴: ۱۲۰). افزایش آگاهی از تأثیرات محیطی، اقتصادی و فرهنگی گردشگری به مقصدها، در دو دهه اخیر سبب شده است که گردشگری پایدار به‌طور نظری و عملی در مدیریت گردشگری توسعه پیدا کند. گردشگری پایدار در مورد اثرات منفی گردشگری است و با گردشگری اخلاقی و طبیعت‌گردی ارتباط بسیار نزدیکی دارد (اسمیت و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۹).

ایده گردشگری پایدار از مفهوم وسیع‌تر توسعه پایدار اقتباس شده و بازتاب نگرانی فزاینده از تأثیرات انسان بر محیط است (همان: ۴۱).

سازمان جهانی گردشگری معتقد است که گردشگری پایدار در دنیای امروزی، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون تأثیرگذاری مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی است و بر این نکته تأکید دارد که در قالب توسعه گردشگری، بشر قادر خواهد بود که جوانب مشخصی از محیط را در جهت مثبت یا منفی تعدیل یا دست‌کاری کند (شریف‌زاده و مرادی نژاد، ۱۳۸۱: ۵۳).

با یک ارتباط منطقی می‌توان گردشگری و توسعه پایدار که توسعه‌ای است که فقط ارضاء نیازهای نسل امروز را در نظر نگرفته و به صورتی عادلانه در بین نسل حال و آینده عمل می‌نماید را تلفیق نمود و شعار «گردشگری سبز» یا «گردشگری پایدار» را سرلوحه کار و فعالیت‌های توسعه

قرار داد و پذیرفت که پدیده پایداری، آرمان نیست بلکه یک ضرورت است (مرادی و رحمانی، ۱۳۸۹: ۴۴).

با توجه به تأثیرات عمیق گردشگری بر محیط‌زیست، بررسی این تأثیرات امری بسیار حیاتی محسوب می‌گردد، تاکنون تحقیقات مختلفی در این خصوص انجام شده است ولی متأسفانه اکثر این مطالعات به صورت کیفی بوده و محاسبات کمی کمتر به چشم می‌خورد، از جمله این مطالعات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

سجادی و احمدی (۱۳۹۲)، با استفاده از پرسشنامه‌های ساختارمند به بررسی و ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی پرداختند، نتایج توصیفی تحقیق نشان داد که انباشت زباله در محیط‌زیست روستایی مهم‌ترین اثر منفی گردشگری در شهرستان فومن است.

فنی و همکاران (۱۳۹۳)، با استفاده از پرسشنامه به بررسی تأثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان در جزیره قشم پرداختند. نتایج نشان داد که گردشگری از لحاظ زیست‌محیطی پیامدهای منفی زیادی از قبیل آلودگی محیطی، افزایش ترافیک و تغییر کاربری‌های مفید محیط‌زیست شهری در بر داشته است.

باباخانزاده و لطفی (۱۳۹۱)، بر اساس روش توصیفی-تحلیلی و مصاحبه با ساکنان به ارزیابی اثرات گردشگری بر روستای قوری قلعه از دیدگاه ساکنین پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که گردشگری از لحاظ زیست‌محیطی و کالبدی اثرات منفی چون آلودگی منابع آب، تخریب باغات و جنگل و تغییر کاربری اراضی را در پی داشته است.

فرجی و همکاران (۱۳۹۶)، با استفاده از روش تحلیل ساختاری به بررسی و تحلیل سیستمی اثرات منفی و مثبت گردشگری ایران با رویکرد آینده‌پژوهشی پرداختند نتایج نشان داد که برای رسیدن به گردشگری پایدار توجه به اثرات منفی به‌ویژه در حوزه زیست‌محیطی در درجه اول اهمیت قرار دارد.

رضایی و همکاران (۱۳۹۰)، در مطالعه‌ای به بررسی و ارزیابی اثرات منفی گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان با استفاده از مدل تحلیل عاملی و پرسشنامه از سرپرستان خانوار در منطقه پرداختند. نتایج نشان داد که اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه در چهار عامل

اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، اکولوژیکی، فیزیکی، بهداشتی و زیست محیطی قرار می گیرند که این چهار عامل، ۵۱ درصد واریانس را تبیین می نمایند.

شماسی و همکاران (۱۳۹۴)، در مطالعه‌ای توصیفی تحلیلی به بررسی و سنجش آسیب پذیری محیط زیست سکونتگاه‌های روستایی در برابر گردشگری در دهستان‌های شهرستان رودبار پرداختند. نتایج بررسی، آسیب پذیری محیط زیست سکونتگاه‌های روستایی در برابر گردشگری شهرستان رودبار را نشان می دهد.

کیل و همکاران^۱ (۲۰۱۴)، به بررسی رابطه‌های ساختاری میان گرایش‌های زیست محیطی، فعالیت‌های گردشگری و رفتارهای مسئولیت پذیر زیست محیطی پرداختند. در این تحقیق نشان دادند که آیا فعالیت‌های گردشگری می تواند به درک بهتری از محیط زیست منجر شود یا خیر. نتایج تحقیق نشان داد که انگیزه‌ها و گرایش‌های زیست محیطی شکل دهنده رفتارهای مسئولیت پذیر زیست محیطی در بین گردشگران است.

تان و همکاران^۲ (۲۰۱۷)، در تحقیقی میدانی به بررسی اثرات ناشی از مسافرت جاده‌ای و صنعت گردشگری بر روی ابعاد مختلف محیط زیست در بازه زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۴ در چین پرداختند. نتایج نشان داد که این اثرات بسته به حجم گردشگران و میزان سفرهای جاده‌ای متفاوت است. مکنیل و ورنیاک^۳ (۲۰۱۸)، در مطالعه‌ای توصیفی میدانی به بررسی اثرات اقتصادی اجتماعی و زیست محیطی گردشگری دریایی بر جامعه محلی پرداختند که نتایج نشان داد از لحاظ زیست محیطی، گردشگری اثرات منفی در بر داشته اما به دلیل سرمایه گذاری دولت در منطقه مورد نظر میزان جرم و جنایت کاهش یافته است.

اعظم و همکاران^۴ (۲۰۱۸)، در مطالعه‌ای به بررسی میدانی اثرات گردشگری در ایجاد آلودگی زیست محیطی در مالزی، سنگاپور و تایلند پرداختند. نتایج نشان داد که گردشگری در مالزی اثرات مثبت بر هوای منطقه داشته اما در سنگاپور و تایلند این روند منفی است.

۱. Kil et al.

۲. Tan et al.

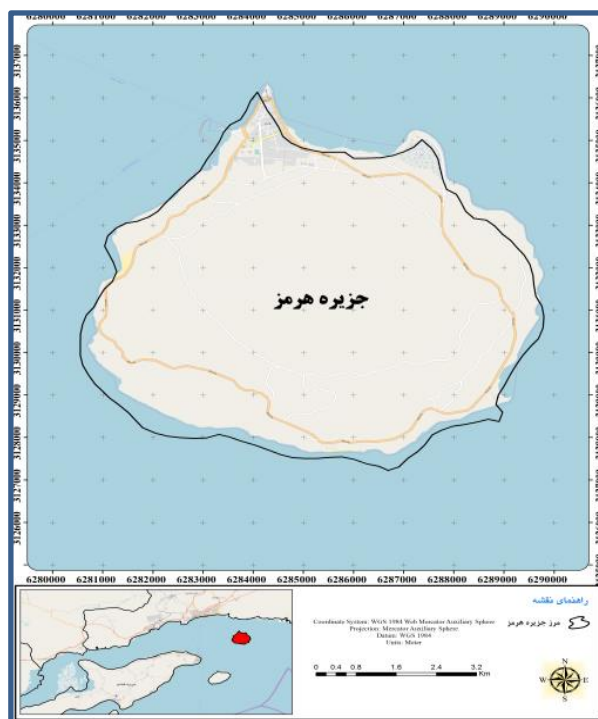
۳. Macneil and Wozniak

۴. Azam et al

ژانگ و گاو^۱ (۲۰۱۶)، با بررسی اسناد و مدارک و گزارش‌های موجود به بررسی اثرات ناشی از گردشگری بین‌المللی بر رشد اقتصادی، مصرف انرژی و آلودگی زیست‌محیطی چین در بازه زمانی ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۱ پرداختند که نتایج نشان داد گردشگری اثر منفی از لحاظ انتشار دی‌اکسید کربن در نواحی شرقی چین داشته است.

روش‌شناسی پژوهش

جزیره هرمز با ۴۱/۹ کیلومتر مربع وسعت در فاصله ۱۰ مایلی (۱۸ کیلومتری) جنوب شرقی مرکز استان هرمزگان (بندرعباس) در آب‌های خلیج فارس واقع شده است و تا جزیره قشم حدود ۹ مایل (۱۶ کیلومتر) و تا جزیره لارک ۱۲ مایل (۹۲ کیلومتر) فاصله دارد. این جزیره به دلیل جاذبه‌های فراوان طبیعی از جمله رخساره‌های شگفت‌انگیز زمین‌شناختی، ساحل بکر، جزایر مرجانی و... از اهمیت بالایی برخوردار بوده و پذیرای خیل زیادی از گردشگران است (شکل ۱).

شکل ۱. نقشه منطقه مورد مطالعه (جزیره هرمز)

در این پژوهش، به بررسی ریسک‌های زیست‌محیطی ناشی از گردشگری در جزیره هرمز پرداخته شده است. این جزیره از جمله جزایر بکر خلیج فارس محسوب می‌شود که دارای جاذبه‌های طبیعی متعددی مانند سواحل بکر، رخساره‌های متنوع زمین‌شناختی، خاک‌های رنگی، توده‌های مرجانی، غارهای نمکی زیبا، مجسمه‌های طبیعی سنگی و... است به گونه‌ای که بر طبق آمار اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان هرمزگان (۱۳۹۷) تنها در سال گذشته این جزیره میزبان حدود سیصد هزار نفر گردشگر از اقصی نقاط مختلف کشور بوده است که البته این حجم گردشگر موجب آسیب‌های متعدد زیست‌محیطی در جزیره شده است لذا بررسی و تعیین کمی و کیفی اثرات منفی زیست‌محیطی ناشی از گردشگری و تعیین شدت این اثرات از اهمیت زیادی برخوردار است. جهت بررسی ریسک‌های زیست‌محیطی ناشی از فعالیت گردشگری در جزیره هرمز از روش تجزیه و تحلیل حالات شکست زیست‌محیطی و اثرات آن،

استفاده گردید. این روش از روش‌های نوین ارزیابی و مدیریت ریسک محسوب می‌شود (آلن^۱ و همکاران، ۲۰۰۹: ۷۱۴۳). این روش فرآیند تحلیل پتانسیل‌های خطر و ضریب بالفعل شدن ریسک‌های بالقوه موجود را برآورد می‌کند. میزان حساسیت محیط‌زیست و ارزش‌های زیست‌محیطی منطقه موردنظر نیز در این روش در نظر گرفته می‌شود لذا یکی از روش‌های مناسب برای ارزیابی ریسک زیست‌محیطی است (مولبائتر^۲، ۱۹۹۹: ۱۴۶). جهت انجام این روش و شناسایی ریسک‌های موجود ناشی از گردشگری در ابتدا بازدید میدانی از تمام نقاط گردشگر پذیر جزیره هرمز صورت گرفت تا بتوان تمامی ریسک‌ها و اثرات منفی ناشی از گردشگری را مورد شناسایی و تشخیص قرار داد. همچنین به منظور تکمیل مشاهدات میدانی و شناسایی دقیق‌تر ریسک‌های زیست‌محیطی، با ۱۵ نفر از کارشناسان اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری و اداره کل محیط‌زیست استان هرمزگان که دارای تخصص‌های گردشگری و مدیریت محیط‌زیست بودند و با منطقه آشنایی کامل داشتند مصاحبه و در این خصوص نظرخواهی گردید در مرحله بعد کاربرگ ارزیابی ریسک تکمیل گردید. بدین صورت که جنبه‌ها و اثرات ریسک‌های زیست‌محیطی گردشگری نوشته شده و سپس مجدداً برای امتیازدهی ریسک‌های شناسایی شده و بر اساس مشاهدات میدانی میزان عدد اولویت ریسک^۳ بر اساس رابطه ۱ و با امتیازدهی توسط کارشناسان ذکر شده محاسبه شد:

(رابطه ۱) گستره آلودگی × احتمال وقوع × شدت ریسک = عدد اولویت هر ریسک

برای محاسبه هر کدام از این سه آیت‌م ذکر شده در رابطه ۱ از جداول ۱ تا ۳ استفاده شده است.

۱ Allen et al.

۲ Muhlbauer

۳. Risk Priority Number

جدول ۱. الگوی پیشنهادی برای اندازه‌گیری و ارزیابی شدت و وخامت خطر زیست‌محیطی (دانیسون و گونارسون، ۲۰۰۱:۳۲)

رتبه	شدت اثر	معیار شدت اثر
۱۰	خطرناک - بدون هشدار	نتایج به‌صورت زیان شدید به محیط‌زیست بدون هیچ‌گونه اخطار یا هشدار، تهدیدکننده زندگی انسان و سایر موجودات زنده - صدمه اساسی به اکولوژی که باعث توجه بین‌المللی می‌شود.
۹	خطرناک - با هشدار	نتایج به‌صورت زیان شدید به سلامت محیط‌زیست همراه با اخطار یا هشدار، محتمل است.
۸	خیلی بالا	رهاسازی مواد سمی - توجه در سطح کشور
۷	بالا	تأثیر قابل‌توجه بر روی محیط‌زیست و توجه استانی
۶	متوسط	تأثیر زیاد بر روی محیط‌زیست - نشتی‌های قابل گزارش
۵	کم	تأثیر متوسط بر روی محیط‌زیست - رهاسازی مواد غیر سمی
۴	خیلی کم	تأثیر کم - نشت خفیف مواد غیر سمی
۳	ضعیف (جزئی)	تأثیر جزئی
۲	خیلی ضعیف (جزئی)	انتشار محدود و کنترل‌شده.
۱	بی‌اثر	اثر زیان‌آور بر روی سلامت انسان یا محیط‌زیست، غیرمحتمل است.
		بدون اثر

جدول ۲. احتمال وقوع (دانیسون و گونارسون، ۲۰۰۱:۳۳)

رتبه	احتمال وقوع	احتمال وقوع یا در معرض خطر قرار گرفتن / دوره زمانی
۱۰	بسیار بالا	روزی چندین مرتبه - به‌طور مکرر - دائم - هرروز
۹	خطر تقریباً اجتناب‌ناپذیر است (در شرایط عادی اتفاق می‌افتد)	هفته‌ای یک مرتبه
۸	بالا	دو هفته یک مرتبه
۷	خطرهای تکراری (در اغلب موارد احتمال وقوع دارد)	ماهانه
۶	متوسط	فصلی
۵	خطرهای موردی	کمتر از یک سال - سالی دو یا سه بار

سالی یکبار	(در بعضی مواقع رخ می‌دهد)	۴
در پرونده‌های بین ۱ تا ۵ سال	پائین	۳
در پرونده‌های بین ۵ تا ۱۵ سال - شرایط غیرمترقبه	خطرهای نسبتاً نادر (امکان دارد رخ دهد)	۲
فقط در شرایط نادر اتفاق می‌افتد.	بعید خطر غیرمحمتمل است	۱

جدول ۳. رتبه‌بندی گستره آلودگی یا میزان بازیافت جنبه‌های زیست‌محیطی (دانیبسون و گونارسون، ۲۰۰۱: ۳۴)

امکان بازیافت یا مصرف منابع	گستره آلودگی	رتبه
اتلاف منابع با قابلیت بازیافت و اصلاح آسان	منطقه‌ای	۹
		۱۰
اتلاف منابع با قابلیت بازیافت و اصلاح سخت	در سطح شرکت	۸
		۷
اتلاف منابع غیرقابل بازیافت	در سطح شرکت‌های مجاور	۶
		۵
		۴
مصرف منابع قابل بازیافت	در سطح یک واحد	۳
		۲
مصرف منابع غیرقابل بازیافت	در سطح همان نقطه (ایستگاه کاری)	۱

در مرحله بعد شدت ریسک از لحاظ حد بالا، متوسط و پایین نیز به شرح زیر مورد محاسبه قرار گرفت

الف: محاسبه میانگین عدد اولویت ریسک‌ها

ب: محاسبه انحراف معیار عدد اولویت ریسک‌ها

ج: محاسبه حد یا شدت ریسک بر اساس فرمول زیر

ریسک بالا = انحراف معیار + میانگین

ریسک پایین = انحراف معیار - میانگین

ریسک متوسط = فاصله بین ریسک بالا و پایین

یافته‌های پژوهش

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در جزیره هرمز، هجده ریسک زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های گردشگری وجود دارد که در سه دسته ریسک بالا، ریسک متوسط و ریسک پایین قرار گرفتند. نتایج در جدول شماره ۴ ارائه شده است، در مرحله بعد محاسبه میانگین و انحراف معیار جهت تعیین حد ریسک‌های بالا، متوسط و پایین به شرح زیر صورت گرفت:

میانگین: ۱۵۴/۲۱

انحراف معیار: ۱۷۶/۵۱

ریسک بالا = عدد اولویت ریسک‌های بالاتر از ۳۱۶ (حاصل جمع میانگین و انحراف معیار)

ریسک پایین = عدد اولویت ریسک‌های کمتر از ۱۲ (حاصل کسر میانگین از انحراف معیار)

ریسک متوسط = ریسک‌های بین ۱۲ تا ۳۱۶

بر اساس نتایج به‌دست آمده از تعداد ۱۸ مورد ریسک محاسبه شده، ۲ مورد در محدوده ریسک بالا قرار گرفتند که شامل ریختن زباله توسط گردشگران و محل دپو زباله‌های جزیره هرمز است، همچنین ۲ مورد در محدوده ریسک پایین قرار گرفتند که عبارت‌اند از قدم زدن در ساحل و تخلیه فاضلاب کشتی و در نهایت، ۱۴ ریسک نیز در محدوده ریسک متوسط دسته‌بندی شدند. در جدول ۴ ریسک‌ها و حدود ریسک‌های به‌دست آمده نشان داده شده است.

جدول ۴. ریسک‌های زیست‌محیطی شناسایی شده و حد بالا، متوسط و پایین ریسک‌های زیست‌محیطی در جزیره هرمز

ردیف	ریسک زیست‌محیطی	پیامد	گستره آلودگی	شدت	احتمال وقوع	عدد اولویت ریسک	وضعیت		
							حد بالا	حد متوسط	حد پایین
۱	ریزش و ورود سوخت قایق به درون دریا	آلودگی آب دریا	۵	۶	۹	۲۷۰	*		
۲	انتشار صدا ناشی از حضور گردشگران	آلودگی صوتی	۲	۲	۹	۳۶	*		
۳	نشر رنگ‌های ضدخزه قایق‌ها به آب	آلودگی آب و آسیب به گونه‌ها	۳	۳	۴	۳۶	*		
۴	تخلیه فاضلاب کشتی و مواد زائد	آلوده شدن زیستگاه گونه‌ها	۲	۱	۲	۴		*	
۵	اختلال برای حیات وحش به دلیل حرکت قایق‌ها (به‌ویژه پرندگان)	آلودگی صوتی	۲	۴	۵	۴۰		*	

	*		۷۲	۶	۶	۲	آلودگی هوا	تردد قایق‌های گردشگری	۶
	*		۱۷۵	۷	۵	۵	کدورت و آلوده شدن آب دریا	ورود روغن و مواد نفتی به‌طور تصادفی از قایق به درون آب	۷
	*		۱۴۰	۴	۷	۵	آسیب به زیستگاه آبی	فعالیت لایروبی برای تردد قایق‌های تفریحی	۸
	*		۱۲۶	۷	۶	۳	افزایش کدورت آب	ریزش سوخت و مواد نفتی در محل اسکله‌ها (پهلوییگیری قایق‌ها)	۹
	*		۴	۲	۱	۲	فرسایش خاک	قدم زدن	۱۰
	*		۷۲	۴	۶	۳	آسیب به گونه‌های ساحلی (صدف‌ها)	تفریح در ساحل	۱۱

	*		۱۴۴	۶	۶	۴	نابودی تنوع زیستی	جمع‌آوری گونه‌های دریایی (مرجان‌ها و ...)	۱۲
	*		۱۸۰	۶	۵	۶	اختلال در زیستگاه	تماشای حیات وحش (پرنندگان)	۱۳
	*		۱۲۶	۹	۲	۷	آلودگی هوا	وسایل نقلیه مورد استفاده در جزیره	۱۴
	*		۲۱۶	۹	۸	۳	نابود کردن خاک	جمع‌کردن خاک رنگی جزیره	۱۵
	*		۴۳۲	۹	۸	۶	آلودگی آب خاک و هوا	محل دپو زباله‌های جزیره هرمز	۱۶
	*		۶۴۸	۹	۹	۸	آلودگی خاک و آب	ریختن زباله توسط گردشگران	۱۷
	*		۲۴	۴	۳	۲	آلودگی هوا	آتش‌سوزی	۱۸

پس از تعیین و دسته‌بندی ریسک‌ها، راهکارهای اصلاحی برای کاهش هر ریسک بر اساس نظرخواهی از متخصصین محیط‌زیست صورت گرفت تا بتوان با اجرای این راهکارها اثرات منفی

ناشی از ریسک‌های گردشگری را در جزیره کاهش داد. راهکارهای اصلاحی برای کاهش هر ریسک در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. راهکارهای اصلاحی جهت ریسک‌های زیست‌محیطی شناسایی شده

ردیف	جنبه زیست‌محیطی	عدد اولویت ریسک	اقدامات پیشگیرانه برای کاهش ریسک	وضعیت ریسک		
				پایین	متوسط	بالا
۱	ریزش و ورود سوخت قایق به درون دریا	۲۷۰	بررسی مداوم موتور قایق‌ها جهت اطمینان از عدم نشتی سوخت از موتور	*		
۲	انتشار صدا ناشی از حضور گردشگران	۳۶	نصب تابلوهای راهنما و ارائه بروشورهای راهنما به گردشگران، نظارت نیروهای انتظامی و برخورد با صداهای ناهنجار	*		
۳	نشر و ورود رنگ‌های ضدخزه قایق‌ها به آب	۳۶	آگاه‌سازی قایقرانان جهت استفاده از رنگ‌های غیر سمی	*		
۴	تخلیه فاضلاب کشتی و مواد زائد	۴	نظارت بندرهای ورودی و خروجی بر کشتی‌ها (اسکله هرمز و اسکله حقانی بندرعباس) در خصوص عدم تخلیه مستقیم فاضلاب به دریا	*		
۵	اختلال برای حیات وحش به دلیل حرکت قایق‌ها (به‌ویژه پرندگان)	۴۰	برگزاری کلاس‌های آموزشی از طرف اداره کل محیط‌زیست هرمزگان برای قایقرانان مستقر در جزیره در خصوص شیوه حرکت قایق، میزان سرعت و غیره به‌منظور جلوگیری از اختلال در حیات وحش	*		
۶	تردد قایق‌های گردشگری	۷۲	سرویس به‌موقع موتور قایق، به‌روزرسانی موتورها، تعویض	*		

			به موقع روغن موتور برای کارکرد بهتر موتور			
۷		*	سرویس به موقع پکینگ ها و واشرهای موتور، طراحی مناسب مخزن سوخت رسانی به موتور.	۱۷۵	ورود روغن و مواد نفتی به طور تصادفی از قایق به درون آب	
۸		*	توجه به جریانات جزر و مدی برای کاهش اثرات لایروبی و لای ریزی، توقف لایروبی در هنگام وجود امواج بلند، توقف فعالیت در هنگام وقوع طوفان های دریایی، استفاده از مواد ژئوممبران در ساخت دیواره دایک جهت جلوگیری از نشست مجدد مواد لای ریزی شده به دریا	۱۴۰	فعالیت لایروبی برای تردد قایق های تفریحی و شناورها	
۹		*	ایمن بودن خطوط انتقال بانکر، ایجاد ارتباط مؤثر بین شناور در حال سوخت گیری و شناور سوخت رسان، آماده سازی وسایل جلوگیری از آلودگی، مجهز بودن شناور در حال سوخت گیری به سینی جمع کننده سوخت	۱۲۶	ریزش سوخت و مواد نفتی در محل اسکله ها (پهلویی قایق ها)	
۱۰		*	-	۴	قدم زدن	
۱۱		*	آموزش گردشگران از طریق بروشور و نصب تابلوهای راهنما	۷۲	تفریح در ساحل	

۱۲	جمع‌آوری گونه‌های دریایی (مرجان‌ها و...)	۱۴۴	اعمال جرمه در صورت مشاهده خرید و فروش مرجان‌ها، آگاه‌سازی در خصوص اهمیت این گونه‌ها به گردشگران و مردم بومی	*
۱۳	تماشای حیات وحش (پرنده‌گان)	۱۸۰	هدایت گردشگران توسط تورهای پرنده‌نگری	*
۱۴	وسایل نقلیه مورد استفاده در جزیره	۱۲۶	دعوت از سرمایه‌گذاران جهت سرمایه‌گذاری در خصوص خودروهای جدیدتر با آلاینده‌های کمتر	*
۱۵	جمع‌کردن خاک رنگی جزیره	۲۱۶	آگاه‌سازی گردشگران و جرمه در صورت جمع‌آوری خاک به صورت عمده	*
۱۶	محل دپو زباله‌های جزیره هرمز	۴۳۲	مکان‌یابی مناسب برای ریختن زباله‌ها	*
۱۷	ریختن زباله توسط گردشگران	۶۴۸	تعبیه سطل‌های زباله در نقاط مختلف، ارائه بسته‌های تشویقی به گردشگران در صورت تحویل زباله‌های خود	*
۱۸	آتش‌سوزی	۲۴	آموزش گردشگران و اعمال جرمه در صورت مشاهده	*

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق آسیب‌های ناشی از گردشگری در جزیره هرمز به صورت کلی و بر اساس محاسبات ارزیابی ریسک صورت پذیرفت که نتایج نشان داد آسیب‌های زیست‌محیطی مختلفی در نتیجه حضور گردشگران در جزیره هرمز ایجاد می‌شود که از جمله این اثرات به آسیب‌های ناشی از

ریختن زباله توسط گردشگران، دفع مواد زائد، ریزش و ورود سوخت قایق به درون دریا، جمع کردن خاک رنگی جزیره هرمز، تماشای حیات وحش به ویژه پرندگان و... می توان اشاره کرد. همان گونه که ذکر شد تاکنون مطالعاتی که در کشور انجام شده است صرفاً در زمینه بررسی کیفی اثرات منفی گردشگری انجام شده است و در این پژوهش برای اولین بار به مطالعه کمی و عددی ریسک ها و اثرات منفی گردشگری پرداخته شده است بر اساس مطالعه سجادی و احمدی (۱۳۹۲) در زمینه اثرات منفی گردشگری روستایی شهرستان فومن، انباشت زباله در محیط زیست روستایی مهم ترین اثر منفی گردشگری در شهرستان فومن عنوان شده است که در تحقیق حاضر نیز بزرگ ترین ریسک گردشگری در جزیره هرمز ریختن زباله و محل دپوی زباله ها به دست آمد. همچنین بر اساس تحقیق فنی و همکاران (۱۳۹۳) در زمینه بررسی تأثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری جزیره قشم، مطالعه باباخانزاده و لطفی (۱۳۹۱) در زمینه اثرات گردشگری بر روستای قوری قلعه و مطالعه رضایی و همکاران (۱۳۹۰) در خصوص بررسی و ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان، ایجاد انواع آلودگی های محیطی به عنوان مهم ترین اثرات منفی ذکر شده است که در تحقیق حاضر نیز، مهم ترین پیامدهای منفی ناشی از گردشگری، ایجاد آلودگی محیطی از جمله آلودگی آب و خاک به دست آمده است.

پیشنهادهایی برای حفظ محیط زیست و توسعه و برنامه ریزی گردشگری در جزیره هرمز همان گونه که ذکر گردید ریسک ناشی از ریختن زباله توسط گردشگران با پیامد آلودگی آب و خاک و عدد ریسک ۶۴۸ و محل دپو زباله های جمع آوری شده با پیامد آلودگی آب، خاک و هوا به عنوان مهم ترین ریسک های ناشی از گردشگری در جزیره هرمز محاسبه گردید که پیشنهادهای زیر برای رفع این مشکل و حفظ محیط طبیعی جزیره و جلوگیری از آسیب های زیست محیطی پیشنهاد می گردد:

- به منظور کاهش ریسک ناشی از دپوی زباله ها پیشنهاد می شود که مکان یابی مناسب برای محل دفع زباله ها بر اساس ضوابط زیست محیطی طی یک طرح مطالعاتی صورت پذیرد.
- به منظور کاهش اثرات ناشی از ریختن زباله توسط گردشگران پیشنهاد می شود که سطل های استاندارد درب دار و مخصوص جمع آوری زباله های تر و خشک توسط بخشداران جزیره

هرمز در مکان‌های مناسب و بر اساس تعداد گردشگران تعبیه گردد و جمع‌آوری منظم زباله‌ها دو بار در روز صورت گیرد.

- در مناطق حساس زیست‌محیطی از جمله جزیره هرمز، حفظ محیط‌زیست طبیعی باید در اولویت اصلی قرار گیرد و لذا هرگونه استفاده گردشگری و طراحی و اجرای سازه‌ها و امکانات گردشگری باید به گونه‌ای باشد که محیط طبیعی جزیره دستخوش تغییرات اساسی نگردد.
- بازدیدکنندگان از مناطق حساس مثل جزیره هرمز انتظار دارند تا برنامه‌ها، تسهیلات و فرصت‌های تفریحی را درون منطقه به دست آورند، اما تمامی این تقاضاها نمی‌تواند برآورد شود زیرا ممکن است با اهداف این مناطق در تضاد باشد و این موضوع باید به گردشگران تفهیم گردد.
- بازدیدکنندگان تمایل به تنوع در فرصت‌های تفریحی دارند، اما همه بخش‌های منطقه نمی‌تواند و نباید برآورد کننده هر نوع تقاضا باشد. لذا بایستی کارکنان متولی جزیره از فعالیت‌های تفریحی آسیب‌رسان مانند آزار و اذیت پرندگان و یا ورود گردشگران به مناطق ممنوعه و... ممانعت به عمل آورند.

مدیریت مشاجرات

کشمکش (مشاجرات) بین دو گروه یا تعداد بیشتری در خصوص یک منبع مشابه که با هم رقابت دارند رخ می‌دهد. این مشاجرات را می‌توان به دسته‌های زیر تقسیم‌بندی کرد:

کشمکش میان بازدیدکنندگان و مدیران

مدیران دارای مسئولیتی برای حفاظت از ارزش‌های مناطق حساس است بنابراین ممکن است دیدگاه آن‌ها با آنچه گردشگران در جستجوی آن هستند در تضاد باشد؛ به‌عنوان مثال، مدیران خواهان کمترین تداخل انسان در زیستگاه‌های حیات‌وحش هستند و بنابراین درک مناطق را برای بازدیدکنندگان محدود می‌کنند و از طرفی بازدیدکنندگان نیز خواهان این می‌باشند که تا حد زیادی به جانوران نزدیک شوند. لذا بایستی این مشاجرات بدون ایجاد کمترین تنش رفع گردد که این کار از طریق افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی گردشگران مهیا می‌شود.

کشمکش میان گردشگران در خصوص یک فعالیت یکسان

کارکنان بایستی با آموزش کافی بتوانند در چنین مواقعی به آرامی و رفتار شایسته مشاجرات پیش آمده بین گردشگران را رفع نمایند

طراحی زیست محیطی

تسهیلات و سازه‌های رفاهی برای گردشگران در جزیره هرمز بایستی به صورت زیست محیطی طراحی شود. طراحی مناسب زیست محیطی می‌تواند باعث آگاهی جوامع محلی و بازدیدکنندگان از ارزش‌های کلیدی منطقه گردد.

انتخاب چارچوب‌هایی برای مدیریت: برخی از چارچوب‌ها که در بخش‌های مختلفی از جهان استفاده می‌شود عبارت‌اند از:

محدودیت زمانی یا فصلی جهت استفاده: محدودیت‌ها عبارت است از محدود کردن شمار مردمی که وارد منطقه تفریحی می‌شوند.

محدودیت اندازه گروه‌ها: به عنوان مثال محدود کردن شمار مردمی که گروهی وارد می‌شوند. محدود کردن منطقه: به این معنا که از برخی از استفاده‌های گردشگری از مناطق ویژه‌ای ممانعت شود مثلاً ممانعت از ورود گردشگران به محل‌های تردد گونه‌های جیبر و آهو در جزیره هرمز

محدودیت در استفاده از آتش:

- آتش می‌تواند به طور کامل ممنوع شود
- آتش می‌تواند تنها در مکان‌های طراحی شده مجاز باشد.
- آتش فقط در نوع خاصی مثل استفاده از کپسول‌های گاز مجاز باشد.

محدودیت در استفاده از ابزار:

- ممانعت از ابزارهای ویژه‌ای مثل اسلحه
- ممانعت از ورود گروه‌های ویژه‌ای که با هدف خاصی مثل شکار وارد می‌شوند.

نیازهای فناورانه:

- توریست‌ها بایستی به تجهیزاتی مجهز شوند که از لحاظ ایمنی و محیط زیست مناسب باشد، مثلاً پخت و پز تنها توسط گاز در مجتمع اقامتی انجام گیرد.

ایجاد موانع:

ایجاد موانع به معنای ایجاد عمدی موانع جهت حرکت گردشگران است. مثلاً ایجاد حصار جهت دورنگه داشتن مردم از مکان‌های گونه‌های نادر یا حساس

ایجاد مرکز اطلاعات:

عبارت است از تهیه داده‌ها و توصیه‌هایی برای بازدیدکنندگان که می‌تواند شامل اطلاعات زیستی، قوانین و آئین‌نامه‌ها و ... باشد.

این کار می‌تواند از طریق روش‌های ذیل انجام شود:

- کتاب، نقشه و ...
- رادیو محلی
- نشانه‌ها و علائم راهنما
- وبسایت اینترنتی

تفسیر^۱:

تفسیر عبارت است از ارائه اطلاعاتی برای بازدیدکنندگان به شیوه‌هایی که موجب برانگیختگی آن‌ها جهت یادگیری بیشتر و درک بالاتر می‌گردد بنابراین تفسیر مسئله بالاتری از ارائه داده‌ها و حقایق است و در این حالت بازدیدکنندگان قادر به درک و اهمیت ارزش‌های ناطق حساس زیست‌محیطی می‌شوند.

مثلاً از طریق

- راهنمای فیلدی (صحرائی)، بروشورها و نقشه‌ها
- راهنمای تور
- مراکز تفسیر

قیمت‌های مختلف:

ایجاد قیمت‌های مختلف به معنای در نظر گرفتن دو یا چند نوع قیمت برای یک فرصت تفریحی یکسان است مثلاً:

- افزایش قیمت در هنگام تعطیلات
- تخفیف به کودکان و مدارس
- قیمت‌های مختلف برای افراد خارجی و ساکنان منطقه

منابع

- اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان هرمزگان. (۱۳۹۷). گزارش میزان گردشگران ورودی به استان هرمزگان.
- اسمیت، مانی؛ لئود، نیکولامک؛ روبرتسون، مارگارت. (۱۳۹۱). «مفاهیم کلیدی در مطالعات گردشگری». (ترجمه‌ی جعفر پاپیری). انتشارات مهکامه.
- باباخانزاده، ادريس؛ لطفی، صدیقه. (۱۳۹۱). «ارزیابی اثرات گردشگری بر روستای قوری قلعه». فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۷(۲۰)، ۸۱-۱۱۶.
- جان پرور، محسن؛ قربانی سپهر، آرش. (۱۳۹۵). «ژئوتوریسم و گردشگری پایدار استان هرمزگان». فصلنامه مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس، ۱۰، ۱۱۱-۱۳۲.
- حسن‌زاده، فریبا. (۱۳۹۴). «گردشگری سبز، محیط‌زیست و توسعه پایدار». فصلنامه فضای گردشگری، ۱۴، ۳۹-۴۷.
- رضایی، روح‌الله؛ حسینی، محمود؛ رنجبران، پریسا؛ صفا، لیلا. (۱۳۹۰). «ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری در روستای ایبانه استان اصفهان با استفاده از مدل تحلیل عاملی». فصلنامه فضای گردشگری، سال اول، ۱، ۲۷-۴۰.
- سجادی، اشرف؛ احمدی، فاطمه. (۱۳۹۲). «ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی». فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۸(۲۳)، ۱۷۵-۱۵۵.
- سینها، پرابهاس. (۱۳۹۰). «گردشگری جهانی، گردشگری و طبیعت‌گردی پایدار ضوابط اخلاقی، اساسنامه، خط‌مشی و قطعنامه‌ها». ترجمه محمد قلی پور. انتشارات مرن‌دیز.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم؛ مرادی‌نژاد، همایون. (۱۳۸۱). «توسعه پایدار و گردشگری روستایی». ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد، ۲۵۰، ۵۲-۵۵.
- شمامی، سیروس؛ طهماسی، بهمن؛ شاهد، ساناز؛ سیدی، فراز. (۱۳۹۴). «سنجش آسیب‌پذیری محیط‌زیست سکونتگاه‌های روستایی در برابر گردشگری (مورد مطالعه: دهستان‌های شهرستان رودبار)». هفتمین همایش سراسری کشاورزی و منابع طبیعی پایدار ف تهران.

صدر موسوی، میرستار؛ پورمحمدی، محمدرضا؛ حاتمی، افشار. (۱۳۹۲). «بررسی ظرفیت پذیرش گردشگری با تأکید بر توسعه پایدار (مطالعه موردی: سرعین)». فصلنامه جغرافیای فضای گردشگری، ۹، ۹۵-۱۱۴.

عزیزپور فرد، فضل اله؛ قبادی علی آبادی، سارا. (۱۳۹۲). «بررسی اثرات زیست محیطی صنعت گردشگری در توسعه پایدار». اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه.

علی پور، عباس؛ بایندور، مژگان؛ بگلو، نصرالله. (۱۳۹۴). «مدیریت پایدار گردشگری (مطالعه موردی: شهر بجنورد)». فصلنامه راهبردی اجتماعی فرهنگی، ۱۴، ۱۳۵-۱۱۵.

فرجی، امین؛ نعمت پور، محمد؛ عشریه، امید. (۱۳۹۶). «تحلیل سیستمی اثرات منفی و مثبت توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده پژوهی». دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، ۵(۹)، ۱۸۹-۱۵۱.

فنی، زهره؛ علیزاده طولی، محمد؛ زحمتکش، زینب. (۱۳۹۳). «تأثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان (مورد مطالعه: شهر قشم)». فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۹(۲۸)، ۷۲-۳۹.

مرادی، مریم؛ رحمانی، بیژن. (۱۳۸۹). «نقش گردشگری در توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی شهر مشهد)». فصلنامه جغرافیای سرزمین، ۲۵، ۴۱-۵۲.

هاشمی، سیدرضا؛ علیدادی، حسین؛ فردوس کرد، مصطفی؛ پورزمانی، حمید رضا. (۱۳۸۲). «اثرات زیست محیطی گردشگری، معضلات و راهکارها». ششمین همایش ملی بهداشت محیط، ساری، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی مازندران

Allen, H., Tsai, K. & Wu, W. (2009). "Risk evaluation of green components to hazardous substance using FMEA and FAHP", *Expert systems with Applications*, 36, 7142-7147.

Azam, M., Alam, M.D. & Hafeez, M.H. (2018). "Effect of Tourism on Environmental Pollution: Further Evidence From Malaysia, Singapore and Thailand", *Journal of Cleaner Production*, 190, 330-338

Danielsson, M. & Gunnarsson, S. (2001). "Guideline for Implementation of environment failure mode and effects analysis method, marmait publish. Sofia, Bulgaria. 127pp

Das, M. & Chatterjee, B. (2015). "Ecotourism: a Panacea of Predicament?" *Tourism management Perspectives*, 14, 3-16

Glyptis, S. (1991). Countryside recreation, peripheral tourism development and management. *Annals of Tourism Research*, 22(3), 517-534

Hohl, A. E., & Tisdell, C. A. (1995). Peripheral tourism development and management. *Annals of Tourism Research*, 22(3), 517-534

Kil, N., Holland, S.M & Stein, T.V. (2014). "Structural Relationships between Environmental Attitudes, Recreation Motivations, and Environmentally Responsible Behaviors", *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 8, 16-25

MacNeill, T., & Wozniak, D. (2018). "The Economic, Social, and Environmental Impacts of Cruise Tourism", *Tourism Management*, 66, 387-404

Mihalic, T. (2000). Environmental management of a tourist destination. A factor of tourism competitiveness. *Tourism Management*, 21, 65-78.

Muhlbauer, W.K. (1999). *Pipeline risk management manual*, Gulf Professional publishing, USA, 428pp.

Ocampo, L., Ebias, J., Ombe, J. & Escoto, M. (2018). "Sustainable Ecotourism Indicators with Fuzzy Delphi Method, A Philippine Perspective", *Ecological Indicators*, 93, 874-888

Rierafont, A. (2000). Mass tourism and the demand for protected natural areas: A travel cost approach. *Journal of Environmental Economics and Management*, 39, 97-116.

Ritchie, J. R. B., & Crouch, G. I. (2000). The competitive destination: A sustainability perspective. *Tourism Management*, 21, 1-7.

Ross, S., & Wall, G. (1999). "Ecotourism Towards Congruence Between Theory and Practice", *Tour. Manag*, 20(1), 123-132

Tan, S.H., Habiballah, M.S., Tan S.K & Choon, S.W. (2017). "The Impact of the Dimensions of Environmental Performance on Firm Performance in Travel and Tourism Industry", *Journal of Environmental Management*, 203, 603-611

Wang, I., Zhong, I., Zhang, Y& Zhou, B. (2016). "Ecotourism Environmental Protection Measures and Their Effects on Protected Areas in China", *Sustainability*, 6, 6781-6798.

Wanhill, St., & Buhalis, D. (1999). Introduction: Challenges of tourism in peripheral areas. *International Journal of Tourism Research*, 1, 295–297

Zhang, L., & Gao, J. (2016). "Exploring the Effects of International Tourism on China's Economic Growth, Energy Consumption and Environmental Pollution: Evidence from a Regional Panel Analysis". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 53, 225-234